

Handikapprörelsens alternativrapport om

FNs internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter

Handikappförbundens samarbetsorgan

- 43 handikappförbund i samverkan –

© HANDIKAPPFÖRBUNDENS SAMARBETSORGAN, 2008
FAKTAINSAMLING: Annika Åkerberg
LAYOUT OMSLAG: KMK Grafisk Form
TRYCK: Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB 2008
UPPLAGA: 500 ex
ISBN 978-91-976074-8-3

Den svenska handikapprörelsens alternativrapport till FNs kommitté för de mänskliga rättigheterna

Detta är den svenska handikapprörelsens rapport till Kommittén för de mänskliga rättigheterna, antagen av Handikappförbundens samarbetsorgan den 29 mars 2007.

Syftet med denna rapport är att ge kommittén en heltäckande bild över hur situationen för människor med funktionsnedsättning ser ut i Sverige. Vi vill genom denna rapport även ge handikapprörelsens rekommendationer på vilka åtgärder regeringen bör vidta för att Sverige bättre skall kunna efterleva de medborgerliga och politiska rättigheterna.

Rapporten ska ses som ett komplement till Sveriges sjätte officiella rapport till FNs kommitté för de mänskliga rättigheterna. Rapporten följer riktlinjerna för hur den statliga rapporten ska disponeras för att underlätta jämförelsen mellan rapporterna.

Det civila samhället i Sverige har för avsikt att skicka ytterligare en alternativrapport. Den andra alternativa rapporten behandlar andra gruppers situation i samhället. De två alternativa rapporterna kompletterar därför varandra.

Totalt 57 handikapporganisationer står bakom denna rapport, se bilaga 2.

Lämnat till regeringen den 17 april 2007.

HANDIKAPPFÖRBUNDENS SAMARBETSORGAN

Ingemar Färm
Ordförande

Innehållsförteckning

Sammanfattning

Inledning

Rapportens disposition

Bakgrundsfakta

Diskriminering

Ombudsmännen

Generell välfärd

Den nationella handlingsplanen för mänskliga rättigheter

Handlingsplan för handikappolitiken

Uppföljning av handlingsplanen

Förverkligandet av handlingsplanen

Lokalt och regionalt självstyre

Handlingsplaner – ett naturligt verktyg

Inflytande och påverkan

Handikapprörelsens rådgivande roll

Brukarinflytande på nationell nivå

Brukarinflytande på regional och lokal nivå

Odelbarhetsprincipen

Förutsättningar för delaktighet på lika villkor

Tillgänglighet

Bemötande

Statistik

Artikel 2 - om diskriminering

1 Diskriminering på grund av funktionsnedsättning

Tillgänglighet

Odelbarhetsprincipen

2 Diskrimineringslagar i Sverige

Nytt förslag på lag som förbjuder diskriminering

Tillgänglighetsaspekten

Oönskade luckor i det nya lagförslaget

Brister i andra lagar relaterade till konventionens rättigheter

3 Möjligheter för enskilda att få sin talan prövad

Artfrämmande bestämmelser i konventionen om medborgerlig och politiska rättigheter

Effektiva rättsmedel

Enskildas kännedom om sin befintliga talerätt

Rättshjälp

Slutsatser och rekommendationer

Artikel 3 - om jämställdhet

Svensk jämställdhetspolitik

Rättigheterna ur ett jämställdhetsperspektiv

Artikel 6 (rätten till liv)

Artikel 7 (förbud mot tortyr, grym och förnedrande behandling)

Artikel 8 (förbud mot slaveri och slavhandel)

Artikel 9 (frihetsberövande)

Artikel 10 (behandling av frihetsberövade)

Artikel 11 (förbud mot fängelse på grund av oförmåga att följa avtalad förpliktelse)

Artikel 12 (rörelsefriheten)

Artikel 13 (avlägsnande av utlänning)

Artikel 14 (likhet inför domstolarna)

Artikel 15 (straffpåföljd)

Artikel 16 (rätten att betraktas som person i rättsligt hänseende)

Artikel 17 (intrång i privatlivet)

Artikel 18 (religions- och trosfrihet)

Artikel 19 (yttrandefriheten)

Artikel 20 (förbud mot krigspropaganda)

Artikel 21 (demonstrationsfriheten)

Artikel 22 (föreningsfriheten)

Artikel 23 (rätten att ingå äktenskap och bilda familj)

Artikel 24 (skydd till barn)

Artikel 25 (rätten att delta i den politiska processen)

Artikel 26 (likhet inför lagen)

Artikel 27 (minoriteter)

Slutsatser och rekommendationer

Artikel 6 - om rätten till liv

1 Godtyckligt berövande av livet

Skador och olycksfall som kan förhindras

Brister inom hälso- och sjukvård som leder till döden

Fallbeskrivningar

Riskmoment inom vården

Bristen på vårdplatser

Dödligt våld

Kvinnor

Barn

Slutsatser och rekommendationer

Artikel 7 - om förbud mot tortyr, grym och förnedrande behandling

Utsattheten bland människor med funktionsnedsättning

Rättsfria zoner

Medicinska ingrepp

Elektrokonvulsiv behandling

Slutsatser och rekommendationer

Artikel 8 - om slaveri och tvångsarbete /påtvingat arbete

- 1 Slaveri och slavhandel**
Sexuell exploatering av flickor, pojkar och kvinnor
Riskmoment
Utsattheten bland människor med funktionsnedsättning
Utsattheten för barn då stödet eller tillsynen brister
- 2 Träldom**
- 3 Påtvingat arbete**
Slutsatser och rekommendationer

Artikel 9 - om frihetsberövande

- 1 Frihetsberövande med stöd av lag**
Frihetsberövande på grund av brott eller misstanke om brott
Särskilda påföljdsbestämmelser
Sluten ungdomsvård
Frihetsberövade lagöverträdare med funktionsnedsättning
Adekvat vård kan förebygga brottsbenägenheten och minska frihetsberövandet
Psykiatrireformen
Frihetsberövande på grund av vård
Psykiatrisk tvångsvård
Vård av unga
Vård av missbrukare
Uttalande av FN
- 2 Personer som blivit gripna**
- 3 Rättegång inom skälig tid**
- 4 Lagligheten av frihetsberövandet**
- 5 Skadestånd vid felaktigt frihetsberövande**
Slutsatser och rekommendationer

Artikel 10 - om behandling och återanpassning under frihetsberövande

- 1 Behandling av frihetsberövade**
Frihetsberövade lagöverträdare med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar
Frihetsberövade lagöverträdare med utvecklingsstörning
Frihetsberövade lagöverträdare med syn- hörsel- och rörelsenedsättningar
Kvinnor på anstalt
Behandling inom tvångsvården
- 2 Åtalade personer skall hållas åtskilda**
- 3 Behandling, bättring och återanpassning i samhället**
Utbildning inom kriminalvården
Rehabilitering av kvinnliga intagna

Återanpassning i samhället
Unga i anstalt
Slutsatser och rekommendationer

Artikel 12 - om rörelsefrihet

- 1 Rätten att röra sig fritt och rätten att välja bostadsort**
Rätten att röra sig fritt i landet
Tillgängliga transportmedel
Den fysiska miljön
Byte av bostadsort
Bristande tillgänglighet i många bostadsområden
- 2 Friheten att lämna landet**
Tolkar
- 3 Brister i lagen**
Slutsatser och rekommendationer

Artikel 14 - om likhet inför domstolarna

- Inledning**
- 1 Likhet inför domstolarna**
Opartiskheten
Barn och ungdomar med funktionsnedsättning
Kvinnor med funktionsnedsättning
Rättsfria zoner
Tillgången till domar
- 2 Att betraktas som oskyldig**
- 3 Minimigarantierna**
Tillgång till tolk
- 4 Sveriges reservation**
Slutsatser och rekommendationer

Artikel 16 - om person i rättsligt hänseende

Rättssubjekt, rättsförmåga och rättslig handlingsförmåga
Fullmakt, god man eller förvaltare
Verkan av ingångna avtal
Agerande under psykisk störning
Brister i det rådande systemet
Avsaknad av begränsningar i förvaltarskapet
Exempel från verkligheten
Slutsatser och rekommendationer

Artikel 17 - om intrång i privatlivet

Brister i lagens skydd
Slutsatser och rekommendationer

Artikel 18 - om religionsfrihet

- 1 Tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet i Sverige**
- 2 Tvång som inskränker religionsfriheten**
- 3 Inskränkningar i religionsfriheten**
 - Tillgänglighet till information och kommunikation
 - Hörselslingor och teckentolkare
 - Den fysiska tillgängligheten till samfundens lokaler
 - Delaktighet och bemötande
- 4 Möjligheten att välja moralisk och religiös bildning**
 - Slutsatser och rekommendationer

Artikel 19 - om yttrandefrihet

- 1 Åsiktsfriheten**
- 2 Yttrandefriheten**
 - Möjligheter att söka information
 - Möjlighet att ta emot information
 - Ett otillgängligt medieutbud
 - Information från myndigheter
 - Möjligheten att sprida information
 - Slutsatser och rekommendationer

Artikel 21 - om rätten till fredliga sammankomster

- Slutsatser och rekommendationer

Artikel 22 - om föreningsfrihet

- 1 Föreningsdeltagandet i Sverige**
 - Föreningsdeltagande bland människor med funktionsnedsättning
 - Den svenska folkrörelsepolitiken
- 2 Inskränkningar i föreningsfriheten**
 - Slutsatser och rekommendationer

Artikel 23 - om rätten att bilda familj

- 1 Samhällets och statens skydd**
- 2 Ingå äktenskap och bilda familj**
 - Äktenskap
 - Familjeplanering och sexualupplysning
 - Adoption
- 3 Äktenskap**
- 4 Makarnas likställighet och ansvar för barn**
 - Inledning
 - Föräldrar med funktionsnedsättning
 - Föräldrar med utvecklingsstörning
 - Statistik
 - Riskmoment och behovet av stöd
 - Brist på stöd
 - Föräldrar intagna i kriminalvården

Kvinnor i fängelse
Stöd till kvinnor och män med funktionsnedsättning
Familjer där barn har funktionsnedsättning
Familjer med invandrabakgrund
Slutsatser och rekommendationer

Artikel 24 - om barns rätt till skydd

Inledning

1 Då skyddet för barn brister

Barn som bor på institution
Barn till föräldrar med utvecklingsstörning
Barn till frihetsberövade föräldrar

Barns rätt till stöd

Slutsatser och rekommendationer

Artikel 25 - om att delta i politiska processer

Inledning

a) Deltagande i skötseln av allmänna angelägenheter

Politisk aktivitet hos personer med funktionsnedsättning

Partimedlemskap

Rekrytering till politiska uppdrag

Bemötande

Fysisk tillgänglighet, information och kommunikation

Fysisk tillgänglighet

Tillgänglig information

Resa till och från möten

Deltagande i den judiciella makten

Slutsats

b) Att rösta och bli vald

Tillgängligheten i vallokaler

Att rösta i förväg

c) Tillträde till offentlig tjänst

Allmän tjänst i statlig regi

Allmän tjänst i kommunal och landstingets regi

Slutsatser och rekommendationer

Artikel 26 - om likhet inför lagen

Lagar som direkt behandlar människor olika

Lagen om förbud mot diskriminering

Förslag till ny diskrimineringslag

Diskriminering på försäkringsområdet

Diskriminering i skollagen

Lagar på arbetsområdet

Indirekt diskriminering av lagar

Slutsatser och rekommendationer

BILAGA 1	Sammanfattning av rekommendationerna
BILAGA 2	Handikapporganisationer som stöder rapporten
BILAGA 3	Förkortningar
BILAGA 4	Ur rapporten "Laws and Regulations": A country-by-country analyses of election laws, constitutions and regulations, and how these affect citizens with disabilities.

Fotnoter

Sammanfattning

Den svenska handikapprörelsens alternativrapport till FNs kommitté för de mänskliga rättigheterna

Det är långt till delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättning. I Sverige finns en enig politisk vilja att ge alla människor förutsättningar att bli delaktiga i samhället. Trots detta diskrimineras flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning i relation till flertalet artiklar i konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna.

Förutsättningar för full delaktighet saknas

I den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna framgår att många människor med funktionsnedsättningar inte ens ges förutsättningar att bli delaktiga på lika villkor. Med förutsättningar menas vård, rehabilitering, stöd och service enligt FNs standardregler.

Misslyckandet att ge människor nödvändiga förutsättningar att delta på lika villkor medför även att människor ofta inte ges förutsättningar att nyttja sina medborgerliga och politiska rättigheter. Denna rapport visar bland annat att människor med funktionsnedsättning som är i behov av personlig assistans inte har lika möjlighet att fritt välja bostadsort (artikel 12) eller att ta ansvar för sin familj och sina barn (artikel 23). Sverige har bra lagar på området men dessvärre följs inte alltid lagarna i praktiken.

Diskriminering

Informationen i denna rapport visar att människor med funktionsnedsättning i Sverige inte tillförsäkras sina medborgerliga och politiska rättigheter i samma utsträckning som människor utan funktionsnedsättning. Dessvärre ger lagar inte fullgott skydd mot diskriminering (artikel 2) och flera lagar gör skillnader på människor på ett sätt som inte kan anses vara förenligt med denna konvention (artikel 26). Andra fall är då människor på olika sätt utestängs eller inte får möjlighet att bli aktiva samhällsmedborgare. Sammanfattande statistik visar att varannan person med funktionsnedsättning upplever att hon/han blir diskriminerad! Kvinnor med funktionsnedsättning känner sig i högre grad diskriminerade än män.

Bristande tillgänglighet

Den i särklass största anledningen till att människor med funktionsnedsättning inte kan nyttja sina medborgerliga och politiska rättigheter samt även till upplevelsen av diskriminering är bristande tillgänglighet till platser, lokaler, transportmedel, information och kommunikation. Den bristande tillgängligheten gör att människor till exempel inte kan delta i den politiska processen fullt ut (artikel 25), även inbegripet delta i fredliga sammankomster och delta föreningslivet (artiklarna 21 och 22). Även yttrandefriheten (artikel 19) inskränks när människor inte kan ta del av information eller ges möjlighet att kommunicera vilket är ett allvarligt hinder för att uppnå demokrati. Rätten till yttrandefrihet, demokrati och deltagande i det politiska livet är en självklarhet i Sverige men, trots det gäller det inte fullt ut för personer med funktionsnedsättning. Den nationella handlingsplanen för handikappolitiken föreskriver att offentliga miljöer och allmänna transportmedel ska vara tillgängliga före 2010. Handikappolitikens historia är dock fylld av målsättningar som inte

uppfyllts och höga mål som inte uppnåtts. Just nu tyder det mesta på att målen i den nationella handlingsplanen – att Sverige ska vara tillgängligt senast år 2010 – inte heller kommer att nås. Från Boverkets omvärldsanalys rörande enkelt avhjälpna hinder från 2005 framgår bland annat att 68 procent av alla fastighetsägare inte ens känner till föreskrifterna eller har enbart hört talas om dem. Rikstrafikens bedömning om möjligheterna att nå etappmålet 2010 är att tillgängligheten till dess inte kan bli tillfredsställande inom det kollektiva transportsystemet. När det gäller ny och tillbyggnation föreskriver "Lagen (SFS 1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk" att sådana byggnationer ska göras tillgängliga för människor med funktionsnedsättning. (Se vidare artikel 12) Den svenska handikappreformen kan dessvärre ge många exempel på när denna lag inte följts fullt ut. Bland dessa exempel är Hammarby sjöstad och Clarion hotell i Stockholm. Den bristande tillgängligheten utestänger människor med funktionsnedsättning från stora delar av samhällslivet. Det är nu hög tid att regeringen vidtar kraftfulla åtgärder i syfte att göra Sverige tillgängligt, däribland tillse att försummelse att vidta åtgärder för tillgänglighet är att anses som diskriminering, så alla människor kan nyttja sina mänskliga rättigheter.

Brist på kunskap och negativa attityder

En annan förutsättning för delaktighet på lika villkor är ökad medvetenhet. Även här har Sverige långt kvar innan människor med funktionsnedsättning kan bli delaktiga i samhället på lika villkor. Denna rapport visar att det finns ett stort behov av mer kunskap hos till exempel domare, polis, behandlingspersonal och bland de personer som handlägger stöd och service till människor med funktionsnedsättning (Artiklarna 9, 10, 14, 23 och 24). Medias spegling av människor med funktionsnedsättning förstärker också stereotyper och fördomar. I den ytterst lilla omfattning människor med funktionsnedsättning överhuvudtaget framträder i massmedia framställs vi ofta som offer eller som hjältar. Det är vanligt att människor med funktionsnedsättning inte ens får uttala sig själva. Någon annan talar istället för den enskilde individen. När det gäller personer med psykiska sjukdomar eller funktionsnedsättningar kan den massmedia-debatt som förs, i många avseenden karakteriseras som ett drev mot "de psykiskt sjuka". En förenklad bild förs ut till allmänheten om att personer med psykisk sjukdom orsakar brott och våld sedan de "skrevs ut från slutenvården" – som det till exempel beskrivs i Stockholms läns landstings officiella publikation Vårdguiden nr 1 2006. Detta trots att det är bevisat vetenskapligt att personer med psykisk sjukdom inte har mätbart större vålds- och brottsfrekvens än andra.

Övergrepp och exploatering

Informationen i artiklarna 6, 7 och 8 i rapporten visar att barn och kvinnor med funktionsnedsättning löper särskilt stor risk att utsättas för olika former av övergrepp. Upplevelsen av övergrepp i unga år ökar även risken för att människor skall utsättas för sexuell exploatering. Rapporten visar också att det är svårare för människor med funktionsnedsättning att få adekvat stöd efter upplevelsen av övergrepp. Som exempel kan nämnas bristande tillgänglighet hos kvinnojourer, svårigheter att kommunicera med kvinnojourerna och att kvinnojourer ibland inte kan erbjuda plats för den enskildes assistent. Vidare visar informationen i artikel 14 att likhet inför domstolarna inte alltid råder. Barn och kvinnor med funktionsnedsättning har svårt att få rättslig kompensation i samband med sexualbrott. En studie om hur barn med funktionsnedsättning bemöts i den rättsliga processen visar till exempel att endast i

ett mindre antal fall (13 stycken av 41) har man använt sig av psykologiskt eller psykiatriskt kunniga för att underlätta utredningen eller bedömningen av barnens berättelser. Flertalet av de sakkunnigutlåtanden som förekom saknade särskild belysning av funktionsnedsättningen och dess eventuella inverkan på berättarförmågan. I flera fall har utsagorna underkänts i rätten och den tilltalade frikänts eftersom man använt ledande frågor till barnen under polisförhören trots att det i dessa fall inte fanns någon möjlighet att ställa frågorna på annat sätt. Ett annat belysande fall är en kvinna som gör våldtäktsanmälan både 2001 och 2002 mot två olika män. Kvinnan är hemlös och har en psykisk funktionsnedsättning. Hon har svårt att lämna en konsistent berättelse och ändrar sina uppgifter. Ärendena lades ned utan vidare åtgärder, i det sista fallet trots att hon kan identifiera förövaren och trots att hon hade underlivsskador som tyder på att hon blivit utsatt för ett "icke normalt samlag". (Artiklarna 6, 7, 8 och 14.)

Frihetsberövanden

En stor andel av människor som berövas sin frihet har någon form av psykisk eller neuropsykiatrisk funktionsnedsättning. Funktionsnedsättningarna som sådana medför inte att personer blir våldsamma eller kriminella, men funktionsnedsättningen kan medföra personlighetsegenskaper som i ett ogynnsamt samspel ökar riskerna. Informationen under artikel 9 visar att bland de personer som berövats sin frihet finns många som inte fått nödvändigt stöd och skydd av samhället för att kunna leva ett liv i frihet. En väl fungerande vård och omsorg är alltså viktig för att förebygga att människor måste berövas sin frihet, liksom ett väl fungerande samarbete mellan huvudmännen för kriminalvård, missbrukarvård och psykiatri. I Sverige finns såväl kunskap som politisk vilja. Trots det är det många människor som inte ges förutsättningar att leva sitt liv i frihet.

Dessvärre uppmärksammas/behandlas ofta inte heller funktionsnedsättningar i tillräcklig utsträckning för att enskilda flickor, pojkar, kvinnor och män ska kunna återanpassas fullt ut i samhället efter sin tid som frihetsberövad (Artikel 10).

Rättighetsperspektivet

I Justitiedepartementets rapport "En utvärderande kommentar om den nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna" uttrycker handikappombudsmannen att "i dennes kontakt med statliga myndigheter kommuner med mera anses personer med funktionsnedsättning fortfarande inte i första hand som bärare av mänskliga rättigheter utan som patienter eller mottagare av samhällets välfärdsinsatser. Brister i de stöd och anpassningsåtgärder som är nödvändiga för att personer med funktionsnedsättning ska kunna vara delaktiga i det svenska samhället behandlas i dag som brister i den sociala välfärden och inte som brott mot deras mänskliga rättigheter". Titeln på den nationella handlingsplanen för handikappolitiken är "från patient till medborgare". Handlingsplanen har nu funnits i sju år men arbetet går alltför långsamt. Den svenska handikappörelsen kan konstatera att Handikappombudsmannens uttalande visar att det är oerhört långt kvar innan det tydligt uttalade paradigmskiftet blir verklighet i Sverige.

Slutsats

Trots Sveriges regerings och riksdags intentioner är det långt kvar innan Sverige kan anses leva upp till rättigheterna i konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna när det gäller människor med funktionsnedsättning. En av de största

anledningarna, vilket tydligt framgår av denna alternativrapport, är bristande tillgänglighet till såväl fysisk miljö, information och kommunikation men även förekomsten av diskriminering i såväl lagar som i den praktiska tillämpningen av lagarna.

Det är exempelvis oförsvarbart att människor, i ett land som Sverige godtyckligt berövas livet på så sätt som beskrivs under artikel 6. Det är oförsvarbart att så många personer måste berövas sin frihet på grund av att de inte fått nödvändigt stöd och skydd av samhället för att kunna leva ett liv i frihet. Det är lika oförsvarbart att människor med funktionsnedsättning inte ges möjlighet att delta i den politiska processen.

Handikapprörelsens uppfattning är att den politiska viljan uttryckt i ord är mycket hög både på nationell, regional och lokal nivå. Men bristen på kunskap om våra förutsättningar och möjligheter, negativa attityder och ojämlika prioriteringar gör att det svenska samhället hela tiden misslyckas med att se till alla människors lika värde och rättigheter. Det saknas också kunskaper och förståelse för vilka konsekvenser olika förändringar kan få för människor med funktionsnedsättning och många lagar som reglerar rättigheter och situationer för människor med funktionsnedsättning följs inte.

Paradigmskiftet som slogs fast i den nationella handlingsplanen ser ut att bli ytterligare ett politiskt mål som inte kommer att verkställas. Det visar den svenska handikapprörelsens båda alternativrapporter. Den goda politiska viljan tränger inte ner i de vardagliga levnadsvillkoren för flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning.

Det krävs mer resurser, såväl ekonomiska som personella liksom ett kraftfullt politiskt ställningstagande för att den nationella handlingsplanen inbegripet de mänskliga rättigheterna för människor med funktionsnedsättning skall kunna uppnås i Sverige. Diskriminering är vanligt förekommande när det gäller människor med funktionsnedsättning, trots det har regeringen dragit ner anslagen till Handikappombudsmannen, något som den svenska handikapprörelsen anser är ett tydligt exempel på en åtgärd som går stick i stäv med handikappolitikens intentioner. Det är oförsvarbart att människor med funktionsnedsättning diskrimineras och inte får sina rättigheter tillgodosedda i ett välfärdsland som Sverige.

Denna rapport innehåller många rekommendationer på vad som bör göras för att situationen i Sverige ska förbättras för människor med funktionsnedsättning. En övergripande rekommendation är dock ett ökat samarbete med handikapprörelsen på alla samhällsnivåer. Samarbete med handikapprörelsen är nödvändigt för att frågor om funktionshinder skall mainstreamas in i beslutsunderlag och konsekvensbeskrivningar och efterföljande lagförslag och förslag på riktlinjer.

Inledning

Det främsta skälet till att Handikappförbundens samarbetsorgan valt att göra denna alternativrapport är att vi vill synliggöra att full delaktighet, jämställdhet och jämlikhet inte råder i Sverige för flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning. Ett annat skäl är avsaknaden av ett funktionshinderperspektiv i såväl tidigare rapporter från regeringen som i kommittén för de mänskliga rättigheternas "concluding observations" och "general comments".

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att frågor som rör mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning måste synliggöras och utgöra en naturlig del såväl i den svenska politiska processen som i FNs övervakningssystem.

Med den här rapporten vill Handikappförbundens samarbetsorgan bidra till att flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning i Sverige får sina medborgerliga och politiska rättigheter respekterade och att samhällssystemen vidareutvecklas i enlighet med de rekommendationer som presenteras. Handikappförbundens samarbetsorgan hoppas också kunna inspirera handikapprörelsen i andra länder att göra egna rapporter.

Rapportens disposition

Rapporten inleds med ett kapitel med bakgrundsfakta om handikapppolitiken i Sverige, en beskrivning över områden som berör samtliga rättigheter i konventionen samt viss statistik och en beskrivning över vilka grupper av människor som omfattas av begreppet "funktionsnedsättning" i Sverige.

Rapportens huvudkapitel tar upp alla rättighetsartiklar i konventionen, med undantag av artiklarna 1, 4, 5, 11, 13, 15, 20 och 27. Samtliga artiklar innehåller en beskrivning över situationen i landet. Efter varje huvudrubrik följer ett avsnitt om vad Handikappförbundens samarbetsorgan anser om situationen. Sist i varje artikel följer en lista över vilka rekommendationer Handikappförbunden ger till staten om hur situationen skall kunna förbättras i Sverige och för att Sverige bättre skall kunna leva upp till konventionens artiklar. För att underlätta översynen av den svenska handikapprörelsens rekommendationer bifogas även en sammanfattning av samtliga rekommendationer.

Bakgrundsfakta

Diskriminering

Förbud mot diskriminering på grund av funktionsnedsättning finns inskrivet i Regeringsformen som är en av Sveriges grundlagar. Regeringsformens bestämmelser kan inte åberopas inför domstol, men, inga andra lagar eller förordningar får strida mot dess bestämmelser. Förbud mot diskriminering i relation till flertalet av de medborgerliga och politiska rättigheterna finns reglerad i lag genom att den Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna har införlivats i svensk lag. Här bör även tilläggas att det finns 4 diskrimineringslagar som rör delar av de ekonomiska sociala och kulturella rättigheterna. För mer information om diskrimineringslagar i landet se under artikel 2.

Ombudsmännen

I Sverige finns 5 olika ombudsmän, Jämställdhetsombudsmannen (JämO), Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO), Handikappombudsmannen (HO), Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO) samt Barnombudsmannen (BO) vilka bland annat har till uppgift att bevaka frågor om mänskliga rättigheter och att motverka diskriminering. (Den i artikel 2 beskrivna diskrimineringskommittén har föreslaget en sammanslagning av ombudsmännen).

Handikappombudsmannens (HOs) uppgift enligt lag (SFS 1994:749) är att bevaka frågor som rör situationen för personer med funktionsnedsättning. Enskilda individer kan vända sig till Handikappombudsmannen för att få råd samt för att anmäla att man upplever sig ha blivit diskriminerad. Handikappombudsmannen kan då göra en utredning av fallet. I fall då diskriminering förekommer kan Handikappombudsmannen försöka uppnå en förlikning mellan parterna eller att ta fallet inför domstol.

Generell välfärd

Inriktningen av den svenska välfärdspolitiken kan huvudsakligen anses vara generell, vilket innebär att de offentliga servicesystemen och socialförsäkringssystemen riktar sig till hela befolkningen och inte bara till "behövande".

Förbudet mot diskriminering och den generella välfärden är två viktiga delar i det svenska systemet.

Den nationella handlingsplanen för mänskliga rättigheter

Våren 2006 lade regeringen fram den andra nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna (för perioden 2006 – 2009). Planen ska ge riktlinjer och struktur för arbetet med mänskliga rättigheter och på så sätt skynda på förverkligandet av rättigheterna. Åtgärdsförslagen i handlingsplanen riktar sig till hela den offentliga förvaltningen, på statlig, regional, landstings och kommunal nivå och utgår från olika diskrimineringsgrunder, som kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och funktionsnedsättning.

Handlingsplan för handikappolitiken

År 1999 antog Sveriges regering en nationell handlingsplan för handikappolitiken "Från patient till medborgare" (prop. 1999/2000:79). Handlingsplanen sträcker sig fram till år 2010 och involverar alla samhällsområden. Målet för den nationella handlingsplanen är:

- en samhällsgemenskap med mångfald som grund, att samhället utformas så att människor med funktionsnedsättning i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet,
- jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning.

Det handikappolitiska arbetet ska särskilt inriktas på att identifiera och undanröja hinder för full delaktighet i samhället för människor med funktionsnedsättning, att förebygga och bekämpa diskriminering samt att ge barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättning förutsättningar för självständighet och självbestämmande. Fram till 2010 är tre arbetsområden särskilt prioriterade:

- att ett funktionshinderperspektiv ska genomsyra alla samhällssektorer
- att skapa ett tillgängligt samhälle
- att förbättra bemötandet av människor med funktionsnedsättning

Den nationella handlingsplanen ger de statliga myndigheterna ett tydligare ansvar än tidigare för det handikappolitiska arbetet. Fjorton myndigheter är utsedda att vara så kallade sektorsmyndigheter med särskilt ansvar för att genomföra handikappolitiken inom sina respektive samhällsområden. FNs standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet ligger till grund för handikappolitiken.

Den första januari 2006 inrättades en ny myndighet, "Myndigheten för handikappolitisk samordning", Handisam. Myndighetens uppgift är att främja att den nationella handlingsplanen genomförs på ett effektivt sätt. I det arbetet ingår bland annat att ansvara för samordning av handikappolitiska åtgärder genom att stödja och stimulera aktörer på olika nivåer att beakta de handikappolitiska målen i sina respektive verksamheter.

Uppföljning av handlingsplanen

I mars 2006 presenterade den svenska regeringen sin andra uppföljning¹ av den nationella handlingsplanen för handikappolitiken. I skrivelsen konstaterar regeringen bland annat att utbildning och arbete utgör själva grunden för en ekonomisk och social trygghet men att arbetsmarknadssituationen för personer med funktionsnedsättning de senaste åren har försämrats. Regeringen skriver dock att en rad viktiga insatser genomförs för att förbättra arbetsmarknadssituationen för personer med funktionsnedsättning. De omvärldsanalyser som sektorsmyndigheterna gjort i syfte att identifiera de processer inom samhällssektorn som påverkar möjligheterna att uppnå de handikappolitiska målen, pekar på både drivkrafter och motkrafter. Teknikutveckling och internationalisering utgör centrala utvecklingsområden som kan öka tillgängligheten till såväl tjänster som produkter. Den demografiska utvecklingen kan en drivkraft för ökad tillgänglighet i samhället, samtidigt som ökat kostnadsmedvetande inom kommuner och landsting utgör en utmaning. Regeringen konstaterar också att en utmaning för det fortsatta arbetet är att utveckla kunskapen om och metoder för att i det handikappolitiska arbetet utveckla såväl barn- som genusperspektivet.

Handisam uppmärksammar att sektorsmyndigheterna inte fullt ut ser sina roller och sitt ansvar som det huvudsakliga och därmed blir det inte heller en naturlig del av verksamheten.

Förverkligandet av handlingsplanen

Den svenska handikappörelsen hade stora förhoppningar på den nationella handlingsplanen för handikappolitiken, men kan nu konstatera att arbetet med att förverkliga handlingsplanen i praktiken går mycket långsamt. Det ser inte ut som om målen kan uppnås till 2010.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

Regeringen måste omgående vidtaga effektiva och kraftfulla åtgärder så målen i den nationella handlingsplanen för handikappolitiken nås till 2010.

- För att påskynda handlingsplanens genomförande krävs att de olika aktörerna som definieras i planen utkrävs ett tydligare ansvar och att en hårdare reglering tillskapas.
- Det svenska samhällssystemet, på alla nivåer, måste anamma handlingsplanens perspektivskifte, från att se människor med funktionsnedsättning som passiva patienter till att inse att det handlar om aktiva medborgare.
- För att visa på en faktisk utveckling mot ett samhälle med full delaktighet, behöver indikatorer fastställas som möjliggör en jämförelse över tid. Sektorsmyndigheter, kommuner och länsstyrelser måste ha mätbara mål som följs upp för att påvisa en faktisk utveckling.
- Det behövs en ökad satsning på forskning och metodutveckling. Det saknas i stora delar fortfarande metoder för att identifiera och undanröja hinder för full delaktighet.
- Det behövs en ökad satsning på att ta fram av arbetsmetoder och förbättrade kunskaper om ett könsperspektiv i handikappolitiken.
- Olika myndigheters samverkan med handikapprörelsen behöver förbättras för att säkerställa ett ändamålsenligt kunskapsutbyte och ett bra resursutnyttjande.

Lokalt och regionalt självstyre

I Sverige ansvarar kommuner och landsting för att många av de mänskliga rättigheterna, i synnerhet många av de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna förverkligas i praktiken. En kommun är dels en juridisk person, dels det geografiska området som utgör kommunen och dels ett kommunalt självstyre-organ. Kommunalt självstyre är ett begrepp som är väl förankrad i den svenska rättstraditionen. Det definieras ofta som en princip som anger relationen mellan stat och kommun och som är avsedd att ge kommunerna en självständig och inom vissa gränser fri bestämmanderätt.² Den kommunala självstyrelsen grundlagsfästes i Regeringsformen från 1974. Där fastslås även den så kallad "Legalitetsprincipen", det vill säga att den offentliga makten utövas under lagarna. De lagar som styr kommunerna är alltså de regler som anger ramen för det kommunala självstyret.

Handlingsplaner – ett naturligt verktyg

På såväl nationell som regional och lokal nivå är handlingsplaner ett naturligt verktyg för att utvecklingen skall gå framåt inom alla samhällssektorer. Det finns en mängd handlingsplaner inom olika nivåer och områden i det svenska samhället men, dessa handlingsplaner är ofta fristående. Handikapprörelsens inställning är att alla politik-områden har en handikappaspekt.

Handikapprörelsens intention är att denna rapport samt även kommitténs kommentarer skall medföra att samtliga handlingsplaner uppmärksammar och behandlar funktionshinderperspektivet.

Inflytande och påverkan

Handikapprörelsens rådgivande roll

Av standardregel 18 framgår att: "Staterna bör erkänna handikapporganisationers rätt att representera människor med funktionsnedsättning på riks-, regional och lokal nivå. Staterna bör också erkänna handikapporganisationernas rådgivande roll när det gäller att fatta beslut i handikappfrågor".

Brukarinflytande på nationell nivå

Handikappförbundens samarbetsorgan är ibland remissinstans och får därigenom lämna synpunkter på lagförslag och nationella riktlinjer. Handikappförbunden anser dock att vår rådgivande roll, vår kunskap och erfarenheter inte beaktas och/eller tas till vara på ett sätt som är nödvändigt för att frågor om funktionshinder skall mainstreamas in i beslutsunderlag och konsekvensbeskrivningar och efterföljande lagförslag och förslag på riktlinjer.

Handikappförbunden finns inte med på alla departements listor över de remissinstanser som skall tillfrågas. Detta är olyckligt eftersom även frågor som inte är direkt funktionshinderrelaterade kan ha betydelse för människor med funktionsnedsättning.

Mot bakgrund av att alla inblandade inte kan ha all nödvändig kunskap om vilka konsekvenser olika beslut kan medföra vill vi även understryka vikten av att handikapprörelsens rådgivande roll tas till vara i ett betydligt tidigare stadium än då ett färdigt förslag redan ligger.

Brukarinflytande på regional och lokal nivå

Handikappförbundens samarbetsorgan vill understryka att brukarinflytande är viktigt när såväl politiska som individuella beslut fattas. Olika former av brukarinflytande är vanligt i svenska kommuner och landsting. Mer än 90 procent av kommunerna har någon form av brukarinflytande.³ Trots det är det endast 23 procent av kommunerna som uppfyller kraven för brukarinflytande enligt Socialstyrelsens och länsstyrelsernas tillsyn. Olika former av samråd, är den vanligaste formen för brukarinflytande. Användandet av särskilda organ där brukarna kan ges större inflytande, självförvaltningsorgan, är dock mera sällsynt.⁴ Vad övrigt gäller brukarinflytande i kommuners och landstings verksamheter hänvisas till inledningen i den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna.

Odelbarhetsprincipen

Den svenska handikapprörelsen vill särskilt understryka odelbarhetsprincipens betydelse för att människor med funktionsnedsättning skall kunna tillgodogöra sig sina medborgerliga och politiska rättigheter.

På flera ställen i denna alternativa rapport görs hänvisningar till den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna. Denna rapport finns även med som bilaga till denna rapport.

Handikappombudsmannens erfarenhet är att de mänskliga rättigheternas odelbarhet och ömsesidiga beroende av varandra inte fått genomslag i Sverige i praktiken.

Vidare konstaterar Handikappombudsmannen i Justitiedepartementets rapport ” En utvärderande kommentar om den nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna” att: ”i sina kontakter med den statliga och kommunala förvaltningen ses personer med funktionsnedsättning fortfarande inte ens, i första hand som bärare av mänskliga rättigheter utan som patienter eller mottagare av samhällets välfärdsinsatser.”

Förutsättningar för delaktighet på lika villkor

Enligt resolution 1998/31 ”On the human rights of persons with disabilities”, som antogs vid FN:s Kommission för de mänskliga rättigheternas 54:de session, framgår att:

“Any violation of the fundamental principle of equality or any discrimination or other negative differential treatment of persons with disabilities inconsistent with the United Nations Standard Rules ... is an infringement of the human rights of persons with disabilities.”

FNs standardregler slår fast att regel 1, om ökad medvetenhet, regel 2 om medicinsk vård, regel 3 om rehabilitering och regel 4 om stöd och service utgör *förutsättningar* för att människor ska kunna bli delaktiga på lika villkor och därmed även kunna tillgodogöra sig sina mänskliga rättigheter.

I den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna har Handikappförbunden kunnat konstatera att när det gäller områdena hälsa, sjukvård, habilitering, rehabilitering stöd och service har Sverige bra lagar, men, de fungerar inte i praktiken. Den eniga politiska viljan får inte genomslag i det praktiska utförandet – det gäller framför allt i kommunerna. Detta gör att människor med funktionsnedsättning inte alltid ges nödvändiga förutsättningar att utöva sina mänskliga rättigheter.

Tillgänglighet

Tillgänglighet är centralt för alla människor som har funktionsnedsättning, inte enbart för de med rörelsehinder och nedsatt orienteringsförmåga. Tillgänglighet rör även grupper som till exempel personer med allergier, hjärnskador, hörselskador, psykiska funktionsnedsättningar och läs - och skrivsvårigheter. Vidare rör det inte bara den rent fysiska möjligheten att ta sig fram utan även tillgången till information och kommunikation, (FNs standardregel 5).

I Sverige finns redan stark lagstiftning som är tänkt att göra samhället tillgängligare. Detta märks bland annat i ”Plan- och bygglagen” som föreskriver att enkelt avhjälpna hinder i offentliga lokaler och på allmänna platser ska åtgärdas. Problemet är att dessa inte efterlevs. Vissa lagar är stiftade för flera decennier sedan. Ett konkret exempel är lag om handikappanpassning av kollektivtrafiken som stiftades 1979. Trots det har inte mycket hänt på 25 år.

Bemötande

Bemötande handlar i grunden om att alla ska bli respekterade som de är. Det är en fråga om att få leva i ett tillgängligt samhälle och om att inte bli diskriminerad. I den nationella handlingsplanen för handikappolitiken framhålls att de anställdas bemötande och arbetssätt är lika viktigt för ökad tillgänglighet som tillgången till anpassad information och fysiska miljöer. Bemötande på den individuella nivån är beroende av det kollektiva bemötandet, som kommer i uttryck i lagar och andra

regler och i hur de tolkas och tillämpas. Vidare måste det "traditionella bemötandet" av personer med funktionsnedsättning som färgats av ett avkönt och av individualiserat förhållningssätt snarast förändras. Skillnader på grund av kön liksom att människor har olika könsidentiteter måste beaktas och respekteras. Människor med funktionsnedsättning är pojkar, flickor, kvinnor eller män precis som människor utan funktionsnedsättning.

I Sverige är bristande kunskap i samhället, negativ särbehandling, utfrysning eller mobbning fortfarande vardagsproblem för många människor med funktionsnedsättning. Detta leder i sin tur till att pojkar, flickor, kvinnor och män, till skillnad från människor utan funktionsnedsättning, har betydligt svårare att få sina mänskliga rättigheter tillgodosedda. Här bör understrykas att ökad medvetenhet om vilka rättigheter, behov och möjligheter människor med funktionsnedsättningar har utgör en förutsättning för att människor med funktionsnedsättning skall kunna bli delaktiga på lika villkor (standardregel 1).

I ett förändringsarbete med något så komplicerat som våra värderingar, är det viktigt att försöka definiera vilka institutioner i samhället som på ett starkare sätt än andra förmedlar, och därmed vidmakthåller våra värderingar. Det är av yttersta vikt att medvetenheten om rättigheter, möjligheter och behov för människor med funktionsnedsättning generellt sätt ökar i Sverige.

Statistik

I Sverige har vi en bred syn på vad begreppet funktionsnedsättning inrymmer. Vi hänvisar till förteckningen över organisationer som står bakom denna rapport och som ingår i den svenska handikapprörelsen. Utgångspunkten för vilka som anses ha funktionsnedsättning är beskrivningen i FN:s standardregler samt den individuella upplevelsen av funktionstillståndet.

När det gäller de mer traditionella funktionsnedsättningarna visar nationell statistik från Hjälpmedelsinstitutet att:

- Drygt en miljon människor, eller nästan var femte person i åldrarna 16 till 64 år har någon form av permanent funktionsnedsättning.
- Andelen personer med funktionsnedsättning och svårighetsgraden på nedsättningen ökar med åldern. Mellan år 2000 och år 2020 beräknas andelen äldre än 65 år öka från cirka 17 procent till nära 22 procent. Efter 2020 väntas andelen personer äldre än 80 år öka kraftigt.
- Diabetes, dyslexi, hjärt-kärlsjukdomar och hörselskador är mer förekommande bland män. Rörelsehinder och psykisk funktionsnedsättning är mer förekommande bland kvinnor.
- Cirka 560 000 personer över 16 år har rörelsehinder. Av dessa behöver cirka 100 000 rullstol.
- Drygt 165 000 personer över 16 år har synskador. Av dessa är cirka 23 000 blinda eller gravt synskadade.
- Cirka 980 000 personer har nedsatt hörsel.
- 150 000 över 16 år är helt döva eller har en grav hörselskada.
- Cirka 36 000 personer beräknas ha någon form av utvecklingsstörning.
- Omkring 2 000 000 människor uppskattas ha någon form av allergi.

Enligt Statistiska centralbyråns Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF) upplever 1/5 av de intervjuade i åldern 16 – 64 att de har en funktionsnedsättning.

Totala befolkningen i mars 2007 i Sverige var 9 117 712 med 4 589 734 kvinnor och 4 527 978 män.

Artikel 2 – om diskriminering

1. Diskriminering på grund av funktionsnedsättning

Informationen i denna rapport visar att människor med funktionsnedsättning i Sverige inte tillförsäkras sina medborgerliga och politiska rättigheter i samma utsträckning som människor utan funktionsnedsättning. Som exempel kan nämnas att diskrimineringsskyddet i lag är otillräckligt samt att till exempel flera lagar gör skillnader på människor på ett sätt som inte kan anses vara förenligt med denna konvention. Andra fall är då människor på olika sätt utestängs eller inte får möjlighet att bli aktiva samhällsmedborgare. Sammanfattande statistik visar att varannan person med funktionsnedsättning upplever att hon/han blir diskriminerad! Kvinnor med funktionsnedsättning känner sig i högre grad diskriminerade än män. Det visar en enkät från 2005 som Statistiska Centralbyrån gjort på uppdrag av bland annat Handikappombudsmannen. Under varje rättighetsartikel i denna rapport ges exempel på när människor inte kan tillgodogöra sig sina rättigheter. Två omständigheter som genomsyrar samtliga rättigheter är frågor om tillgänglighet och förutsättningar för delaktighet.

Tillgänglighet

En stor orsak till den ovan beskrivna upplevelsen av diskriminering liksom en stor anledning till att människor med funktionsnedsättning inte kan nyttja sina medborgerliga och politiska rättigheter är den bristande tillgängligheten i samhället. Mer än var fjärde person uppger att de:

- inte kan använda lokaler,
- inte kan ta del av information,
- inte kan använda flyg/buss/tåg.

I FNs Kommission för de mänskliga rättigheternas resolution 2000/51, "Human rights of persons with disabilities" framgår att: "any violation of the fundamental principle of equality or any discrimination or other negative differential treatment of persons with disabilities inconsistent with the Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities is an infringement of the human rights of persons with disabilities". Här måste understrykas att standardregel 5 handlar om tillgänglighet till såväl den fysiska miljön som tillgång till information och kommunikation.

Odelbarhetsprincipen

En annan bidragande orsak till att människor med funktionsnedsättning inte kan nyttja sina medborgerliga och politiska rättigheter är, som beskrivits i inledningen att många människor inte ges förutsättningar att bli delaktiga på lika villkor samt att ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ofta är en absolut förutsättning för att människor ska kunna tillgodogöra sig sina medborgerliga och politiska rättigheter. Som tydligt framgår av den svenska handikappörelsens alternativrapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna finns i Sverige en god politisk vilja samt i många fall tillräckliga lagar. Trots det finns stora brister i förverkligandet av lagarna. Detta leder till att människor med funktionsnedsättning inte ges förutsättningar att bli delaktiga på lika villkor. Med förutsättningar förstås i detta avsnitt standardreglerna 1 - 4.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Alla flickor, pojkar, kvinnor och män i Sverige måste ges förutsättningar att tillgodogöra sig sina medborgerliga och politiska rättigheter.
- Beslutsfattare på alla nivåer i samhället måste integrera funktionshinderperspektivet i alla sammanhang då beslut fattas och verksamheter genomförs.
- I syfte att bekämpa diskriminering måste negativa attityder, fördomar och okunskap om människor med funktionsnedsättning bekämpas.
- Befintliga lagar på alla samhällsområden måste följas (se vidare den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna).
- I syfte att bekämpa diskriminering måste de positiva konsekvenserna av ett samhälle för alla framhållas tydligare i den allmänna samhällsdebatten. (Däribland att ett samhälle som är tillgängligt för människor med funktionsnedsättning är tillgängligt för alla).

2. Diskrimineringslagar

Förbud mot diskriminering på grund av funktionsnedsättning finns inskrivet i "Regeringsformen" som är en av Sveriges grundlagar. Regeringsformens bestämmelser kan inte åberopas inför domstol, men, inga andra lagar eller förordningar får strida mot dess bestämmelser. För att ytterligare stärka skyddet mot diskriminering finns fyra lagar som förbjuder diskriminering på grund av funktionsnedsättning. Då dessa i huvudsak rör ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter hänvisas här till den svenska handikapprörelsens alternativa rapport angående de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna.

När det gäller tillgänglighet finns i Sverige redan stark lagstiftning som är tänkt att göra samhället tillgängligare. Detta märks bland annat i "Plan och Bygglagen" som föreskriver att enkelt avhjälpna hinder i offentliga lokaler och på allmänna platser ska åtgärdas. Problemet är att dessa inte efterlevs. Vissa lagar är stiftade för flera decennier sedan. Ett konkret exempel är "Lag om handikappanpassning av kollektivtrafiken" som stiftades 1979. Trots det är det långt kvar innan all kollektivtrafik är tillgänglig. Bristande tillgänglighet till kollektivtrafik medför att människor med funktionsnedsättning inte tillerkänns exempelvis sin rättighet enligt artikel 12 i denna konvention. Det vill säga att nyttja sin rörelsefrihet, röra sig fritt och att fritt välja bostätningssort.

Nytt förslag på lag som förbjuder diskriminering

Den 24 februari 2006 presenterade, en av regeringen tillsatt Diskrimineringskommitté ett slutbetänkande rörande diskrimineringslagarna i Sverige. I slutbetänkandet föreslår kommittén bland annat att en ny lag om förbud och andra åtgärder mot diskriminering införs. Den nya lagen skall till stora delar ersätta de nuvarande diskrimineringslagarna men också ge utvidgat skydd för fler människor och på fler samhällsområden. Lagen skall ha till ändamål att motverka diskriminering och på

andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsidentitet, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder. Kommitténs utgångspunkt har varit att skyddet mot diskriminering skall vara så lika som möjligt för de olika diskrimineringsgrunderna.

Tillgänglighetsaspekten

I den nya lagen om förbud och andra åtgärder mot diskriminering föreslås att försummelse att vidta åtgärder för tillgänglighet är att anse som diskriminering. Den svenska handikapprörelsen vill understryka att detta i skrivande stund endast är ett förslag och vill därför särskilt påpeka vikten av att detta förslag förverkligas.

Oönskade luckor i det nya lagförslaget

I den föreslagna nya lagen finns dock en risk för oönskade luckor. Eftersom lagen är så att säga uttömmande och endast täcker de samhällsområden och diskrimineringsgrunder som uttryckligen nämns i lagtexten, kan det uppstå situationer i vilka diskriminering även fortsättningsvis kommer att vara tillåten på grund av att just dessa situationer inte har förutsetts vid utarbetandet av lagen. Exempel på frågor som kommer att hamna utanför lagens skydd är sådana som gäller diskriminering rörande medlemskap och medverkan i andra organisationer än de som nämns i lagens föreslagna 3 kap 14 § eller diskriminering vid sådan myndighetsverksamhet som inte kan sägas gå allmänheten tillhanda.

Många av de rättigheter fastslagna i konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna omfattas även av den Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna. Denna europakonvention har inkorporerats som svensk lag (se vidare nästa avsnitt). Europakonventionens diskrimineringsförbud är generellt och inte uttömmande. Med den föreslagna nya diskrimineringslagen kommer vi alltså att hamna i en situation där alla människor är skyddade mot diskriminering i åtnjutandet av vissa medborgerliga och politiska rättigheter, det vill säga mot de rättigheter som finns inskrivna i europakonventionen. Medan diskriminering på de övriga områden som täcks av lagen bara är förbjudna om de har samband med vissa specifika diskrimineringsgrunder. Därigenom skapas inte bara ett otillfredsställande diskrimineringskydd utan också en svåröverskådlig lagstiftning, där den svenska lagen inte ger en samlad bild av gällande rätt utan måste läsas tillsammans med en konventionstext och där lagens särskilda regler om tillsyn och rättegång kommer att gälla i vissa diskrimineringsmål (de som är kopplade till någon av lagens diskrimineringsgrunder) men inte i andra.

Brister i andra lagar relaterade till konventionens rättigheter

De rådande diskrimineringslagarna berör i stort sätt endast ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (utbildning, arbete samt köp av varor och tjänster). Sverige har även en mängd andra lagar som berör de medborgerliga och politiska rättigheterna.

Informationen i denna rapport ger en god överblick av fall då det finns luckor i lagtexten. Som exempel kan nämnas behovet av kompletterande lagtext rörande den inhumana behandling av vissa fångar med funktionsnedsättning samt fall då människor berövas sin frihet. Den svenska handikapprörelsens erfarenhet är att funktionshinderperspektivet ofta glöms bort och att det därför finns risk för att situationer kan uppkomma som inte täcks av lagarnas skydd. Ett sådant konkret

exempel är bristande tillgänglighet, något som dock förväntas åtgärdas genom den nya diskrimineringslagen.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- All form av diskriminering måste förbjudas i Sverige. (Se vidare handikappförbundens samarbetsorgans remissvar på diskrimineringskommitténs betänkande.)
- Bristande tillgänglighet medför att människor med funktionsnedsättning stängs ute från stora delar av samhällslivet. Bristande tillgänglighet utgör därför diskriminering av människor med funktionsnedsättning och måste åtgärdas samt omfattas av diskrimineringslagarna i Sverige.
- En översyn av lagarnas relevans för människor med funktionsnedsättning, (i relation till konventionens artiklar) måste göras. En sådan översyn måste ske i samarbete med den svenska handikapprörelsen.

För ytterligare och i förekommande fall mer detaljerad information om luckor i lagar se informationen i denna rapport samt informationen i den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna.

3. Möjligheter för enskilda att få sin talan prövad

Många av de rättigheter som finns inskrivna i konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna finns också inskrivna i den "Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna". Sedan 1995 är den Europeiska konventionen inkorporerad som svensk lag (SFS 1994:1219).

Om en enskild person anser att staten har kränkt hans eller hennes rättigheter enligt europakonventionen är det i första hand svenska domstolar eller myndigheter som ska pröva om en kränkning har ägt rum.

Ett stadgande har även införts i regeringsformen som anger att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av europakonventionen. Lagar som tillkommit innan konventionen inkorporerades ska tolkas i enlighet med konventionen och den praxis som finns att tillgå. Vissa bestämmelser i FNs konvention om de medborgerliga och politiska rättigheterna saknar dock motsvarighet i europakonventionen. Den svenska handikapprörelsen väljer därför här att fokusera på om människor kan få sina "artfrämmande" rättigheter prövade.

Artfrämmande bestämmelser i konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter

Följande rättigheter är "artfrämmande", det vill säga har ingen motsvarighet i den Europeiska konventionen:

Artikel 1

Om folkets självbestämmande.

Artikel 8

Skyddet mot slaveri och tvångsarbete är utformat på likartat sätt i europa-konventionen och FNs konvention. Den senare nämner dock även slavhandel.

Artikel 10

Om behandlingen av dem som berövats sin frihet:

- ”humant och med aktning för människans inneboende värde”,
- åtalade skall hållas åtskilda från dömda,
- åtalade unga skall hållas åtskilda från vuxna och deras fall skall avgöras skyndsamt,
- dömda unga skall hållas åtskilda från vuxna (svensk reservation).

Artikel 17

Medan FNs konvention rent allmänt förbjuder ”godtyckliga och olagliga ingripanden” (där det påpekats av Human Rights Committee att även ett lagligt ingripande kan vara godtyckligt), räknar europakonventionen upp de skäl som kan ge myndigheterna rätt till ingripanden ”med stöd av lag och om nödvändigt i ett demokratiskt samhälle” (se art. 8, mom. 2 och bil. 2).

Artikel 18

Mom. 2 saknar motsvarighet i europakonventionen.

Artikel 21

Om krigspropaganda, (Sverige har dock reserverat sig mot denna rättighet).

Artikel 24

FNs konvention utvecklar i artikel 24 vilka rättigheter barnen skall ha. Här ingår rätt att utan diskriminering erhålla familjens, samhällets och statens skydd, rätt att omedelbart efter födseln bli registrerad och att erhålla ett namn, samt rätt att förvärva ett medborgarskap. Sverige, som grundar sin medborgarskapsrätt på härstamningsprincipen, det vill säga principen om att barnet får det medborgarskap som föräldrarna har, har sett rätten att förvärva ett medborgarskap endast som en principförklaring, som inte påverkar vår lagstiftning. Europakonventionen saknar motsvarighet till denna bestämmelse.

Artiklar 25, 26 och 27

De ger ett bättre skydd än det som ges enligt den Europeiska konventionen för mänskliga rättigheter.

Human Rights Committee uttalar i sin ”concluding observations” från den 24 april 2002 att Sverige bör tillse att dess nationella lagstiftning tillgodoser att de rättigheter som finns i konventionen kan åtnjutas till fullo och att rättsmedel finns tillgängliga för utövandet av dessa rättigheter.

Vid kontakt med utrikesdepartementet framkom att departementets uppfattning är att enskilda har möjlighet att få sin talan prövad, i samtliga fall som omfattas av konventionens rättigheter. Den svenska handikapprörelsens erfarenhet är dock att funktionshinderperspektivet ofta glöms bort samt att det därför finns stor risk för att situationer kan uppkomma som inte omfattas av lagarna och talerätten på området. Som exempel kan nämnas artikel 25 som inte har lika omfattande skydd i den

europiska konventionen. Under artikel 25 beskrivs bland annat att "Kommunallagen" innehåller en bestämmelse om att kommuner och landsting skall verka för att förtroendevalda med funktionsnedsättning kan delta i handläggningen av ärenden på samma villkor som andra förtroendevalda. Dessvärre förefaller det inte finnas någon möjlighet för enskilda personer som inte kunnat delta i det politiska styret att få sin talan prövad.

Effektiva rättsmedel

Tillämpningen i Sverige av reglerna i europakonventionen förefaller överlag ha varit ojämn, med drag åt att ge dessa bestämmelser en inskränkt tillämpning i svenska domstolar. Detta har framgått av en serie artiklar i "Europarättslig tidskrift" benämnda "Axplock". Sedan 2005 förefaller det dock som om lagen/konventionen har börjat användas i svenska domstolar. Denna rättstillämpning är dock, i skrivande stund fortfarande i sin linda och måste utvecklas.

Handikappombudsmannen kan endast driva diskrimineringsärenden i relation till de ovan beskrivna diskrimineringslagarna. Myndigheten kan inom ramen för en sådan talan även åberopa europakonventionen, men, de kan inte driva ett fall som endast bygger på lagen om europakonventionen. Mot bakgrund av att kunskapen hos olika instanser, däribland hos personal i domstolar, ofta är otillräcklig, vilket framgår i flera av artiklarna i detta dokument, anser den svenska handikapprörelsen att Handikappombudsmannen ska kunna driva diskrimineringsärenden som bygger på bestämmelserna i europakonventionen.

Enskildas kännedom om sin befintliga talerätt

Tre olika grupper som representerar dem som kan riskera att bli diskriminerade, (personer som har ingått partnerskap, har utländsk bakgrund eller funktionsnedsättning) har besvarat en enkät om sina erfarenheter och även om sin kännedom kring det rättsliga skyddet mot diskriminering. Undersökningen visar att endast 65 procent av de tillfrågade som har funktionsnedsättning känner till att man kan vända sig till Handikappombudsmannen om man blivit utsatt för diskriminering. Här bör tilläggas att undersökningen endast gäller diskrimineringsfall som omfattas av de 4 diskrimineringslagarna.

Det har inte gått att finna någon studie över medvetenheten om andra lagar än diskrimineringslagarna. Det har ej heller gått att finna någon studie över i vilken utsträckning enskilda individer känner till vart de kan vända sig för att få sin talan prövad i andra fall än i rena diskrimineringsärenden. Vid samtal med förbundsjurister och representanter från olika handikapporganisationer är svaren och erfarenheterna dock desamma. Majoriteten av människor med funktionsnedsättning förväntas inte ha kunskap om vilka rättigheter och skyldigheter som finns eller vart de ska vända sig för att få sin talan prövad. Samtliga de förbund som står bakom denna rapport anser att åtgärder måste vidtagas i syfte att öka medvetenheten om olika lagar och klagoinstanser. Ett led i detta är att undersöka kunskapen bland människor med funktionsnedsättning i Sverige. En annan omständighet som bör uppmärksammas är att den ovan nämnda studien visar att nästan 70 procent tror att en anmälan kan leda till att andra i liknande situation kan få det bättre. Samtidigt finns rädslan av att stämplas som besvärlig om man gör en anmälan, 80 procent är rädda för det.

Rättshjälp

I Sverige finns olika domstolar på olika nivåer. I detta avsnitt fokuseras endast på enskildas möjlighet att få sin talan prövad i de allmänna domstolarna (tingsrätt, hovrätt och Högsta domstolen), och i förvaltningsdomstolarna (länsrätt, kammarrätt och regeringsrätten). Om någon begått ett brott (brottmål), eller om enskilda personer är oense (tvistemål) prövas fallet i den allmänna domstolen. Om en person vill överklaga ett beslut från en myndighet, (förvaltningsärenden) prövas fallet av förvaltningsdomstolarna.

Rättshjälp utgår enligt en social skyddslagstiftning kallad "Rättshjälpslagen" och syftar till att hjälpa den som inte kan få rättsligt bistånd på annat sätt. Rättshjälpen täcker del av kostnaden för advokat eller annan sakkunnig person. Ersättning kan även erhållas för till exempel kostnader för bevisning. Rättsskyddet ingår i regel i hemförsäkringen. För enskilda som har en hemförsäkring är alltså ofta självriskan i stort sett den enda kostnad som uppkommer i en rättsprocess. Under vissa förutsättningar kan enskilda få rättshjälp av staten om tvisten inte omfattas av rättsskyddet i den enskildes hemförsäkring.

Rättsskydd utgår oftast vid en konkret tvist i allmän domstol. Däremot täcker rättsskyddet oftast inte tvister som rör arbetsrätt, ren äktenskapsskillnad eller förvaltningsärenden. Som exempel kan nämnas att intrång i människors privatliv, däribland frihetsberövande och beslut om förvaltare/god man, är förvaltningsärenden och därför inte omfattas av rättsskyddet. I praktiken kan det leda till att en person som inte har tillräcklig ekonomi tvingas avstå från att få sin talan prövad.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- En översyn av den befintliga rätten för enskilda att få sin talan prövad i relation till konventionens rättigheter i relation till människor med funktionsnedsättning, måste göras. En sådan översyn måste ske i samarbete med den svenska handikapprörelsen så funktionshinderperspektivet blir belyst på alla områden. En konsekvens av resultatet av en översyn av luckor i lagar blir att även ge människor rätt att få sin talan prövad av behörig myndighet i fall då lag och rätt nu inte finns. En sådan översyn bör även göras i samarbete med representanter för andra grupper som ofta blir diskriminerade.
- Enskilda måste ha kunskap om vart de kan vända sig om de upplever att de inte får sin rätt tillgodosedd.
- Handikappombudsmannens möjlighet att driva fall om kränkningar av den Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna måste övervägas.
- Enskilda individer måste ges förutsättningar att få sin talan prövad i samtliga fall som berör rättigheterna i konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna. Den enskildes ekonomiska förutsättningar får inte vara avgörande. Även människor med bristande ekonomiska förutsättningar måste tillerkännas sina medborgerliga och politiska rättigheter fullt ut.

Slutsatser och rekommendationer

Trots att förbud mot diskriminering på grund av funktionsnedsättning finns i både grundlag och diskrimineringslagar är det lagstadgade skyddet otillräckligt. Diskriminering på grund av funktionsnedsättning är fortfarande vanligt förekommande i Sverige. Det är av yttersta vikt att regeringen vidtar nödvändiga åtgärder för att bekämpa alla former av diskriminering av flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning. Det är också av yttersta vikt att regeringen tillser att lagar följs och människor lätt kan hitta information om var de ska vända sig för att få sin sak prövad om de upplever att deras rättigheter blivit kränkta.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Tillförsäkra att försummelse att vidta åtgärder för tillgänglighet är att anse som diskriminering.
- Se över befintliga lagar så att alla människor ges lika rätt och förutsättningar att tillgodogöra sig sina medborgerliga och politiska rättigheter. En sådan översyn måste även omfatta enskildas rätt att få sin talan prövad vid situationer som nu ej omfattas av rådande möjlighet. En sådan översyn måste göras i samarbete med handikapprörelsen och andra berörda grupper.
- Se över sitt public serviceavtal med Sveriges Television för att garantera en spegling av personer med funktionsnedsättning som inte förstärker stereotyper som försvårar för människor med funktionsnedsättning att bli delaktiga på lika villkor. Förebilder för ett organiserat mångfaldsarbete inom public servicemedier finns på den internationella arenan.
- Vidtaga en effektiv informationskampanj i syfte att sprida kunskap om de mänskliga rättigheterna. Människor måste i olika situationer i livet på ett lätt och tillgängligt sätt få information om vilka rättigheter de har och var de kan vända sig om de upplever att de inte fått sin rättighet tillgodosedd. Exempel på var information alltid bör finnas är platser där folk vistas så som i grundskolan, gymnasiet, väntrum på vårdinrättningar och bibliotek.

Artikel 3 - om jämställdhet

Svensk jämställdhetspolitik

Sedan 1994 är den svenska jämställdhetspolitikens mål att kvinnor och män ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter på alla områden i livet⁶. I den jämställdhetspolitiska propositionen "Delad makt – delat ansvar"⁷ uttalade regeringen att jämställdhet ska genomsyra alla politikområden och alla verksamheter.

Målen för den nationella handlingsplanen för handikappolitiken från 1999, vari Regeringen även konstaterar att könsaspekten inte beaktas inom handikappområdet. I en rapport från Socialstyrelsen från 2004⁸ framkommer att det finns mycket liten kunskap om huruvida män eller kvinnor med funktionsnedsättning diskrimineras på grund av sitt kön. Socialstyrelsen konstaterar att även nyare studier om personer med funktionsnedsättning ofta saknar ett könsperspektiv. Personer med funktionsnedsättning uppfattas i studier och forskning som "könlösa". Socialstyrelsen konstaterar att deras levnadsförhållanden tycks påverkas främst av funktionsnedsättningen.

I sin skrivelse till riksdagen 2002 om uppföljning av handlingsplanen för handikappolitiken konstaterar regeringen att kvinnor och män med funktionsnedsättning inte vinner delaktighet på samma villkor, att möjligheterna till inflytande inte är desamma för båda könen och att självständighet inte har samma innebörd för kvinnor med funktionsnedsättning som för män. Vidare konstateras att kvinnors och mäns roller och livsvillkor skiljer sig på många sätt. Det innebär att regler, rutiner, bedömningar och lagtolkningar får olika konsekvenser för kvinnor respektive män.

Den svenska handikappörelsen kan dessvärre konstatera att arbetet med att uppnå jämställdhet går mycket långsamt. Vid den andra uppföljningsrapporten, från 2006 konstaterar regeringen: "...att en utmaning för det fortsatta arbetet är att utveckla kunskapen om och metoder för att i det handikappolitiska arbetet utveckla såväl barn- som genusperspektivet."

I regeringens proposition 2005/06:155 fastställs nya mål för jämställdhetspolitiken. Det övergripande målet är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. I propositionen finns fyra delmål:

- En jämn fördelning av makt och inflytande. Kvinnor och män skall ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet.
- Ekonomisk jämställdhet. Kvinnor och män skall ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.
- En jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Kvinnor och män skall ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjlighet att ge och få omsorg på lika villkor.
- Mäns våld mot kvinnor skall upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, skall ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Sverige har länge haft höga mål för jämställdheten, men, fortfarande är det långt kvar innan jämställdhet råder i Sverige.
- Det sedan länge satta målet att kvinnor och män ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter på alla områden i livet måste förverkligas. Det är dags att gå från ord till handling! Vi välkomnar den nya propositionen men anser att konkreta metoder att nå målen snarast måste tas fram.
- Genomförande och uppföljning av åtgärder inom jämställdhetspolitiken och inom handikappolitiken måste alltid inkludera såväl köns - som funktionshinderperspektivet
- Metoder för att uppmärksamma, dokumentera och avskaffa flerfaldig diskriminering måste vidareutvecklas.

Rättigheterna ur ett jämställdhetsperspektiv

I den information vi trots allt har hittat kan vi konstatera att det finns skillnader mellan hur män och kvinnor med funktionsnedsättning behandlas inom flera rättigheter i konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna. I detta avsnitt behandlas rättigheterna ur ett jämställdhetsperspektiv.

Artikel 6 (rätten till liv)

Informationen under artikel 6 visar att kvinnor löper större risk än män att godtyckligt berövas livet.

Studier⁹ från 2005 visar att kvinnor med hjärt- och kärlsjukdomar dör oftare än män i samband med behandling med den viktiga medicinen digitalis. Det framgår också att det inte finns tillräckligt många kvinnor i försöksgrupperna vid forskning om hjärtsjukdomar. Kvinnor har ibland annorlunda symtom än män och dessa är inte allmänt kända och kan misstolkas, vilket leder bland annat till brister i omhändertagandet inom vården.

Varje år utsätts 20-40 kvinnor för dödligt våld i Sverige. År 2003 gjordes 1 849 anmälningar om grov kvinnofridskränkning - en ökning med 18 procent jämfört med 2002. Det visar rapporten "Mäns våld mot kvinnor" från Amnesty.

Artikel 7 (förbud mot tortyr, grym och förnedrande behandling)

De fakta som presenteras under artikel 7 i denna rapport liksom fakta som presenteras under artikel 10 i den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna visar tydligt att kvinnor med funktionsnedsättning löper större risk för att bli utsatta för olika former av grym och förnedrande behandling. Dessutom framgår bland annat av en studie¹⁰ att 41 % av de intervjuade kvinnorna som utsatts för övergrepp rapporterade att de behövde ytterligare hjälp- och stödinsatser för att bearbeta upplevelser och problem. Även den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och

kulturella rättigheterna visar att det finns stora svårigheter för kvinnor med funktionsnedsättning att få nödvändigt stöd efter att de har blivit utsatta för övergrepp.

Artikel 8 (förbud mot slaveri och slavhandel)

Kvinnor och barn med funktionsnedsättning löper ökad risk att bli utnyttjade för kommersiell sexuell exploatering. I Rikskriminalpolisens senaste rapport "Människohandel för sexuella ändamål", (RKP 2004:2) framkommer även att människohandel för sexuella ändamål misstänks ha ökat i Sverige.

Artikel 9 (frihetsberövande)

Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat hitta några fakta som belyser eventuella skillnader mellan män och kvinnor när det gäller artikel 9.

Artikel 10 (behandling av frihetsberövade)

Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat hitta några fakta som belyser eventuella skillnader mellan män och kvinnor när det gäller artikel 10.

Artikel 11 (förbud mot fängelse på grund av oförmåga att följa avtalad förpliktelse)

Den svenska handikapprörelsen har inte belyst artikel 11 i denna rapport och har därför inte några synpunkter när det gäller denna artikel.

Artikel 12 (rörelsefriheten)

Inledningsvis bör understrykas att åtnjutandet av de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna ofta utgör en absolut förutsättning för att människor med funktionsnedsättning ska kunna utöva sin rätt enligt artikel 12. Som framgår av artikel 3, (punkten 11) i den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna finns könsskillnader i bedömningarna av kvinnors och mäns behov av samhällsstöd. Det gäller särskilt bilstöd, färdtjänst, assistans enligt LASS då kvinnor får mindre och män tilldelas större insatser. Detta får negativa konsekvenser för kvinnor och medför att kvinnor inte ges lika förutsättningar som män att nyttja sin rätt att röra sig fritt och att fritt välja bostadsort.

Artikel 13 (avlägsnande av utlännning)

Den svenska handikapprörelsen har inte belyst artikel 13 i denna rapport och har därför inte några synpunkter när det gäller denna artikel.

Artikel 14 (likhet inför domstolarna)

Informationen visar att kvinnor befinner sig i ett särskilt underläge när det gäller utredning och domstolsförhandlingar gällande sexualbrott. Flera exempel ges, däribland en kvinna som gör våldtäktsanmälan både 2001 och 2002 mot två olika män. Kvinnan är hemlös och psykiskt sjuk. Hon har svårt att lämna en konsistent berättelse och ändrar sina uppgifter. Det visar sig att hon gjort ytterligare ett dussin våldtäktsanmälningar sedan 1994 och ärendena läggs ned utan vidare åtgärder, i det sista fallet trots att hon kan identifiera förövaren och trots att hon har underlivsskador som tyder på att hon blivit utsatt för ett "icke normalt samlag".¹¹

Artikel 15 (straffpåföljd)

Den svenska handikapprörelsen har inte belyst artikel 15 i denna rapport och har därför inte några synpunkter när det gäller denna artikel.

Artikel 16 (rätten att betraktas som person i rättsligt hänseende)

Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat hitta några fakta som belyser eventuella skillnader mellan män och kvinnor när det gäller artikel 16.

Artikel 17 (intrång i privatlivet)

Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat hitta några fakta som belyser eventuella skillnader mellan män och kvinnor när det gäller artikel 17.

Artikel 18 (religions- och trosfrihet)

Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat hitta några fakta som belyser eventuella skillnader mellan män och kvinnor när det gäller artikel 18.

Artikel 19 (yttrandefriheten)

Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat hitta några fakta som belyser eventuella skillnader mellan män och kvinnor när det gäller artikel 19.

Artikel 20 (förbud mot krigspropaganda)

Den svenska handikapprörelsen har inte belyst artikel 20 i denna rapport och har därför inte några synpunkter när det gäller denna artikel.

Artikel 21 (demonstrationsfriheten)

Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat hitta några fakta som belyser eventuella skillnader mellan män och kvinnor när det gäller artikel 21.

Artikel 22 (föreningsfriheten)

Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat hitta några fakta som belyser eventuella skillnader mellan män och kvinnor när det gäller artikel 22.

Handikapprörelsen noterar däremot med tillfredsställelse att Sveriges regering och riksdag senaste året kraftigt ökat stödet till kvinnors organisering, att kvinnor med funktionsnedsättning har möjlighet att få del av detta stöd genom sina organisationer och att Forum - Kvinnor och Funktionsnedsättning beviljats statsbidrag genom denna stödform.

Artikel 23 (rätten att ingå äktenskap och bilda familj)

För att föräldrar med funktionsnedsättning ska kunna dela ansvaret för sina barn fullt ut behövs ibland individuellt anpassat stöd eller personell assistans. (Se del 1 "Förutsättningar för delaktighet på lika villkor" i FNs standardregler). Som redan beskrivits under artikel 12 finns skillnader i tilldelningen av stöd och service mellan män och kvinnor. Detta medför att kvinnor inte ges lika förutsättning att åtnjuta sin rätt att ingå äktenskap, bilda och ta hand om en familj.

Artikel 24 (skydd till barn)

Avsnittet visar att barn på flera olika områden inte ges det skydd som de behöver. Något den svenska handikapprörelsen kan konstatera är att könsperspektivet ofta

lyser med sin frånvaro när det gäller undersökningar av barns och ungdomars levnadsförhållanden. Mot bakgrund av att det ofta finns könsskillnader när det gäller åtnjutandet av de mänskliga rättigheterna mellan vuxna män och kvinnor finns en ökad risk för att könsskillnader även finns mellan barn och ungdomars skydd från samhället.

Artikel 25 (rätten att delta i den politiska processen)

Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat hitta några fakta som belyser eventuella skillnader mellan män och kvinnor när det gäller artikel 25.

Artikel 26 (likhet inför lagen)

Den svenska handikapprörelsen kan, under artikel 26 konstatera att det förekommer olikhet inför lagen i Sverige. Dessa olikheter gäller dock oavsett kön.

Artikel 27 (minoriteter)

Den svenska handikapprörelsen har inte belyst artikel 27 i denna rapport och har därför inte några synpunkter när det gäller denna artikel.

Slutsatser och rekommendationer

Handikappförbundens samarbetsorgan kan konstatera att män och kvinnor inte har lika möjlighet att åtnjuta de medborgerliga och politiska rättigheter, som inskrivits i denna konvention. En bidragande orsak är att kvinnor och män inte heller ges lika förutsättningar att tillgodogöra sig sina ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Arbeta för att köns- och funktionshinderperspektivet ska genomsyra utredningar, planering, genomförande, utvärdering och revidering av alla samhällsinsatser på alla samhällsnivåer samt vid forskning.
- Tillsätta en utredning som grundligt undersöker och dokumenterar i vilken mån kvinnor och flickor med funktionsnedsättning diskrimineras i förhållande till män och pojkar med funktionsnedsättning, samt i förhållande till flickor, pojkar, kvinnor och män utan funktionsnedsättning. Sådan kartläggning måste göras på samtliga områden som täcks av denna konvention samt av rättigheterna av konventionen om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna. Resultatet av utredningen ska sedan ligga till grund för förverkligandet av konventionens rättigheter.

Artikel 6 – om rätten till liv

Eftersom Sverige inte har dödsstraff behandlas endast första punkten i denna artikel. Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter på rådande lagar i Sverige som berör denna artikel. Det finns dock omständigheter och i förekommande fall brister i samhällssystemet som bidrar till att människor ändå berövas livet. Den svenska handikapprörelsen är av den uppfattningen att många av dessa omständigheter kan åtgärdas och anser att rådande omständigheter därför medför ett godtyckligt berövande av livet.

De fall när människor berövas livet, som handikappförbundens samarbetsorgan valt att lägga fokus på under denna artikel är:

- * Dödsfall efter skador och olycksfall som kunde ha förhindrats
- * Brister inom hälso- och sjukvården som leder till döden
- * Dödligt våld

1. Godtyckligt berövande av livet *(om punkt 1 i artikeln)*

Skador och olycksfall som kan förhindras

Majoriteten av de drygt 4 500 personer per år som dör av skador, 60 procent, omkommer till följd av olycksfall. Ca 1 200 dör genom självmord och ca 100 till följd av våld. Cirka 80 procent av olycksfallen sker i hem-, skol- och fritidsmiljöerna, övriga i trafik och arbetsmiljöerna.

Idag är två tredjedelar av alla dödsfall och hälften av alla vårdade till följd av olyckor äldre än 65 år.

De äldres olyckor kostar samhället cirka åtta miljarder kronor varje år. Enbart fallolyckorna beräknas kosta fem miljarder kronor. Om inget radikalt görs kommer antalet döda, skadade och kostnaderna för samhället att fortsätta öka.¹³

Folkhälsoinstitutet konstaterar att det skadeförebyggande arbetet inom arbets- och trafikmiljöerna har varit framgångsrikt. Motsvarande goda utveckling har inte skett inom bostads- och fritidsmiljöerna.

”Lagen om skydd mot olyckor” (SFS 1/1 2004) innehåller bestämmelser om de åtgärder som stat och kommun ska vidta till skydd mot olyckor. Det är viktigt att kommuner och stat följer lagen fullt ut så människor, särskilt äldre inte berövas livet på så sätt som nu sker.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Vi välkomnar Räddningsverkets arbete med att förebygga risker för olycksfall men vill även understryka vikten av att kommunerna följer lagen om skydd mot olyckor”. Med enkla medel kan många dödsbringande olycksfall förhindras. Ett framgångsrikt exempel är verksamheten ”Fixar-Malte”. Det började i Höganäs kommun som anställde en vaktmästare som hjälper de äldre med vardagsproblem som att byta lampor, sätta upp gardiner eller i andra situationer där risken är stor att äldre personer kan skada sig. ”Fixar-Maltes” tjänster är gratis. Denna verksamhet har sedan spridits till flera kommuner.

Brister inom hälso- och sjukvård som leder till döden

Handikappförbunden är medvetna om att vi ur ett internationellt perspektiv har en väl fungerande hälso- och sjukvård i Sverige. Trots det föreligger brister i hälso- och sjukvården som leder till att människor berövas livet. Socialstyrelsen uppskattar att felaktig läkemedelshantering, missöden och komplikationer orsakar flera tusen dödsfall per år i vården. Det kan till exempel handla om kombinationer av mediciner som inte fungerar tillsammans eller att vårdpersonalen inte får rätt information i tid.

Handikappförbunden vill under detta avsnitt ge exempel på olika fall som kunde ha förhindrats samt vilka strukturella brister som finns i systemet.

Fallbeskrivningar

En hjärtsjuk man avled sedan personalen i den ambulans i Dalarna som skulle ta honom till sjukhus avbröt färden eftersom deras arbetstid tog slut. Efter personalbyte och omlastning till en ny ambulans försämrades mannen och han dog vid ankomsten till sjukhus. Alla inblandade får kritik av Socialstyrelsen. Enligt Socialstyrelsens utredning har ambulanspersonalen inte följt det tjänstedirektiv som finns och som bland annat säger att man inte får byta personal under transport av patienter med misstänkt hjärtinfarkt. Dessutom framgår det av utredningen att avbrutna ambulanstransporter inte är helt ovanligt i Dalarna.

En 49-årig man skickades hem från Ystads lasarett sedan läkarna bedömt att hans bröstsmärtor i själva verket var magbesvär. Två dagar senare avled mannen av hjärtinfarkt.

En av vårdpersonalen förmodad vinterkräksjuka var brusten blindtarm. I den kontakt pappan tog via telefon med Storumans sjukstuga, och där berättade om sin dotters buksmärtor och tillstånd fick han höra att de var rädda för vinterkräksjuka och därför fick de inte komma. Flickan avled av brusten blindtarm.¹⁴

Ytterligare fall är då personer med rörelsehinder inte blivit ordentligt undersökta trots smärtsymptom. Smärta kopplas av sjukvårdspersonalen ihop med rörelsehindret och till exempel därpå följande förslitningsskador i stället för att personen får en ordentlig undersökning av andra tänkbara orsaker. En man med CP-skada, som fick svåra mag- och ryggbesvär avled på grund av detta. Läkaren ansåg att smärtan berodde på CP-skadan. Några dagar senare dog mannen i hjärtinfarkt.

Riskmoment inom vården

I rapporten "Patientsäkerhet och patientsäkerhetsarbete"¹⁵ har Socialstyrelsen listat de allvarligaste riskmomenten inom hälso- och sjukvården. På första plats ligger brister i läkemedelshanteringen. Enligt rapporten kan minst ett par tusen dödsfall om året delvis eller helt förklaras med brister inom läkemedelshanteringen. I rapporten hänvisar man till studier som visat att 10-15 procent av vårdtillfällena för äldre vid medicin/geriatrikliniker kan hänföras till att läkemedelsbehandlingen inte fungerat som den var avsedd och att patienten därför behövt sjukvård.

I ett projekt som Socialstyrelsen genomförde för ett par år sedan vid några sjukhuskliniker beräknades cirka 20 procent av inrapporterade "missar" kunna sättas

- Ca 3 500 händelser anmäls varje år till Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, HSAN. Anmälan till HSAN görs av patient eller närstående.
- Ca 22 000 händelser anmäls årligen till landstingens och regionernas patient- och förtroendenämnder. Till dessa nämnder kan såväl patienter, anhöriga som personal vända sig om det uppstått problem inom vården.
- Patientskadeförsäkringen får årligen in ca 9 000 ansökningar om ersättning.
- Enligt vissa beräkningar går tio procent av alla vårddagar på Sveriges medicinkliniker åt till vård av patienter som felbehandlats med läkemedel.

Vid en riksomfattande granskning Socialstyrelsen gjort framgår att personalen vid drygt 60 procent av de granskade enheterna vet med sig att avvikelser inträffat som borde ha rapporterats men där så inte skett, ofta på grund av rädsla. 35 procent av de undersökta psykiatriska öppenvårdsmottagningarna har över huvud taget inte fungerande rutiner för avvikelserapportering, så att till exempel självmord kan förebyggas.

Vi behöver inte känna till fler fakta om vårdskador och tillbud än vad vi gör idag för att inse att ett förebyggande patientsäkerhetsarbete är nödvändigt för att människor inte skall berövas livet i onödan. För att kunna utvärdera de insatser som görs är det värdefullt att också kunna använda ett statistiskt underlag. För detta krävs bland annat att inträffade avvikelser verkligen rapporteras av vårdpersonalen, att de sammanställs och analyseras av vårdgivarna och att alla händelser där patienter riskerat eller fått en allvarlig skada anmäls. Med en gedigen avvikelshantering som grund går det att utveckla ett allt bättre och effektivare patientsäkerhetsarbete till gagn för patienterna, vårdpersonalen och en ändamålsenlig användning av sjukvårdens resurser.

Bristen på vårdplatser

Nedskärningarna av antalet vårdplatser inom den svenska sjukvården har blivit ett växande problem. Antalet vårdplatser har minskat kraftigt inom alla medicinska verksamhetsområden de senaste åren, det gäller även vårdplatser för äldre och vårdplatser inom psykiatrin. Även internationellt sett är antalet vårdplatser i Sverige lågt. En jämförelse¹⁸ mellan vissa länder i Europa som OECD gjort visar att Sverige tillsammans med Finland har lägst antal vårdplatser inom korttidsvård. Sveriges läkarförbund har genomfört en serie intervjuer¹⁹ med läkare inom olika specialiteter. När bristen på slutna vårdplatser är stor visar intervjuerna att patientsäkerheten riskeras. "Det innebär ofta en chanstagnation att skicka hem patienter för tidigt, man tvingas ta beslut som inte är till patientens bästa." "Plötsligt står man där med en patient som är i akut behov av en respirator utan att det finns någon plats ledig."

Enligt Socialstyrelsen²⁰ ger schizofreni en 1,6 gånger högre risk att dö i förtid, jämfört med den övriga befolkningen. Forskare som följt 30 000 patienter med schizofreni i Malmö under nästan 100 år bakåt i tiden har kunnat konstatera att dödligheten ökat starkt sedan i början av 1990-talet. Det skedde samtidigt som antalet vårdplatser för patienter med schizofreni minskade drastiskt. I takt med att man skurit ner på den

psykiatriska heldygnsvården är det alltså allt fler som dött i förtid. Den som drabbas av schizofreni i Malmö löper nu en 10 gånger högre risk att dö i förtid.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Oavsett vem som utrett det inträffade är återkopplingen till vården av utredning, åtgärder och beslut en av de viktigaste hörnstenarna för att minska dödsfall inom vården. Om avvikelsen har ett generellt intresse för sjukvården och tandvården i landet måste också ett rikstäckande återkopplingssystem finnas för att patientsäkerheten likformigt ska kunna tillvaratas.
- Rapporterings- och anmälningssystemet ska frikopplas från disciplinansvaret, så fler vågar anmäla skador eller risk för skador i vården.
- Alla missöden inom vården måste rapporteras (och inte som nu enbart de allvarliga).
- Användandet av nationella riktlinjer och kvalitetsregister måste utökas så att orsakerna till felbehandlingar och dödlighet kan utvärderas. Nationella riktlinjer ger ökad likvärdighet och förhindrar felbehandlingar som kan leda till döden. Kvalitetsregister ger både vårdpersonal, politiker och beslutsfattare möjligheten att utvärdera och följa upp beslut och åtgärder.
- Hela det legala regelverket som omgärdar patientsäkerhetsfrågor måste ses över.
Ett system för uppföljning av läkarbesök måste utarbetas för att om möjligt minska felbehandlingar med läkemedel. Här krävs ett nytänkande i hur man utnyttjar personella resurser inom vården. Vidare måste tillsynen från Socialstyrelsen samt Läkemedelsverket förstärkas.
- Bostadsort eller negativa attityder bland läkare ska inte påverka chanserna till överlevnad. Alla människor, oavsett funktionsförmåga, ålder, kön, bostadsort eller levnadsförhållanden måste få likvärdig vård.
- Antalet vårdplatser måste öka så att alla människor får nödvändig livsuppehållande vård. Vårdplatserna måste motsvara vårdbehovet.
- Handikapporganisationernas rådgivande roll enligt FNs standardregel 18 måste säkras då regelverket för patientsäkerhet och kvalitetssäkring utvecklas.

Dödligt våld Kvinnor

Varje år utsätts 20-40 kvinnor för dödligt våld i Sverige. År 2003 gjordes 1 849 anmälningar om grov kvinnofridskränkning - en ökning med 18 procent jämfört med 2002. Det visar rapporten "Mäns våld mot kvinnor" från Amnesty. Handikappförbundens samarbetsorgan har inte kunnat finna några fakta om hur många av de kvinnor som utsatts för dödligt våld som har funktionsnedsättningar.

Såväl polisen som åklagarmyndigheten kritiseras av Amnesty. Även kommunerna kritiseras. Det saknas informationsmaterial för utsatta kvinnor och få socialtjänster erbjuder skyddat boende. Istället förlitar de sig på kvinnojourerna. Som framgår under artikel 10 av den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter är det särskilt svårt för utsatta kvinnor med funktionsnedsättning att få stöd och skydd.

Barn

De senaste tio åren har antalet barn som blivit offer för dödligt våld minskat. I snitt dödas fem barn per år vilket är hälften jämfört med tidigare. Det är framför allt förskolebarnen i åldern ett - sex år som minskat i antal från i genomsnitt sex till knappt två barn per år. Deras andel har minskat från 55 till 30 procent.

Även de äldre barnen, 7-14 år har minskat från tre till två barn per år.

För de minsta barnen, de som är under ett år, ser man ingen förändring. De ligger kvar på två barn per år. Deras andel har ökat från knappt 20 till 30 procent.²¹

Utredaren, Mikael Rying, uttalar att en orsak till minskningen kan vara att vi har en väl utbyggd barnvård med BVC och förskolor. Rapporten visar dock att den här typen av brott oftast inträffar i familjer som lever på marginalen. Grogrunden för våld mot barn kan ibland vara social misär. Utredaren tror vidare att den nya generationen anti-depressiva läkemedel, så kallade SSRI-preparat kan ha spelat en roll för minskningen. Den dominerande bakomliggande orsaken till dödligt våld mot barn är nämligen depression eller psykisk sjukdom hos gärningsmännen. Hela 90 procent av förövarna har en psykisk sjukdom eller störning och det har inte förändrats över tid.

Av undersökningen framgår inte hur många av barnen som har funktionsnedsättning. Men, som framgår av artikel 10 i den svenska handikapprörelsens alternativa rapport till kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, ökar risken för övergrepp om barn har funktionsnedsättningar.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Varje person som dödas är en person för mycket. Det är bra att antalet barn som dör på grund av våld minskar men samhällets krav måste vara nolltolerans. Ytterligare åtgärder måste vidtagas för att minska antalet barn och vuxna som årligen dör på grund av dödligt våld.
- Här hänvisas till den svenska handikapprörelsens åsikter under artikel 10 i alternativrapporten om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

Slutsatser och rekommendationer

Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter på rådande lagar i Sverige som berör denna artikel. Informationen i detta avsnitt visar dock att det finns omständigheter och i förekommande fall brister i samhällssystemet som bidrar till att människor ändå berövas livet. Bland dessa är brister i vården samt förekomsten av dödligt våld.

Den svenska handikapprörelsen är av den uppfattningen att mycket av detta kan åtgärdas och anser att rådande omständigheter därför medför ett godtyckligt berövande av livet.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- I syfte att minska dödligheten inom vården måste hela det legala regelverket som omgärdar patientsäkerhetsfrågor ses över. Detta inbegriper att:
 - tillse att anmälningbenägenheten ökar hos såväl sjukvårdspersonal som patienter så att brister i vården alltid uppmärksammas,
 - utveckla ett system att ta till vara dessa synpunkter så kvalitén på all vård systematiskt kan kvalitetssäkras,
 - ett rikstäckande återkopplingssystem måste finnas för att patientsäkerheten likformigt ska kunna tillvaratas i hela landet,
 - tillse att våld och övergrepp mot flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning kan identifieras samt att nödvändigt stöd kan erhållas. Frågan måste särskilt uppmärksammas i nationella utbildningar för personalgrupper inom vård och omsorg, skola, polis- och rättsväsende,
 - tillförsäkra att socialtjänsten och hälso- och sjukvården utarbetar strategier och metoder. För att uppmärksamma förekomsten av våld samt tillvägagångssätt att stödja flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättningar som blivit utsatta för olika former av övergrepp.

Artikel 7 – om förbud mot tortyr, grym och förnedrande behandling

Under denna artikel vill Handikappförbunden belysa följande omständigheter:

- Utsattheten för övergrepp bland människor med funktionsnedsättning
- Förekomsten av rättsfria zoner
- Förekomsten av medicinska ingrepp

Utsattheten bland människor med funktionsnedsättning

Under artikel 10 i den svenska handikapprörelsens alternativrapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna, som överlämnades till övervakningskommittén i Genève i juli 2006, beskrivs vilken utsatt situation människor med funktionsnedsättning befinner sig i. Rapporten avser endast våld i nära relationer. Sammanfattningsvis kan sägas att:

- Barn med långvariga sjukdomar eller funktionsnedsättningar löper klart större risk än andra att misshandlas av föräldrar och syskon. Pojkar med funktionsnedsättning var mer utsatta för mobbing och misshandel än flickor. För barn som hade DAMP, psykiska funktionsnedsättningar eller övervikt ökade risken att bli utsatt med 25 procent.²²
- 9 procent av gruppen döva hade under de senaste 12 månaderna utsatts för våld som gett skador som krävt vård av läkare, tandläkare eller sjuksköterska. Detta kan jämföras med att 0,9 procent av Sveriges totala befolkning i samma åldersgrupp uppger att de utsatts för våld som krävt läkarbehandling.²³
- Kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar är en särskilt utsatt grupp. En kartläggning från 2005 visar att 63 procent av kvinnorna hade utsatts för övergrepp efter 16 års ålder. Motsvarande siffra för det senaste året var 31 procent.²⁴
- Forskning²⁵ har också visat att kvinnor med psykiska sjukdomar och funktionsnedsättningar riskerar att utsättas för brott vid fler tillfällen än andra. I en svensk självskattningsstudie uppger 67 procent av de tillfrågade kvinnorna att de utsatts för övergrepp vid fler än ett tillfälle.

När det gäller kvinnor med utvecklingsstörning, rörelsehinder eller synskada presenterade Utredningsinstitutet HANDU, våren 2007, en rapport från projektet "Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning". Inom ramen för projektet gjordes 1 200 intervjuer med slumpvis utvalda kvinnor i åldrarna 18-64 år som har rörelsehinder, utvecklingsstörning eller synskada. Av rapporten framgår att var tredje kvinna har erfarenheter av hot, våld eller sexuella trakasserier från män. Var sjunde kvinna har fått fysiska skador av män som utsatt dem för våld och sexuella övergrepp. Våldet är oftast inte en engångsförekomst. Oftast är förövaren en man som kvinnan sammanbor eller är bekant med, men det förekommer också att till exempel vård- och färdtjänstpersonal utsätter dem på olika sätt. En minoritet av de kvinnor som utsatts kommer i kontakt med vård, polis eller sociala myndigheter. De som får hjälp är många gånger missnöjda med det stöd de fått. Det förekommer också att kvinnans

barn drabbas. Fyra av tio kvinnor uppger att de försökt ta livet av sig eller funderat på att göra det. Detta gäller speciellt de kvinnor som har utsatts för fysiskt våld av män.

Studier²⁶ visar att homo- och bisexuella män löper en väsentligt högre risk att utsättas för våld än heterosexuella. Homosexuella drabbas även oftare än befolkningen i övrigt av trakasserier och mobbning på arbetsplatser och i skolan. Många unga homo-, bi- och transsexuella personer har psykiska besvär, varav flera uppvisar risk för självmord. Några studier rörande homosexuella personer med funktionsnedsättning har inte gått att hitta.

Handikappförbundens samarbetsorgan vill hänvisa till de åsikter som finns under artikel 10 i den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna.

Rättsfria zoner

Våld mot vuxna och barn med funktionsnedsättning omfattas av samma lagar som andra. För att ett övergrepp ska vara brottsligt måste handlingen omfattas av en lag som gör det möjligt att lagföra handlingen. Även om en handling är brottslig är frågan om handlingen betraktas som sådan. Studier som gjorts av Barbro Lewin och Astrid Kubis visar att det finns en tendens inom vård och omsorg att betraktade övergrepp som sker mellan personal och boende, eller mellan boende i vården som vårdfrågor, och inte som rättsliga frågor. Lewin visar i sin studie att rapportering ibland uteblir på grund av hierarkiska strukturer. Dessa kan göra att underordnad personal inte vågar berätta/anmäla eller av kollegiala skäl låter bli.²⁷ Astrid Kubis har i sitt avhandlingsarbete studerat övergrepp i särskilda boenden. Hon visar att det förekommer "rättsfria zoner" i boendena.²⁸ Detta gäller särskilt då den som utövar handlingen själv har funktionsnedsättning. Det kunde handla om fysiska och psykiska övergrepp mellan boende, slag, knuffar, hot eller förolämpningar av alla möjliga slag. Kränkningarna bortförklarades ofta med "han menade det inte, han förstår inte vad han gör eller han är ju så snäll annars". De utsatta personerna fick istället lära sig att leva med det.²⁹

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Personal vid olika boenden måste vidtaga åtgärder för att förhindra att kränkande situationer uppstår.
- Socialstyrelsens tillsyn av hälso- och sjukvård samt av annan omsorgsverksamhet bör även omfatta analys av hur övergrepp anmäls och åtgärdas.
- Ekonomiska medel måste avsättas till forskning kring hur övergrepp rapporteras och åtgärdas.

Medicinska ingrepp

Elektrokonvulsiv behandling

Elektrokonvulsiv behandling, till exempel elchocker (ECT) används som behandlingsform i Sverige. Det har dessvärre inte gått att få en heltäckande bild över hur och i vilken utsträckning ECT-behandlingar används. Enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2000:12) om psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård framgår att överläkaren varje kvartal ska lämna uppgifter till Socialstyrelsen om åtgärder som vidtagits enligt "Lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård" och "Lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk tvångsvård". Denna rapporteringsskyldighet är dock mycket bristfällig. Nationell Psykiatrisamordning (SOU 2006:100) konstaterar att: "Det finns idag ingen tydlig bild av vare sig resultaten eller omfattningen av de insatser som hälso- och sjukvården ger till människor med psykiska sjukdomar och psykiska funktionshinder. Det beror bland annat på att det saknas användbara system för insamling och analys av data. De nationella system som finns täcker inte behovet av information och de uppgifter som efterfrågas rapporteras inte in till nationella register i tillräcklig omfattning." De ovan beskrivna bristerna i systemet medför att det inte kan utläsas om elchockbehandling sker frivilligt eller under tvång. Det går inte ens att utläsa i vilken utsträckning behandling med farmaka eller ECT görs enligt evidensbaserade metoder.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- I syfte att minska risken för att elchockbehandling sker under tvång måste behandlande personal, däribland psykiatriker åläggas en anmälningsskyldighet. Ett system för att ta till vara dessa anmälningar måste utvecklas i syfte att klargöra kvalitén på, liksom förekomsten av sådana behandlingar och om elchockbehandlingen sker frivilligt eller under tvång.

Slutsatser och rekommendationer

Human Rights Committee uppmärksammade förekomsten av våld och uttalade i sin "concluding observation" från den 21 april 2002 följande:

- "7. Kommittén noterar med oro att våld i hemmet fortsätter trots de lagar som Sverige har antagit. Sverige bör fortsätta sin policy mot våld i hemmet och bör inom denna ram vidta effektivare åtgärder för att förebygga och hjälpa offren för sådant våld."

Kommittén för avskaffande av diskriminering av kvinnor (CEDAW) har gjort liknande uttalanden. I samband med granskning av Sveriges fjärde och femte periodiska rapporter till FN i juli 2001, uttalade CEDAW att:

- "särskild uppmärksamhet bör ägnas åt kvinnor med funktionsnedsättning samt invandrar- och minoritetskvinnor."

Informationen i detta avsnitt visar att människor med funktionsnedsättning fortfarande löper större risk än andra att utsättas för olika former av grym och förnedrande behandling. Informationen visar också att övergrepp som sker inom vård och särskilda boenden inte alltid anmäls och betraktas som brott. Hierarkiska strukturer inom vård och omsorg bidrar till att vårdpersonal inte alltid anmäler inträffade

incidenter. Risken att handlingen inte anmäls ökar också om den som begått handlingen själv har funktionsnedsättning.

Ett övergrepp måste anmälas och betraktas som ett övergrepp oavsett vem som utfört det. Vidare, vilket framgår av den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna, är det särskilt svårt för personer med funktionsnedsättning att få adekvat stöd av samhället efter övergrepp.

I den svenska översättningen av kommitténs ”concluding observation” från den 24 april 2003 framkommer även att:

-”Kommittén noterar med oro förekomsten av fall av kvinnlig könsstympning och hedersbrott bland flickor och kvinnor av utländsk härkomst. ”

Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat finna någon fakta kring i vilken utsträckning flickor och kvinnor med funktionsnedsättning utsätts för sådana övergrepp. Den svenska handikapprörelsen vill dock understryka vikten av att alla flickor och kvinnor, oavsett funktionsförmåga, får nödvändigt skydd och stöd att komma vidare i livet. Om en flicka eller kvinna som inte givits tillräckligt skydd utsätts för hedersrelaterat våld eller könsstympning måste funktionsnedsättningen beaktas då stöd ges.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Tillförsäkra att våld och övergrepp mot flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning kan identifieras samt att nödvändigt stöd kan erhållas. Frågan måste särskilt uppmärksammas i nationella utbildningar för personalgrupper inom vård och omsorg, skola, polis- och rättsväsende.
- Tillförsäkra att socialtjänsten och hälso- och sjukvården utarbetar strategier och metoder för att stödja flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättningar som blivit utsatta för olika former av övergrepp.
- Tillförsäkra att kvinno- och mansjourer görs tillgängliga för kvinnor och män med funktionsnedsättning, både vad gäller fysisk tillgänglighet, information och kommunikation.
- Se över befintliga riktlinjer för omvårdnadspersonal i syfte att stärka personalens kompetens och förmåga att ingripa då kränkande situationer uppkommer vid olika boendeformer.

Artikel 8 – om slaveri och tvångsarbete/påtvingat arbete

1. Slaveri och slavhandel (om punkt 1 i artikeln)

Sexuell exploatering av flickor, pojkar och kvinnor

Det går inte att bedöma omfattningen av den sexuella exploateringen i Sverige. Enligt Rikskriminalpolisen handlade det år 2002 om mellan 300 och 600 kvinnor. När det gäller barns utsatthet för sexuell exploatering genomförde ECPAT Sverige en studie³⁰ om kännedomen om utnyttjandet av minderåriga. Inom ramen för denna studie genomfördes 2 undersökningar.

Den första undersökningen som genomfördes av Brottsförebyggande Rådet granskade 70 domar mellan 2000-2003, som haft inslag av kommersiell sexuell exploatering av barn. Resultatet av granskningen visade att:

- Cirka hälften av barnen, 151, var under 13 år.
- 70 procent av barnen hade utsatts av en person som de på något sätt känner eller är bekant med.
- 40 procent av pojkarna, till skillnad från bara några procent bland flickorna, hade utsatts av en person som kommit i kontakt med barnen via sin yrkesroll.

Den andra undersökningen³¹ granskade ungdomars sexualitet och attityder till och erfarenheter av sexuell exploatering. Studien som baseras på enkätundersökning bland 4 343 ungdomar i 18-års ålder, från fem olika kommuner i Sverige, visar att:

- 1,4 procent av ungdomar som går tredje året på gymnasiet i Sverige någon gång sålt sexuella tjänster.
- Fler pojkar än flickor någon gång fått ersättning för sexuella tjänster.
- Andelen som blivit utsatta för sexuella övergrepp var större bland dem som sålt sexuella tjänster jämfört med dem som inte sålt sexuella tjänster.

I Svedins och Priebe's undersökning uppgav 49 (80 procent) av de 60 ungdomar som sålt sex att de blivit utsatta för sexuella övergrepp under uppväxten. Enligt en statlig utredning (SOU 2004:71 om sexuell exploatering av barn och människohandel i Sverige understryks att: "Liksom när det gäller sexuella övergrepp är den synliga delen av sexuell exploatering av barn, det vill säga brottsstatistik och uppgifter från myndigheter och organisationer, troligen bara toppen på ett isberg."

Riskmoment

Den ovan nämnda statliga utredningen identifierar några faktorer som medför en ökad risk för barn och ungdomar att dras in i kommersiell sexuell exploatering. Bland dessa är fall då barn inte klarar skolan, är på rymmen, är hemlösa, har intellektuella funktionsnedsättningar samt barn vars föräldrar har intellektuella funktionsnedsättningar. Den statliga utredningen konstaterar att det framför allt är barn som saknar vuxnas skydd som är i riskzonen. En intervjuundersökning av 23 kvinnor som lämnat prostitutionen, visar att många av dem flyttat hemifrån tidigt på grund av problem i föräldrahemmet. Några beskriver upprepade rymningar hemifrån i 13 -14-årsålder. De flesta av de intervjuade hade flyttat hemifrån vid 17–18-årsåldern, några redan vid femton års ålder.³²

Utsattheten bland människor med funktionsnedsättning

Forskning³³ visar att personer med funktionsnedsättning löper ökad risk att utsättas för sexuella övergrepp både som barn och vuxna. Som ovan beskrivs ökar risken för att barn, ungdomar och vuxna dras in i sexhandel om de tidigare blivit utsatta för övergrepp. Barn med intellektuella funktionsnedsättningar är särskilt sårbara eftersom de dels har svårt att bedöma risker och att avgöra när en sexuell relation innehåller utnyttjande, dels har svårt att bli trodda när de berättar om övergrepp. Eftersom personer med utvecklingsstörning betraktas som mindre trovärdiga och har svårt att beskriva en händelse på det sätt som krävs av rättsväsendet, är de tämligen "ofarliga" offer. För normalbegåvade personer kan det vara förhållandevis enkelt att manipulera en svagbegåvad person, som är osäker på vad normal sexualitet är och som söker bekräftelse på att hon/han är som alla andra.³⁴

Utsattheten för barn då stödet eller tillsynen brister

I personliga berättelser och intervjuer med professionella i boken "Barn till föräldrar med utvecklingsstörning" (Hindberg 2003) beskrivs hur främmande människor kommer och går i familjerna, vilket utgör en klar risk för barnen. För en person med intellektuell funktionsnedsättning kan det vara svårt att avgöra när en relation är sund och bygger på ömsesidighet och när det är fråga om utnyttjande. En del av de intervjuade barnens pappor är kriminellt belastade eller missbrukare, vilket gör att barnen med automatik hamnar i riskmiljöer. Även i familjer där föräldrarna inte har missbruksproblem, har en psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning etcetera kan det finnas brister i tillsyn och skydd som medför att barnen blir särskilt utsatt. Det är därför av yttersta vikt att familjer får nödvändigt stöd att ge barnen en trygg uppväxt. För mer information om stöd till familjer, se artikel 23 samt den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna artikel 10.

Enligt handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna från 2006 arbetar regeringen med att ta fram en nationell handlingsplan mot alla former av människohandel. Den svenska handikapprörelsen kan inte nog understryka vikten av att handlingsplanen särskilt måste beakta de ovan nämnda riskmomenten och den utsatta situationen människor med funktionsnedsättning befinner sig i. Slutligen måste också nämnas att Sverige används som transitland, för utländska kvinnor och barn som ska till andra länder och utnyttjas bland annat i prostitution.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Ett led i arbetet med att förhindra alla former av sexuell exploatering måste vara att tidigt identifiera sexuella övergrepp. Likaså att pojkar och flickor får nödvändigt skydd och stöd att komma vidare i livet. Den svenska handikapprörelsen vill särskilt påminna om att flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning löper särskilt stor risk att utsättas för olika former av övergrepp samt att funktionsnedsättningen måste beaktas då stöd och skydd ges.
- Familjer med familjemedlem med funktionsnedsättning måste få nödvändigt stöd för att ge barnen en sund och trygg uppväxt. (Se vidare artikel 23).

- Vid framtagandet av ett nationellt handlingsprogram mot alla former av människohandel måste utsattheten av kvinnor och män med funktionsnedsättning särskilt uppmärksammas.

2. Träldom (om punkt 2 i artikeln)

Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter på hur Sverige lever upp till punkten 2 i artikel 8.

3. Påtvingat arbete (om punkt 3 i artikeln)

Det har inte gått att hitta någon konkret fakta eller statistik över i vilken utsträckning påtvingat arbete förekommer i Sverige. Handikappförbundens samarbetsorgan har dock tagit emot muntliga utsagor och befarar därför att sådant ofrivilligt, påtvingat arbete förekommer.

Utgångspunkten för hur den svenska handikapprörelsen bearbetat denna rättighet finns i "Abolition of Forced Labour Convention" (1957 (No. 105), 1930 års ILO konvention liksom ILO's rekommendationer³⁵ angående centered workshops.

De muntliga utsagor Handikappförbundens samarbetsorgan mottagit beskriver till exempel hur personer med svårare funktionsnedsättningar tvingats in i så kallade daglig verksamhet trots att de vill utöva ett riktigt arbete. För de personer som hellre vill arbeta upplevs den dagliga verksamheten som meningslös och påtvingad.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Det är bra att olika former av daglig verksamhet finns för människor som inte kan arbeta på den öppna eller segregerade arbetsmarknaden. .
- Alla människors förmågor och kunskaper måste ses som en resurs i samhället och fler arbetstillfällen måste skapas. Dock är det viktigt att människor som har kunskaper, vilja och förmågor att utöva ett arbete inte behöver ägna sig åt påtvingad daglig verksamhet.
- En översyn av hur enskilda individer upplever den dagliga verksamheten bör göras i syfte att motarbeta alla former av påtvingat arbete.

Slutsatser och rekommendationer

Redan i inledningen av detta avsnitt framhålls att det inte går att bedöma omfattningen av den kommersiella sexuella exploateringen i Sverige. För att kunna sätta in rätt åtgärder måste vi känna till omfattningen av den sexuella exploateringen. Bristen på statistik om hur många barn som utsätts för sexuell exploatering i Sverige påpekades även så sent som i januari 2005 av FN's kommitté för barnets rättigheter i "concluding observations of the Committee on the Rights of the Child".

I Rikskriminalpolisens senaste rapport "Människohandel för sexuella ändamål", (RKP 2004:2) sägs att människohandel för sexuella ändamål misstänks ha ökat i Sverige. Den statliga utredningen (SOU 2004:7) om sexuell exploatering av barn och människohandel i Sverige framhåller att utanförskap, frånvaron av föräldrars tillsyn

och skydd liksom förekomsten av övergrepp i barndomen medför en ökad risk för att dras in i kommersiell, sexuell exploatering. Informationen i denna rapport visar att olika former av övergrepp är vanligare bland barn med funktionsnedsättning, och att föräldrar, särskilt föräldrar med intellektuella funktionsnedsättningar inte alltid får det stöd de behöver för att ge sina barn en trygg uppväxt. Det gör att människor med funktionsnedsättning och deras barn är en särskilt utsatt grupp som riskerar att bli utnyttjade för kommersiell sexuell exploatering.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Vidtaga kraftfulla åtgärder i syfte att identifiera sexuella övergrepp bland flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning. Samt att tillse att de som blivit utsatta för olika former av övergrepp får nödvändigt skydd och stöd att gå vidare i livet. Se även rekommendationerna under artikel 7.
- Tillse att familjer med familjemedlem med funktionsnedsättning får nödvändigt stöd att ge sina barn en sund och trygg uppväxt.
- Genomföra en nationell kartläggning över den kommersiella sexuella exploateringen i Sverige.
- Genomföra en undersökning om hur enskilda upplever den "dagliga verksamheten" i syfte att minska förekomsten av påtvingad verksamhet.

Artikel 9 – om frihetsberövande

1. Frihetsberövande med stöd av lag (om punkt 1 i artikeln)

I Sverige får människor, enligt lag, berövas sin frihet på grund av:

- Brott eller misstanke om brott.
- Tvångsvård.
- Risk för spridning av en samhällsfarlig sjukdom.
- Frihetsberövande av utlänning (förvar - oftast i samband med att personen fått beslut om av- eller utvisning och där Migrationsverket har anledning att tro att personen kommer att hålla sig undan. En asylsökande kan även sättas i förvar om identiteten är oklar).

Frihetsberövande på grund av brott eller misstanke om brott

I samband med att en person begår ett brott eller misstänks för att ha begått brott kan personen gripas, anhållas och häktas. När det får ske och hur det går till regleras i "Rättegångsbalken" 24 kap. De påföljder en person som begår ett brott kan få framgår av "Brottsbalken", BrB (1 kap 3§). Dessa är: böter, fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård. Påföljderna fängelse och överlämnande till särskild vård och i viss utsträckning skyddstillsyn utgör frihetsberövande. I Sverige finns 57 fängelseanstalter och under år 2003 fanns 4460 anstaltsplatser inom kriminalvården. Den uppskattade genomströmningen av personer som döms till fängelse är 13 000 – 14 000 personer per år.

Särskilda påföljdsbestämmelser

De inskränkningar i påföljdssystemet som finns i "Brottsbalken" gäller lagöverträdelse under allvarig psykisk störning samt om förövaren är under 15, 18 respektive 20 år.

Den som har begått ett brott under påverkan av en allvarig psykisk störning får enligt BrB 30 kap 6§ inte dömas till fängelse. Av lagtexten framgår även att: "Om rätten i ett sådant fall finner att inte heller någon annan påföljd bör ådömas, skall den tilltalade vara fri från påföljd."

Bestämmelsen kompletteras med följande text i BrB 30 kap 3§:

"Lider den som har begått ett brott, för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter, av en allvarig psykisk störning, får rätten överlämna honom till rättspsykiatrisk vård, om det med hänsyn till hans psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård, som är förenad med frihetsberövande och annat tvång."

Människor som begått lagöverträdelse under psykisk störning kan alltså berövas sin frihet för att behandlas inom den rättspsykiatriska vården. Varje år överlämnas ca 370 personer av domstol till rättspsykiatrisk vård. År 2005 var den genomsnittliga beläggningen 825 personer varav 13 procent var kvinnor. Mer detaljerade bestämmelser om särskild vård till följd av brott framgår av lagen om rättspsykiatrisk vård.

Fram till 1965 straffriförklarades personer som begått brott om de bedömdes som otillräkneliga vid tiden för brottet. Därefter infördes att alla medborgare, även

personer med utvecklingsstörning, har ansvar för sina handlingar och skyldighet att känna till och följa de lagar och förordningar som finns. Den här gruppen lagöverträdare kunde då placeras på vissa sjukhus som kom att benämnas "specialsjukhus". Fram till 1992 kunde lagöverträdare med utvecklingsstörning dömas till placering på specialsjukhus. Därefter döms personer med utvecklingsstörning till påföljden fängelse alternativt rättspsykiatrisk vård på samma grunder som andra brottslingar.

Under 1999 beslutade regeringen att tillkalla en parlamentariskt sammansatt kommitté, "Psykansvarskommittén", för att utreda frågor om ansvar och påföljder för lagöverträdare med psykiska funktionsnedsättningar (här även inbegripet utvecklingsstörning). Mot bakgrund av de problem som idag finns gällande de "vanliga" påföljdsreglerna för personer med psykiska eller intellektuella funktionsnedsättningar, var ett av uppdragen att ta ställning till om det fanns ett behov av särskilda påföljdsregler. Så här lyder kommitténs lagförslag beträffande detta: "En ny form för verkställighet av fängelse, slutet boende, införs för vissa funktionshindrade. Modellen skall vara ett slutet gruppboende uppbyggt enligt principerna i LSS. Personalen skall ha särskilda kunskaper om funktionshindrade och de boende skall erbjudas habiliterings- och rehabiliteringsåtgärder. Beslutet om att verkställigheten av ett fängelsestraff skall ske i ett slutet boende skall fattas av kriminalvården (SOU, 2002:3, s. 165)". Förslaget har dock inte lett någonstans än.

Sluten ungdomsvård

Enligt "Brottsbalken" 1 kap 6§ får en person som begått lagöverträdelse innan denne fyllt 15 år inte dömas till påföljd. För ungdomar som begår brott innan de fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl (BrB 30 kap 5§). Att rätten i första hand skall bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 31 kap. 1 a §. Sluten ungdomsvård är således ett tidsbestämt straff men innebär samtidigt att behandlingstanken lyfts fram eftersom den tid den dömda vistas på ungdomshemmet används till vård och behandling.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Alla människor, oavsett funktionstillstånd skall bära ansvar för sina handlingar. Påföljdssystemet måste dock ta hänsyn till människors olika funktionstillstånd och behov av vård.
- Psykansvarskommitténs förslag om slutet boende för vissa lagöverträdare är bra och bör förverkligas. Det är mycket viktigt att denna boendeform utformas i enlighet med principerna i LSS, så att den inte innebär en stegvis tillbakagång till specialsjukhusen.
- Mer resurser måste satsas på forskning angående de rättspsykiatriska insatsernas effektivitet.

Frihetsberövade lagöverträdare med funktionsnedsättning

När det gäller frihetsberövade lagöverträdare med funktionsnedsättning finns några grupper som är särskilt utsatta; personer med psykiska funktionsnedsättningar, personer med utvecklingsstörning och personer med neuropsykiatriska

funktionsnedsättningar. Funktionsnedsättningarna som sådana medför inte att personer blir kriminella, men funktionsnedsättningen kan medföra personlighets-egenskaper som i ett ogynnsamt samspel ökar riskerna.

Antalet grova våldsbrott med dödlig utgång har legat tämligen stabilt kring drygt 100 fall per år de senaste tjugo åren. Studier visar att ca 10 procent av de grävsta våldsbrotten begås av personer som har psykiska sjukdomar.

Mellan 1 januari 2000 och 20 mars 2001 hade 114 personer med utvecklingsstörning passerat kriminalvården. Av dessa dömdes 13 personer till vård på fängelseanstalt. I konferensrapporten "När utvecklingsstörda bryter mot lagen" presenteras en studie från Kanada som visar att risken är fem gånger så stor att en person med utvecklingsstörning begår ett brott jämfört med en person som inte har det.

Cirka 25 procent av internerna i fängelserna har ADHD. Senast har detta bekräftats i en forskningsstudie på Kumlaanstalten, som visar att 55 procent av de grävsta våldsbrottslingarna i landet har haft ADHD i barndomen. Hälften av de nu livstids-dömda uppfyller fortfarande kriterierna för diagnosen. Detta ska jämföras med att man räknar med att omkring 5 procent av alla barn i skolåldern har ADHD. Några säkra uppgifter som gäller vuxna finns ännu inte.

Många unga lagöverträdare har ADHD eller närliggande neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Det gäller i särskilt hög utsträckning dem som i mycket unga åldrar fastnar i missbruk och kriminalitet. En studie undersökte förekomsten av ADHD bland elever vid Lövsta skolhem, en SiS –institution³⁶ för mycket kriminellt belastade ungdomar. Undersökningen visade att majoriteten av de intagna haft ADHD + CD och att brottsintensiteten samvarierade med intensiteten och varaktigheten av ADHD – symtomen.³⁷ Senare inventeringar av SiS har givit likartat resultat. En liknande studie gjordes även bland internerna i fängelset på Gotland, 25 procent uppfyllde kriterierna vid undersökningen och ytterligare 25 procent bedömdes ha uppfyllt dem tidigare i livet. I inget fall var funktionsnedsättningen diagnostiserad. Karakteristiskt för ADHD-fångarna var tidig kriminell debut och hög brottsintensitet med ständiga återfall.³⁸

Adekvat vård kan förebygga brottsbenägenheten och minska frihetsberövandet

Bland de personer som berövats sin frihet finns många som inte fått nödvändigt stöd och skydd av samhället för att kunna leva ett liv i frihet. Rätt insats vid rätt tillfälle kan förebygga risken för att samhället måste beröva människor sin frihet. Forskning³⁹ antyder att psykisk nedsättning i kombination med missbruk bäst förklarar den ökande våldsrisk hos människor med psykisk funktionsnedsättning. En väl fungerande missbrukarvård är alltså viktig för att förebygga våld, liksom ett väl fungerande samarbete mellan huvudmännen för kriminalvård, missbrukarvård och psykiatri.

Psykiatrireformen

Sedan 70-talet har det pågått en avinstitutionalisering i Sverige och mentalsjukhusen har stängts. För att de personer som tidigare skulle ha hamnat på dessa institutioner skulle få det stöd de behövde för att bli delaktiga i samhället genomfördes/påbörjades 1994 en psykiatrireform i Sverige. Reformen medförde ett gemensamt och delat ansvar för landsting och kommun att ge människor med psykiska funktionsnedsättningar den vård och omsorg de behöver. Kommunerna fick ansvar för

boende, sysselsättning/dagverksamhet, omvårdnad samt sjukvårdsinsatser till och med sjuksköterskenivå i särskilda boenden och dagverksamhet. Landstingen ska svara för diagnostik, behandling och medicinsk rehabilitering. Tanken var att vården av människor med psykiska funktionsnedsättningar i allt högre utsträckning skulle ske ute i samhället. Reformen skulle syfta till att förbättra livssituationen för personer med psykiska funktionsnedsättningar och öka deras möjligheter till gemenskap och delaktighet i samhällslivet. Dessvärre har psykiatireformen fortfarande inte genomförts fullt ut.

Antalet patienter som söker vård inom psykiatrin har ökat markant under den senaste tioårsperioden. Inom barn- och ungdomspsykiatrin har tillströmningen av nya patienter på sina håll fördubblats, inom allmänpsykiatrin är ökningen också markant. Med oförändrade resursnivåer uppstår en bristsituation. Många kommuner saknar både ekonomiska resurser och kompetens för att ansvara för en kvalitativt god omsorg om människor med psykiska funktionsnedsättningar. Det saknas ofta planering och uppföljning av verksamheten och det är dålig samordning mellan olika verksamhetsdelar inom kommunen men också mellan kommuner och landsting. Bristen på adekvat psykiatrisk vård försvårar sjukdomstillståndet och funktionsnedsättningen. Bristen på preventiv vård leder i alltför många fall till mycket allvarliga sjukdomstillstånd som medför en ökad fara för såväl den enskilde som dennes omgivning. Risken för att den enskilde måste berövas sin frihet dels på grund av tvångsvård men också på grund av brott ökar.

Antisocial personlighetsstörning, ASP, kan spåras redan under barndomen, då den benämns uppförandestörning (eng.: conduct disorder). När problemen kvarstår förbi 18 års ålder klassificeras de som ASP. Cirka hälften av alla individer med ASP har även andra medfödda psykiska funktionsnedsättningar, framför allt ADHD, som kännetecknas av koncentrationssvårigheter, överaktivitet och impulsivitet. Den ökade risken för lagöverträdelse och missbruk står att finna i samspelet mellan konstitutionella, psykologiska och sociala riskfaktorer. Det är därför motiverat att ASP ingår i arsenalen av psykiatriska diagnoser. I praktiken uppmärksammas ASP sällan inom barn och ungdomspsykiatrin och vuxenpsykiatrin.⁴⁰ ASP prioriteras även lågt inom vården. Uppfattningen att vården har lite att erbjuda tenderar att bli självuppfyllande. Ju mindre man engagerar sig kliniskt, ju mindre uppmärksammar man problematiken i forskning och metod-utveckling. Den ökande kunskapen om personlighetsstörningarnas orsaker och deras behandlingsbarhet motiverar ett större engagemang från psykiatrins sida. Det är inte etiskt försvarbart att diagnosen får konsekvenser först vid vägs ände eller att människor berövas sin frihet för att de inte fått nödvändig vård och stöd av samhället. Genom allsidiga, uthålliga habiliteringsinsatser och psykiatrisk behandling kan en antisocial utveckling motverkas eller brytas om den hunnit etablerats.

Sammanhängande stöd och behandling från barndomen upp i vuxenliv – ibland mycket omfattande, men på lång sikt kostnadseffektivt – kan förhindra att högriskbarnet hamnar i missbruk och kriminalitet. Att uppmärksamma den psykiska sårbarheten hos dem med ASP och ADHD som redan hamnat i svårigheter, ökar också på ett avgörande vis möjligheterna att ta sig ur missbruk och hitta rätt i samhället. Men intresset inom missbruksvården, kriminalvården och psykiatrin har hittills varit påfallande lågt.

Liknande problem gäller i än högre utsträckning begreppet psykopati, som nästan enbart används i samband med riskbedömningar inom rättspsykiatri och kriminalvården. Psykopati har en sämre forskningsförankring än flertalet övriga psykiatriska diagnoser. Mot bakgrund av diagnosens svaga validitet är det olyckligt att psykopati närmast schablonmässigt betraktas som ett icke behandlingsbart tillstånd. Bland dem som klassificeras som psykopater förekommer exempelvis odiagnostiserade behandlingsbara neuropsykiatriska funktionsnedsättningar i inte ringa utsträckning.⁴¹

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Psykiatrireformens intentioner är bra och måste genomföras fullt ut för att människor med psykiska funktionsnedsättningar skall få den vård och det stöd de behöver. Adekvat vård och stöd minskar risken för fördjupad psykisk sjukdom och därmed även risken för våldshandlingar som leder till att enskilda personer måste berövas sin frihet.
- Rättspsykiatri, allmänpsykiatri, kriminalvården, missbruksvården och kommunerna måste vidta omfattande åtgärder när det gäller samverkan, rehabilitering, kvalitetsarbete och kunskapsutveckling kring personer som vårdas i den rättspsykiatriska vården och kriminalvården.
- I syfte att minska frihetsberövande av människor med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och dubbeldiagnoser måste kunskapen om personlighetsstörningarnas orsaker och deras behandlingsbarhet som finns tillgänglig användas.

Frihetsberövande på grund av vård

I vissa fall kan människor i Sverige berövas sin frihet trots att denne inte begått något brott. Det gäller framför allt personer som är intagna till tvångsvård. När man får frivillig vård och behandling på en mottagning kallas det öppen vård. När man läggs in på ett sjukhus kallas den vård man får för slutna vård. Slutna vård är alltså inte detsamma som tvångsvård. Tvångsvård får enligt lag förekomma i följande fall:

- "Lagen om psykiatrisk tvångsvård", LPT.
- "Lagen om vård av missbrukare", LVM.
- "Lagen om vård av unga", LVU.

Tvångsvård är till för att skydda både den enskilde individen och andra i samhället. Tvångsvård får inte ges längre än nödvändigt och läkaren måste kontinuerligt ta ställning till om behandlingen behövs.

Psykiatrisk tvångsvård

Personer som lider av en allvarlig psykisk störning kan mot sin vilja berövas sin frihet för att vårdas. Det måste dock vara nödvändigt, med tanke på personens psykiska tillstånd och personliga förhållanden, att han eller hon får psykiatrisk vård på sjukhus med kvalificerad vård dygnet runt. Det måste exempelvis finnas en risk för individens eget liv eller hälsa eller för andra personers säkerhet, fysiska eller psykiska hälsa. Det krävs också att personen inte vill bli vårdad på det här sättet.

Handikappförbunden anser att möjligheten till frihetsberövande på grund av tvångsvård för psykiatrisk störning måste finnas samt att de rådande kriterierna för tvångsvård är lämpliga. Det handikapprörelsen dock motsätter sig är, att bristen på adekvat preventiv vård i alltför hög utsträckning leder till att människors psykiska sjukdomstillstånd blir så allvarliga att de måste tvångsomhändertagas.

Vård av unga

Om föräldrarna till en person som är under 18 år inte kan ge den unge det stöd han eller hon behöver, eller om den unge själv lever ett destruktivt liv med exempelvis missbruk eller kriminalitet, kan den unge tas om hand enligt "Lagen om vård av unga", LVU.

I förekommande fall omfattar lagen personer upp till 20 år. Länsrätten provar fall om LVU. Kommunens socialnämnd bestämmer hur vården ska ordnas och var den unge ska bo under vårdtiden.

I rapporten "Vi har så mycket att säga!" har drygt 70 barn och ungdomar i ålder 11 till 18 år som bor på hem för vård eller boende eller på särskilda ungdomshem svarat på Barnombudsmannens och Länsstyrelsen i Skånes frågor om hur de uppfattar att de får komma till tals. Av rapporten framgår att de flesta uppger att de förstår varför de bor på ett ungdomshem. Många är motiverade till att bo där. Några tycker till och med att ungdomshemmet är det bästa hem som de någonsin har haft. Men många av ungdomarna uppger också att det fattas beslut om dem utan att de själva har blivit tillfrågade. Anmärkningsvärt är att en av sex uppger att de sällan eller aldrig har kontakt med sin socialsekreterare. Kontakten mellan den unga och socialsekreteraren är mycket viktig eftersom det är socialsekreteraren som har det avgörande inflytandet i om vården ska fortsätta, avbrytas eller förändras. Många ungdomar uppfattar att de inte har haft möjlighet att påverka den situation som de befinner sig i.

Vård av missbrukare

Länsrätten kan besluta att en missbrukare ska få vård fastän han eller hon inte vill. Missbrukaren kan då dömas till vård enligt LVM. Syftet med det är att avbryta ett livshotande missbruk av till exempel alkohol eller narkotika och motivera personen till behandling under frivilliga former.

Förutsättningarna för vård enligt LVM är att en person till följd av missbruk behöver vård för att komma ifrån sitt missbruk. Det krävs också att vården inte kan ske på frivillig väg, Och att personen som en följd av missbruket löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv eller allvarligt skada sig själv eller närstående.

År 2005 var den totala beläggningen på LVM-hem 987 personer. Av dessa var 30 procent kvinnor. Ett stort antal studier från olika länder talar för att var tredje blandmissbrukare och var femte alkoholmissbrukare har ADHD. Missbruket har i hög utsträckning karaktären av självmedicinering. Vid några av behandlingshemmen inom Statens institutionsstyrelse (SiS) har man börjat uppmärksamma att ADHD är vanligt förekommande också hos deras klienter.

Uttalande av FN

För att sätta den svenska tvångsvården i ett internationellt perspektiv, men också för att få en tydligare bild av vad som är förenligt med denna artikel hänvisas här till vad som uttalats av FN.

Ur artikel 4 i "the Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons":

"4. Whenever possible, the mentally retarded person should live with his own family or with foster parents and participate in different forms of community life. The family with which he lives should receive assistance. If care in an institution becomes necessary, it should be provided in surroundings and other circumstances as close as possible to those of normal life".

Ur artikel 9 i "the Declaration on the Rights of Disabled Persons" behandlar rätten för människor med funktionsnedsättning att få leva med sina familjer:

"9. Disabled persons have the right to live with their families or with foster parents and to participate in all social, creative or recreational activities. No disabled person shall be subjected, as far as his or her residence is concerned, to differential treatment other than that required by his or her condition or by the improvement which he or she may derive therefrom. If the stay of a disabled person in a specialized establishment is indispensable, the environment and living conditions therein shall be as close as possible to those of the normal life of a person of his or her age".

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Kriterierna för den svenska tvångsvården är bra, men regeringen måste vidta åtgärder i syfte att förhindra att människor berövas sin frihet i onödan.
- Människor med psykiska och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar måste få tillgång till adekvat preventiv vård, habilitering och rehabilitering.
- Förekomsten av dubbeldiagnoser måste uppmärksammas och orsaksamband utredas så enskilda individer får adekvat vård i samband med tvångsvården. Detta i syfte att minska risken för nytt frihetsberövande samt öka möjligheten till återanpassning i samhället.
- Vid psykisk sjukdom och missbruk, så kallade dubbeldiagnoser, ska ansvaret för den medicinska behandlingen och rehabiliteringen ligga hos sjukvårdshuvudmannen. Behandlingen ska ske samtidigt för båda tillstånden. Viktigt är också att samverkan sedan sker mellan kommun och landsting så att det inte blir ett glapp i vård – omsorgs – rehabiliteringskedjan.
- Psykiatrireformens grundidé går i linje med FNs deklarerationer om "Mentally Retarded Persons, and disabled persons". Det faktum att reformen fortfarande inte genomförts fullt ut liksom att människor frihetsberövas på grund av att de inte får nödvändig preventiv vård, anser vi dock inte vara förenliga med deklarerationernas intentioner.

2. Personer som blivit gripna (om punkt 2 i artikeln)

Punkten 2 i artikel 9 föreskriver att en person som grips skall vid gripandet underrättas om skälen för gripandet och skall utan dröjsmål underrättas om varje anklagelse mot henne eller honom. När det gäller människor med funktionsnedsättning är det av yttersta vikt att underrättelsen sker på ett sätt och på ett språk som den enskilde individen förstår. Handikapprörelsen vill här särskilt hänvisa till den "Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna", artikel 5.2, som föreskriver att: "Envar, som arresteras, skall snarast möjligt och på ett språk, som han förstår, underrättas om skälen för åtgärden och om varje anklagelse mot honom". Även FNs standardregler bestyrker detta.

I samband med myndighetsutövning, det vill säga vid sådan verksamhet där myndigheterna bestämmer om enskilda personers skyldigheter eller om ingrepp i enskildas frihet eller egendom, gäller förvaltningslagens bestämmelser. I Förvaltningslagens 8 § kan utläsas att: "När en myndighet har att göra med någon som inte behärskar svenska eller som är allvarligt hörsel- eller talskadad, bör myndigheten vid behov anlita tolk". Denna bestämmelse ger dock inte människor med funktionsnedsättning tillräcklig rätt att få del av information.

En man begärde att få sin dom från länsrätten inläst på kassett. Länsrätten kontrollerade med Domstolsverket och meddelade sedan mannen att de inte hade några skyldigheter att erbjuda alternativa format. Mannen anmälde ärendet till Handikappombudsmannen som har tagit emot flera liknande anmälningar.

Riksförbundet Attention medlemmar har neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och ofta dubbeldiagnoser (deras medlemmar är en högriskgrupp för frihetsberövande). Riksförbundet Attention har noterat att det är vanligt att människor med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar ofta inte får information på ett språk de förstår om varför de har berövats sin frihet.

Den svenska handikapprörelsen vill understryka att rättssäkerheten för personer med funktionsnedsättning äventyras när de hindras att ta del av information som berör dem. Eftersom människor tar till sig information på olika sätt måste tryckt information vid behov kunna tas fram i olika format, till exempel inläst på kassett eller på punktskrift. Vedertagna metoder på hur information kan förmedlas finns och måste användas.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Människor med funktionsnedsättning måste få information om varför de berövats sin frihet på ett språk de förstår och på ett sådant sätt de kan ta till sig informationen.
- Samtidigt måste personalgrupper inom kriminalvården få kunskap om hur information förmedlas på ett tillgängligt sätt.

3. Rättegång inom skälig tid (om punkt 3 i artikeln)

Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter på hur denna rättighet efterlevs i Sverige.

4. Lagligheten av frihetsberövandet (om punkt 4 i artikeln)

Det går att överklaga länsrättens beslut om tvångsvård till kammarrätten. Hos länsrätten kan man även begära att rättspsykiatrisk vård ska upphöra eller att man ska få tillstånd till permission utanför vårdinrättningen. Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter på lagens bestämmelser om omprövning av lagligheten i fall om frihetsberövande. En omständighet som dock måste belysas och åtgärdas rör opartiskheten och självständigheten hos domare som behandlar mål om frihetsberövande för vård. Det är av yttersta vikt att domaren liksom andra berörda aktörer vid domstolarna, ser till "patientens" bästa och inte endast följer uttalanden från läkare. Två forskare, sociologen Johan Svensson i Stockholm och kommunikationsforskaren Stefan Sjöström i Umeå, har undersökt psykiatrimål i länsrätten. Båda konstaterar att det är ytterst sällan som rätten dömer mot läkarens åsikt. Båda pekar på att rätten ofta förutsätter det som de ska ta ställning till, nämligen patientens psykiska sjukdom. "Det blir ett moment 22; om patienten accepterar att hon är sjuk så är hon sjuk, om hon säger motsatsen tolkas det som bristande sjukdomsinsikt", säger Stefan Sjöström.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Domare som dömer i mål om tvångsvård, liksom andra berörda aktörer vid domstolarna n däribland nämndemän, sakkunniga och offentliga biträden måste ha nödvändig kunskap om olika psykiska funktionsnedsättningar så att dessa kan sättas i relation till individens förutsättningar och totala livssituation.

5. Skadestånd vid felaktigt frihetsberövande

(om punkt 5 i artikeln)

"Lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder" reglerar möjligheten till skadestånd för felaktigt frihetsberövande.

Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter på hur denna rättighet efterlevs i Sverige.

Slutsatser och rekommendationer

Informationen i detta avsnitt visar att människor löper betydligt större risk att bli berövade sin frihet om de inte får adekvat vård. Det faktum att befintliga metoder för vård inte nyttjas i tillräcklig utsträckning liksom att den planerade psykiatireformen fortfarande inte genomförts som planerat bidrar till att många människor berövas sin frihet i onödan. Den svenska handikapprörelsen är av den uppfattningen att det fall då människor måste berövas sin frihet därför att de inte får den vård, rehabilitering, stöd och service de behöver, är en direkt kränkning av artikel 9.

Med utgångspunkt i FNs standardregler 2, 3, 4 och ges nedanstående rekommendationer.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Förverkliga Psykansvarskommitténs förslag om "slutet boende för vissa funktionshindrade".
- Tillse att psykiatrireformen genomförs i sin helhet så flickor, pojkar, kvinnor och män med psykiska sjukdomar och funktionsnedsättningar får adekvat vård, habilitering, rehabilitering och stöd så onödiga frihetsberövningar inte behöver ske.
- Tillse att domare som dömer i mål om tvångsvård får nödvändig kunskap om olika psykiska funktionsnedsättningar så att dessa kan sättas i relation till individens förutsättningar och totala livssituation. Domaren måste se till "patientens" bästa och inte endast följa uttalanden från läkare.
- Se över, förtydliga och förstärka rådande lagar så enskilda individer med funktionsnedsättning garanteras rätten att bli underrättade om skälen för gripandet. Såväl skriftlig som muntlig information i alternativa format eller via tolk måste finnas att tillgå.

Artikel 10 – om behandling och återanpassning under frihetsberövande

Under detta avsnitt behandlas samtliga punkter i artikel 10. Även den del av punkten 3 som handlar om att lagöverträdare som dömts för brott skall hållas åtskilda från vuxna. Anledningen är att den svenska handikapprörelsen anser att den svenska staten måste överväga att lyfta reservationen. De regelverk som utgjorde grunden för reservationen efterlevs inte.

1. Behandling av frihetsberövade (om punkt 1 i artikeln)

Under artikel 9 behandlas i vilken utsträckning frihetsberövande sker i Sverige. Handikappförbunden har däri även beskrivit den ökade brottsbenägenheten bland vissa grupper av människor med funktionsnedsättning samt understrukits att rätt behandling av människor med bland annat neuropsykiatriska och psykiska funktionsnedsättningar kan medföra att färre personer berövas sin frihet. Den kontinuerligt bristande behandlingen av de under artikel 9 särskilt utsatta grupperna kvarblir dessvärre även under själva frihetsberövningen. Detta beskrivs under nedanstående avsnitt.

Några av de stora problemen inom ramen för de system där människor berövats sin frihet är att funktionsnedsättningarna ofta inte uppmärksammas. Detta i sin tur leder till att människor inom olika kriminalvårdsanstalter eller inom tvångsvården inte bemöts på ett värdigt sätt varken av medfångar eller av personal. Bristen på kunskap om de enskildas funktionsnedsättningar leder också till att de inte får adekvat och nödvändig behandling.

Frihetsberövade lagöverträdare med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar

När det gäller behandling av fångar med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är det av stor vikt att dessa lagöverträdare får en individuellt anpassad behandling och rehabilitering. Riksförbundet Attention, vars medlemmar har neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, erfar att man vanligen bara ser till den antisociala personlighetsstörningen eller den "obotliga" psykopatin och till missbruket, men bortser från funktionsnedsättningen ADHD. Missbruksvården som bedrivs inom kriminalvården har ännu inte gjort några ansatser att möta de behov som människor med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar har.

Frihetsberövade lagöverträdare med utvecklingsstörning

I den statliga utredningen, SOU 2002:3⁴² framkommer att ett av problemen inom kriminalvården är att man inte alltid uppmärksammar att den intagne har en utvecklingsstörning. Det beror dels på bristande kunskaper, dels på att vissa personer med utvecklingsstörning försöker dölja sin funktionsnedsättning. Kommittén som genomfört utredningen menar att mycket tyder på att gruppen med utvecklingsstörning inom kriminalvården är större än man tidigare trott.⁴³ Kommittén uttalar att: "Varken inom den nuvarande kriminalvården eller i rättspsykiatrin finns tillräckliga resurser för att ge behövlig hjälp i dessa avseenden. Inte heller miljön inom kriminalvården och rättspsykiatrin är anpassad till de utvecklingsstördas behov. Föreningen för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna, FUB, anser att ett

stort problem i samband med frihetsberövande av personer med utvecklingsstörning också är bristen på kunskap om funktionsnedsättningen bland såväl poliser, rättsväsendet som inom kriminalvården.

2005 genomfördes en studie⁴⁴ över några fängelsepsykologers erfarenheter av personer med utvecklingsstörning som dömts till fängelse. Studien är ytterst begränsad men kan ändå ses som en indikation på hur situationen är för dessa interner. En av många frågor som ställdes till psykologerna var om det fanns någon speciell problematik kring gruppen intagna med utvecklingsstörning. Svaren visar att den intagne riskerar att bli utnyttjad på anstalterna. De intagna med intellektuella funktionsnedsättningar kan lättare bli manipulerade till att bistå den kriminella verksamheten som förekommer inne på anstalten. Den intagne kan till exempel bli lovad en belöning av andra intagna om han smugglar. Den ovan nämnda SOUn visar på liknande resultat och beskriver också att detta utnyttjande ibland leder till att personen återfaller i brott samt därför frihetsberövas igen.

I ett fall berättade psykologen och personalen att personen i fråga, enligt deras bedömningar, fungerar som på ett barns nivå. Exempelvis klarar han rent intellektuellt inte av att ta till sig den beteendevetenskapliga terapi som äger rum på fängelseanstalten. Den intagne fungerar på en mycket konkret nivå och håller fast vid vissa principer, oavsett vad det innebär. Han gör oftast vad han blir tillsagd att göra, som att ta på sig brott som han inte begått. Rapporten visar också att många av de "lågbegåvade" personerna även blir mobbade samt ensamma utan att förstå varför. Inom kriminalvårdsanstalterna finns många outtalade regler som personer med utvecklingsstörning ofta har svårt att förstå.

Frihetsberövade lagöverträdare med syn-, hörsel- och rörelsenedsättningar

Vid kontakt med kriminalvårdsstyrelsen framkom att personer med syn-, hörsel- och rörelsenedsättning förekommer inom kriminalvården, men, att det inte finns någon statistik kring detta. Det finns ingen information om hur vanligt förekommande det är att personer har någon form av funktionsnedsättning utöver de som nämnts i avsnitten ovan.

"In communication No. 616/ 1995, Hamilton v. Jamaica, (treatment of detained persons with humanity) to disabled prisoners", uttalar kommittén att bristande tillgänglighet är att anses som inhumant. På frågan om kriminalvårdens anstalter kan anse vara tillgängliga blev svaret, att den fysiska tillgängligheten beaktas i samband med ny- och tillbyggnation samt att anstalterna alltid försöker tillgodose den enskilde personens behov. Huruvida anstalter är fysiskt tillgängliga är därför mycket oklart. Några av Handikappförbundens samarbetsorgans medlemsorganisationer har dock mottagit samtal från personer med funktionsnedsättning som har erfarenheter av frihetsberövande. Några vittnar om att de inte kunnat avtjäna sitt straff eller häktats på grund av bristande tillgänglighet i lokaler. Andra beskriver hur de upplever att de blivit förlöjligade av poliser och vårdpersonal. En person beskriver hur poliserna inte trodde att han hade begått brottet, samt att detta berodde på att personen i fråga hade funktionsnedsättning. Efter samtal med kriminalvårdsstyrelsens utbildnings- samordnare för grundutbildningarna inom kriminalvården framgår att kurserna omfattar frågor om bemötande av så väl personer med psykiska som neuro-

psykiatriska funktionsnedsättningar. Det finns dock ingen del i grundutbildningen som behandlar bemötande av människor med till exempel syn-, hörsel- eller rörelse- nedsättningar. Det föreföll dock som om sådan information inte heller efterfrågades av personal inom kriminalvården.

Anmärkningsvärt är att flera handikapporganisationer anser att det saknas kunskap bland såväl poliser som inom kriminalvården kring hur de bör bemöta människor med olika funktionsnedsättningar.

Kvinnor på anstalt

Ca 6 procent av dem som frihetsberövas och placeras på anstalt inom ramen för kriminalvården är kvinnor. Det förefaller dock som om det inte finns några siffror på hur många av dessa kvinnor som har funktionsnedsättningar. Genom Handikappförbundens samarbetsorgans medlemsorganisationer vet vi dock att det förekommer kvinnliga lagöverträdare som har funktionsnedsättningar. I syfte att bidra till att alla kvinnor, oavsett funktionstillstånd skall behandlas humant väljer vi att redogöra för den information som finns. Det finns 58 anstalter i Sverige och av dessa är fem för kvinnor.

Enligt en studie⁴⁵ över kvinnor på anstalt framgår att kvinnorna upplever delar av vistelsen på fängelset som väldigt inhuman. Till exempel låses celldörrarna på kvinnofängelset Hinseberg klockan åtta på kvällen. Om någon intagen måste gå på toaletten måste man ringa på vårdarna. En intagen berättar följande: "Klockan åtta stängs dörren till cellen. Ibland tar det så lång tid för vårdarna att komma så det händer att någon kissar eller bajsar på sig." När det gäller personalens bemötande av kvinnorna framgår att majoriteten av kvinnorna upplever att: "Personalen pratar ofta med oss som om vi vore dagisbarn. Vi är vuxna kvinnor och vill bemötas som sådana."

Utredaren konstaterar att: "Även om vårdarna menar väl med sitt sätt att kommunicera så får bemötandet icke önskvärda effekter. De intagna beter sig som ansvarslösa olydiga barn som är mycket besvikna på sina föräldrar och det blir svårt att bygga upp en vuxen relation."

Det bör, trots den något negativa bild som presenteras ovan, påpekas att under intervjuerna med kvinnorna framkom att det fanns flera såväl oerfarna som erfarna kriminalvårdare som visade tydliga behandlingsambitioner och ett positivt förhållningssätt. Problemet är att dessa personer enligt kvinnorna blir utarbetade och några slutar. "Dom som ställer upp och hjälper oss dom blir utarbetade eftersom alla intagna söker upp dom. Efter ett tag slutar dom eftersom dom inte orkar och inte får stöd av andra mer erfarna."

I Riksrevisionsverkets (2003) granskning framkom att man inom anstaltsvården har relativt stor omsättning av personal. I granskningen diskuterades dock inga möjliga förklaringar till personalomsättningen.

Behandling inom tvångsvården

När det gäller tvångsvården finns omständigheter som delvis behandlats under artikel 9 samt i texten ovan. Sammanfattningsvis kan sägas att inom såväl ungdomsvården som missbrukarvården uppmärksammas inte alltid olika funktionsnedsättningar. Detta medför i sin tur att människor inom tvångsvården inte

får adekvat vård och behandling. Dessutom varierar tillämpningen av kriterierna för psykiatrisk tvångsvård kraftigt på olika orter/kliniker i landet.

Patienter som behandlas inom den psykiatriska tvångsvården får behandling på samma ställe som människor som får rättspsykiatrisk vård. Patienter som inte har begått brott blandas med patienter som begått brott. Handikappförbundens uppfattning är att icke dömda skall hållas åtskilda från dömda. Vårdformerna för de båda grupperna är olika och måste ske i olika inrättningar. Vidare bör den psykiatriska tvångsvården finnas tillgänglig i nära anslutning till öppenvården.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Den rådande underlåtenheten att beakta funktionsnedsättningar hos människor som är frihetsberövade måste anses vara inhuman behandling!
- I syfte att upptäcka och förebygga missförhållanden måste fakta om eventuella funktionsnedsättningar hos frihetsberövade kvinnor och män tas fram.
- Personal inom polis, rättsväsende och kriminalvård måste få mer kunskap om hur man ska bemöta människor med funktionsnedsättning samt om vilka olika möjligheter, behov och förutsättningar olika funktionsnedsättningar kan medföra. Utbildningar måste tas fram i samarbete med den svenska handikapprörelsen.
- Kriminalvårdens ansvar för att uppmärksamma enskildas behov måste regleras i lag.
- Påföljden fängelse är i sitt nuvarande skick inte lämpligt för människor med utvecklingsstörning. Förslaget om påföljden "slutet boende" (se artikel 9) ger människor med utvecklingsstörning betydligt bättre förutsättningar att avtjäna sitt straff under humana förhållanden samt möjligheter att återanpassas i samhället.
- Alla människor skall ha lika rättigheter och skyldigheter. Detta innebär också att även människor med funktionsnedsättning skall kunna göras ansvariga för sina handlingar, vilket inkluderar att bli gripna, anhållna, häktade och dömda till brott de har begått. Platser för frihetsberövande måste därför göras tillgängliga för alla människor. Med tillgänglighet avses här standardreglernas definition.
- En översyn av tillgängligheten på landets häkten och fängelser måste göras.
- Människor inom den psykiatriska tvångsvården skall hållas åtskilda från människor som får rättspsykiatrisk vård. Vårdformerna för de båda grupperna är olika och måste ske i olika inrättningar.

2. Åtalade personer skall hållas åtskilda (om punkt 2 i artikeln)

Handikapprörelsen har inga synpunkter på hur Sverige lever upp till bestämmelserna i FNs konvention artikel 10 punkt 2.

3. Behandling, bättring och återanpassning i samhället (om punkt 3 i artikeln)

Enligt "Lag om kriminalvård i anstalt"⁴⁶ skall den intagne ges möjlighet till arbete, undervisning, utbildning, arbetsträning. Särskilt anordnad verksamhet som syftar till att motverka brott eller missbruk och som främjar utsikterna för de intagna att efter frigivningen inordna sig i samhället. Handikappförbundens samarbetsorgan kan dessvärre konstatera att återfall i kriminaliteten är mycket vanligt förekommande. Bland de intagna som har ADHD är det 81 procent som återfaller i kriminalitet. Rapporten om kvinnors situation på anstalt visar bland annat att 43 procent av kvinnorna var återfallsförbrytare. Återfallsbenägenheten är störst bland kvinnor som dömts för tillgreppsbrott, som tidigare har varit i anstalt, har frigivits från ett medellångt fängelsestraff och är mellan 25 och 44 år. Denna grupp visar en återfallsfrekvens på 81 procent. Ytterligare en grupp med hög återfallsfrekvens är kvinnor som dömts för narkotikabrott och som tidigare varit i anstalt (79 procent).

Utbildning inom kriminalvården

Kriminalvården har de senaste åren haft regeringens uppdrag att förstärka inslaget av grundläggande praktisk och teoretisk utbildning så att intagna som har behov av det, kan erbjudas grundskole- och gymnasiekompetens. Trots dessa tydliga signaler om ambitionsökning har inte kriminalvården förmått att öka utbildningsverksamheten. Mot bakgrund av att ett stort antal intagna i kriminalvården har funktionsnedsättningar är det mycket viktigt att kriminalvården kan erbjuda flexibel utbildning.

Enligt "Kriminalvårdens Officiella Statistik 1999" studerade endast cirka 15 procent av klienterna. Klienternas behov av utbildning skiljer sig mycket. Från mycket grundläggande behov till behov av specialiserad kompetensutveckling. Av rapporten "Att studera i fängelse"⁴⁷ framgår att de personer som sitter i fängelse ofta har dåliga erfarenheter från sin egen skoltid och därmed också bristfällig skolgång. Många av de intagna anger till exempel att de inte kan stava. Skälen till den ej fullgjorda grundutbildningen varierar. Här bör dock tilläggas att andelen personer med dyslexi/ läs- och skrivsvårigheter vid fängelser till synes inte skiljer sig från andelen människor utanför anstalterna.

Socialstyrelsens rapport visar att utbildningen inom kriminalvårdsanstalterna har blivit mer svåröverskådlig på grund av att alltfler utbildningsanordnare i enlighet med lagen om offentlig upphandling kontrakterats. Möjligheten till kontinuitet i studierna har förändrats samtidigt som verkets interna pedagogiska ledning minskat. Klienter som får förflyttning under det att de kommit igång med skriv- och lästräning får ofta problem på den nya anstalten på grund av bristande kontinuitet anstalterna emellan.⁴⁸

På många anstalter menar klienterna att studiemiljöerna i det närmaste är destruktiva. Det beror, menar de, på att varken de andra klienterna eller vårdarna har intresse av studier. Att låta klienterna bedriva självstudier är att lämna dem åt sitt öde

i denna miljö. En klient beskriver hur han försöker, mer eller mindre på egen hand, bedriva studier i spanska. Att studera ett främmande språk på egen hand är dock mycket krävande. De som vistats på sådana anstalter som har studieavdelningar beskriver detta system med stor entusiasm. Lärarna inom kriminalvården har emellertid inte rätt att ge klienterna formella betyg. Det kan de endast få genom att ha kontakt med en studieorganisation utanför fängelset.

Många studerande, speciellt allt fler av de yngre männen, befinner sig på gymnasie- eller högskolenivå och för dem kan permissioner vara av avgörande betydelse för utbildningen. För närvarande, med den restriktiva permissionspolitiken, kan de tvingas välja mellan att träffa sin familj eller att tentera, göra studiebesök, medverka vid seminarium eller föreläsning.

Rehabilitering av kvinnliga intagna

På "Båtshagen", den öppna avdelningen som tillhör kvinnofängelset Hinseberg, finns en systuga där kvinnorna gör enklare syarbeten.

Personalen beskriver arbetsträningen som en viktig del av rehabiliteringen av de intagna. De menar att många av de intagna inte är vana vid att gå upp på morgonen och inte har uthållighet till att arbeta en hel dag. Därför måste kvinnorna enligt personalen tränas i att kunna sköta enkla arbetsuppgifter. På frågan om kvinnorna anser att arbetsuppgifterna på Hinseberg förbereder dem för ett liv utanför fängelset, svarar dock 52 av 56 kvinnor att de anser att arbetet inte har någon rehabiliterande effekt i den mening att det förbereder dem för livet utanför. De kommentarer som framkommer är bland annat följande: "Arbetet här har inte mycket gemensamt med verkligheten. Jag önskar möjligheter till kvalitativ sysselsättning i terapeutiskt syfte när den vanliga sysselsättningen känns meningslös."

"Jag skulle stänga småindustrin och alla skosnören skulle jag slänga i sjön. Folk får arbetsskador, handleder och ryggar förstörs på löpande band".⁴⁹

Återanpassning i samhället

Trots att flera rapporter framhåller vikten av att påbörja planeringen inför frigivningen tidigt under verkställigheten, så är det många av de intagna som menar att planeringen påbörjats för sent och inte har fungerat. I en rapport⁵⁰ följde man upp en grupp personer som frigavs villkorligt från anstalt. Syftet var att granska hur deras situation såg ut efter frigivningen och vilken hjälp de fått för att kunna återanpassas till samhället. Undersökningsgruppen bestod av 95 personer varav fyra var kvinnor. Vid tiden för frigivningen hade knappt 20 procent egen bostad. Situationen hade förbättrats något efter sex månader då 40 procent hade egen bostad. Endast en femtedel hade sysselsättning eller fast arbete och socialbidrag var den vanligaste inkomstkällan efter sex månader. Två tredjedelar uppgav att de hade missbruksproblem såväl innan frigivningen som efter sex månader. I arbetet med att förbättra klienternas sociala kontaktnät hade frivården i stor utsträckning hållit sig utanför. Resultaten visade på få förbättringar efter sex månader när det gäller sysselsättningsgrad, ekonomi och hälsa.

Av de kvinnor som deltog i studien kvinnor på anstalt, som varit i fängelse tidigare (26) svarade 6 kvinnor att planeringen varit dålig och 14 att den hade varit mycket

dålig. Flera kvinnor vittnar till exempel om att när de blir frigivna har de ingenstans att ta vägen.⁵¹ När man frågar kvinnor på Hinseberg om anledningen till återfallet så svarar de: "Man går ju tillbaka i det man känner sig trygg i. Jag tror att hade man fått stöd från myndigheter, ett arbete så kanske det hade funkat".

Unga i anstalt

Sverige har förbehållit sig rätten att inte tillämpa artikel 10 punkt 3 såvitt avser kravet på att ungdomsbrottslingar skall hållas åtskilda från vuxna. Mot bakgrund av att det regelverk som utgör grunden för reservationen inte efterlevs i Sverige anser den svenska handikapprörelsen att den svenska staten måste överväga att lyfta reservationen. Skälen för reservationen framgår av proposition 1971:125:

"Konventionens bestämmelser har en mycket begränsad tillämpning på svenska förhållanden eftersom enligt 26 kap. 4 § "Brottsbalken" den som är under 18 år inte får dömas till fängelse om det inte finns synnerliga skäl därtill. Även för den som fyllt 18 men inte 21 år föreskrivs en restriktiv användning av fängelsestraff. Enligt 25 § "lagen (1964: 541) om behandling i fångvårdsanstalt" gäller vidare, att vid de intagnas fördelning och behandling hänsyn skall tas bland annat till deras ålder. Icke desto mindre kan det någon gång vara förenligt med en ung lagöverträdarens intresse, att han placeras i anstalt tillsammans med äldre lagöverträdare. I varje fall synes man inte genom ett åtagande i denna konvention böra binda sig för att avstå från att tillämpa sådana kriminologiska behandlingsmetoder som innebär att unga och gamla lagöverträdare blandas med varandra. Ett svenskt förbehåll på denna punkt synes därför motiverat".

Stadgandet i 8 § "Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt" föreskriver att: "En intagen som har fyllt arton men inte tjuogoett år skall, om inte särskilda skäl föranleder annat, hållas åtskild från sådana intagna som kan inverka menligt på hans anpassning i samhället".

"Den som inte har fyllt tjuogoett år och som inte placeras på en öppen anstalt skall företrädesvis placeras i en anstalt med särskild verksamhet för yngre intagna."

Vid en undersökning i januari 2001 beträffande antalet intagna under 21 år konstaterades att det fanns 217 intagna i anstalt och 19 verkställighetsfall i häkte. Vid en jämförelse av antalet intagna under 21 år i anstalt den 1 oktober 1999 och antalet den 1 oktober 2000 framgår att antalet ökat med närmare 30 procent.

Vid en undersökning i november 2000 framkom att intagna under 21 år var placerade i 44 olika anstalter. Som ytterligare en del i nulägesanalysen besöktes 17 anstalter och fem häkten. Nulägesanalysen visar att endast en anstalt och ett häkte har särskild avdelning med särskild verksamhet för intagna under 21 år.

Kriminalvårdsverket som genomfört studien "Unga män i anstalt" sammanfattar den rådande situationen på följande sätt: "Av detta kan utläsas att styrningen av unga intagna till särskilda slutna anstalter inte fungerar samt att inte heller alla anstalter som har särskilda platser för unga har särskild verksamhet riktad till målgruppen".

Av rapporten framgår att generellt för både anstalter och häkten är att man anser sig ha brist på resurser för att göra större satsningar på unga. Ett annat problem som konstaterats är att det på besökta anstalter och häkten är svårt att differentiera unga från andra intagna rent lokalmässigt.

Som framgår av artikel 9 är det vanligt att ungdomarna som är frihetsberövade har neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Kriminalvårdens rapport "Unga män i anstalt och häkte (2001)" beskriver hur unga med psykiska eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar far mycket illa i fängelsemiljön. Det faktum att inåtagerande blandas med utåtagerande samt att personal inom kriminalvården ofta inte har kunskap om vilka behov och förutsättningar människor med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar har försvårar situationen.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Landets fängelser måste följa lagen om kriminalvård i anstalt.
- Landets fängelser måste förbättra möjligheten för intagna att få en grundutbildning.
- Det är nödvändigt att skapa mindre avdelningar med väl strukturerad verksamhet. Schemalagda aktiviteter, en lugn och trygg miljö, tydliga gränser och resurser som möjliggör en hög grad av personalmedverkan samt utnyttjande av specialister är av yttersta vikt. Det krävs en hög grad av kontinuitet i personalgruppen som måste arbeta tydligt och strukturerat med tydliga instruktioner till de intagna och ett stödjande förhållningssätt där man ger uppmuntran för att stärka självkänslan hos den intagne.
- För att verkan av utbildningen skall bli effektiv och vara till nytta för den enskilde är det viktigt att alla anstalter samarbetar med studieorganisationer och till exempel Komvux. För att nå ämnesmålen, behövs också de vårdande sociala aspekterna.
- I samband med frihetsberövande måste en individuell plan upprättas över vilken behandling den enskilde skall få. Inom ramen för framtagandet av sådan plan måste orsakssamband som lett till frihetsberövandet undersökas så att adekvat vård och behandling kan ges. Planen måste också genomföras.
- Kriminalvården måste utarbeta ett betydligt bättre system i samband med att de intagna frigges.
- Inför frigivningen måste kriminalvården ge frihetsberövade lagöverträdare med funktionsnedsättning information om vilket stöd samhället kan ge och information om vilka instanser i samhället som kan ge stöd till människor med funktionsnedsättning.
- Regeringen måste vidtaga kraftfulla åtgärder så unga personer i anstalt får den vård och det stöd de behöver för att kunna återanpassas i samhället.
- Unga lagöverträdare, oavsett påföljdsform måste erbjudas psykiatrisk bedömning.
- Alla som professionellt kommer i kontakt med unga lagöverträdare måste få utbildning om de neuropsykiatriska funktionsnedsättningarna. Tvärvetenskaplig kunskapsutveckling måste uppmuntras.

- För att minska risken för återfall till allvarlig psykisk störning måste fungerande övergångar mellan olika vårdinsatser finnas.
- Regeringen bör överväga att lyfta reservationen i artikel 10 punkten 3.

Slutsatser och rekommendationer

Informationen i detta avsnitt visar att det fortfarande finns stora brister i den svenska tvångs- och kriminalvården. Ett stort problem är att funktionsnedsättningar inte uppmärksammas/behandlas i tillräcklig utsträckning för att enskilda flickor, pojkar, kvinnor och män ska kunna återanpassas fullt ut i samhället. I relation till artikel 10 har Human Rights Committee uttalat, i sin "concluding observation" från 24 april 2002 att Sverige bör också garantera bättre utbildning om mänskliga rättigheter för polispersonal. Den svenska handikapprörelsen vill här understryka att funktionshinderperspektivet måste finnas med inom ramen för sådan utbildning. Slutligen visar informationen att det regelverk som utgjorde grunden för Sveriges reservation i punkten 3 inte följs samt att unga personer i anstalt med psykiska och neuro-psykiatriska funktionsnedsättningar far illa.

Med utgångspunkt i FNs standardregler 1, 2, 3 och 5 ger den svenska handikapprörelsen nedanstående rekommendationer.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Tillse att kriminalvårdens ansvar för att uppmärksamma enskilda flickors, pojkars, kvinnors och mäns behov regleras i lag.
- Tillse att personal inom polis, rättsväsende och kriminalvård har kunskap om hur man ska bemöta flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning samt om vilka olika möjligheter, behov och förutsättningar olika funktionsnedsättningar kan medföra.
- Vidtaga nödvändiga åtgärder så platser för frihetsberövande görs tillgängliga för alla människor.
- Tillse att flickor, pojkar, kvinnor och män inom den psykiatriska tvångsvården och alla människor som får rättspsykiatrisk vård hålls åtskilda. Vårdformerna för de båda grupperna är olika och måste ske i olika inrättningar.
- Vidtaga kraftfulla åtgärder så flickor, pojkar, kvinnor och män som blivit frihetsberövade får den behandling som de behöver för att kunna återgå och återanpassas i samhället efter frihetsberövandet. Behandlingen måste vara adekvat och individuellt anpassad.
- Tillse att landets fängelser följer lagen om kriminalvård i anstalt fullt ut.
- Överväga att lyfta reservationen i artikel 10 punkten 3.

Artikel 12 – om rörelsefrihet

Utgångspunkten för beskrivningen av hur Sverige lever upp till rättigheten i denna artikel är att människor med funktionsnedsättning skall ha lika rätt och lika möjligheter som människor utan funktionsnedsättning att röra sig fritt och byta bostadsort. I Sverige finns ingen direkt skrivelse i lagen om att människor med funktionsnedsättning inte ska få röra sig fritt i landet eller fritt välja bostadsort, men det finns en mängd hinder, såväl praktiska som på grund av lag, för att denna rätt skall kunna tillerkännas alla människor i Sverige i praktiken.

1. Rätten att röra sig fritt och rätten att välja bostadsort

(om punkt 1 i artikeln)

Rätten att röra sig fritt i landet

För att människor med funktionsnedsättning skall ha lika möjlighet att röra sig fritt måste vissa förutsättningar vara uppfyllda:

- Transportmedel måste vara tillgängliga.
- Den fysiska miljön måste vara tillgänglig.

Med tillgänglighet under båda dessa punkter förstås FNs standardregel 5.

Den nationella handlingsplanen för handikappolitiken föreskriver att offentliga miljöer och allmänna transportmedel ska vara tillgängliga före 2010. Handikappolitikens historia är fylld av målsättningar som inte uppfyllts och höga mål som inte uppnåtts. Just nu tyder det mesta på att målen i den nationella handlingsplanen – att Sverige ska vara tillgängligt till år 2010 – inte heller kommer att nås.

Tillgängliga transportmedel

Rikstrafiken, Trafikverket och Boverket genomför sedan år 2002 årliga mätningar av möjligheten för människor med funktionsnedsättning att utnyttja transportsystemet. Resultaten från undersökningen gällande år 2004 visar liksom vid föregående mätning (2003) att många människor med funktionsnedsättning utnyttjar kollektivtrafik i form av buss och spårvagn regelbundet, men också att det för dessa transportmedel är flest som uppger att de inte kan resa på detta sätt. Det gäller särskilt människor med rörelsehinder och människor med fler än en funktionsnedsättning. I jämförelse med resultatet från år 2003 är det fler personer med synskada som uppger att man har svårigheter att resa. Personer med synskador är också de som år 2004 uppger sig ha svårast att resa med såväl tåg som flyg och båt. Försämringen är störst i fallet båt. Endast 73 procent av de som har synskador uppger att de kan resa med båt med eller utan besvär. Detta bör jämföras med motsvarande andel 2003, som var 93 procent. Hörselskadades Riksförbund understryker bristen på textdisplayer/visuell information i kollektivtrafiken, på stationer, flygplatser etc. Detta gäller såväl allmän information som hållplatser, avgångstider, som utrop om förseningar och tågbyten. Att inte kunna få tillgång till sådan information försvårar och i förekommande fall omöjliggör resandet. Rikstrafikens bedömning om möjligheterna att nå etappmålet 2010 är att tillgängligheten till dess inte kan bli tillfredsställande inom det kollektiva transportsystemet.

Rikstrafiken uppskattar att det finns förutsättningar för att åstadkomma en god tillgänglighet till transportslagsövergripande gemensamma funktioner som information, biljett- och bokningssystem samt en väl fungerande personlig service och samordning mellan olika aktörer inom transportsektorn. Huruvida målet kan uppfyllas i dessa avseenden är dock främst en fråga av organisatorisk karaktär som kräver transportslagsövergripande samordning. Rikstrafiken anser det dock vara högst tveksamt om detta kan uppnås enbart på frivillig grund. Det kan i vissa delar komma att krävas tvingande åtgärder eller styrmedel för att åstadkomma en ordning som är av tillräckligt hög kvalitet och som är hållbar över tid.

Den fysiska miljön

För att människor med funktionsnedsättning skall kunna röra sig fritt i landet men också för att kunna ta sig till och från transportmedel måste gator, allmänna platser och lokaler, däribland tågstationer vara tillgängliga. I Sverige finns en skyldighet enligt "Plan- och bygglagen" att undanröja enkelt avhjälpna hinder på allmänna platser och i publika lokaler. Från Boverkets omvärldsanalys rörande enkelt avhjälpna hinder från 2005 framgår att:

- 68 procent av alla fastighetsägare känner inte till föreskrifterna eller har enbart hört talas om dem.
- 37 procent av kommunala, landstingskommunala och statliga fastighetsägare känner inte till föreskrifterna eller har enbart hört talas om dem.
- Av dem som i någon mån känner till föreskrifterna är det ytterligare 28 procent som inte vet om de har hinder av det slag som anges.
- 35 procent av alla fastighetsägare som svarat på Boverkets enkät och hela 17 av 20 kommuner som Boverket intervjuat tror inte eller vet inte om de kommer att hinna genomföra nödvändiga åtgärder till år 2010.
- Endast 5 procent av de fastighetsägare som har, eller är osäkra på om de har, publika lokaler eller allmän platsmark har hittills åtgärdat några enkelt avhjälpna hinder.

När det gäller ny och tillbyggnation föreskriver "Lagen (SFS 1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk" att sådana byggnationer ska göras tillgängliga för människor med funktionsnedsättning. Den svenska handikapprörelsen kan dessvärre ge många exempel på när denna lag inte följts fullt ut. Bland dessa exempel är Hammarby sjöstad och Clarion hotell i Stockholm.

En ytterligare omständighet som här bör uppmärksammas är den växande förekomsten av icke joniserande strålning. Den svenska handikapprörelsen välkomnar till stor del den tekniska utvecklingen men vill understryka vikten av att människors olika hälsotillstånd beaktas. Den rådande utvecklingen och trenden att allt fler elektroniska och tekniska produkter blir trådlösa försvårar situationen ytterligare för människor som är elöverkänsliga. En alltjämt pågående utveckling av det trådlösa samhället försvårar möjligheten för elöverkänsliga att nyttja sin rörelsefrihet liksom rätten att fritt välja bostätningssort.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Åtgärder måste vidtas för att snarast möjligt uppnå de handikappolitiska målen om tillgängliga transportmedel så att människor med funktionsnedsättning ges lika möjlighet som människor utan funktionsnedsättning att utnyttja sin rätt att röra sig fritt.
- Boverket måste vidta kraftfulla åtgärder så att "Plan- och bygglagens" bestämmelser om att enkelt avhjälpna hinder skall undanröjas efterlevs.
- Enkelt avhjälpna hinder dit allmänheten har tillträde och på befintliga allmänna platser måste vara åtgärdade före utgången av 2010.
- "Lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk" måste följas fullt ut.
- En handlingsplan som omfattar hela transportsektorn avseende kollektivtrafiken måste upprättas och följas. En sådan handlingsplan måste omfatta planerade insatser, resurser och en tidplan för dess genomförande i likhet med den handlingsplan som Banverket utarbetat för den interna verksamheten. Handlingsplanen bör vara förankrad i respektive trafikverks ledning. Handlingsplanen måste även innehålla planer för uppföljning.
- Livsmiljö/människors hälsa måste alltid sättas främst. Miljöbalkens paragrafer och försiktighetsprinciper skall efterlevas av alla, även myndigheter.

Byte av bostadsort

FNs kommitté för de mänskliga rättigheterna, the Human Rights Committee, uttalar i sin "general comment" 27 att staten måste säkerställa att enskildas rörelsefrihet enligt denna artikel inte kränks av varken offentliga eller privata aktörer eller personer. Kommittén ger bland annat följande exempel: "In the case of women, this obligation to protect is particularly pertinent. For example, it is incompatible with article 12, paragraph 1, that the right of a woman to move freely and to choose her residence be made subject, by law or practice, to the decision of another person, including a relative".

För att en person med funktionsnedsättning skall kunna utnyttja sin rörelsefrihet däribland sin rätt att fritt välja bostadsort måste den enskilde personen kunna få minst lika bra stöd av samhället på den nya bostadsorten. Vilket stöd den enskilde personen kan få beslutas oftast av kommunen, det vill säga av någon annan.

Handikappförbundens samarbetsorgan är medvetna om att delar av det stöd som behövs för att människor med funktionsnedsättning skall kunna leva ett självständigt liv, kunna utnyttja sina mänskliga rättigheter och bli delaktiga på lika villkor omfattas av de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna, däribland rätten till ett adekvat boende. I dessa fall blir den så kallad odelbarhetsprincipen högaktuell. För människor med funktionsnedsättning är ibland ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter en absolut förutsättning för att de medborgerliga och politiska rättigheterna skall kunna fungera.

När det gäller stöd och service däribland hjälpmedel, och assistans beskrivs dessa i FNs standardregler. Här bör understrykas att FN har uttalat att: "any violation of the fundamental principle of equality or any discrimination or other negative differential treatment of persons with disabilities inconsistent with the United Nations Standard Rules is an infringement of the human rights of persons with disabilities". Av standardreglerna framgår att såväl ökad medvetenhet, medicinsk vård, rehabilitering som stöd och service utgör förutsättningar för att människor med funktionsnedsättning skall kunna bli delaktiga på lika villkor och utnyttja sina mänskliga rättigheter, däribland sin rörelsefrihet.

Handikapprörelsen i Sverige anser att det finns brister i lagarna som reglerar det stöd flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning behöver för att kunna röra sig fritt i landet eller byta bostadsort på samma sätt som människor utan funktionsnedsättning. Dessa brister beskrivs under punkten 3 nedan.

En annan omständighet som här måste uppmärksammas är att vissa kommuner använder boendelösningar, som bygger på att en person med funktionsnedsättning ska flytta till andra boendeformer utifrån sitt aktuella funktionstillstånd en så kallad boendekedjemodell. Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat finna någon samlad nationell statistik rörande detta. Men vi känner till många fall där människor tvångsförflyttas från sitt boende på grund av sin funktionsnedsättning. Ett storstadsfenomen är till exempel att personer med bistånd på grund av sina psykiska funktionsnedsättningar inte kan välja sitt boende. Många gånger måste den enskilde acceptera ett boende utanför sin egen kommun eller län. 40 procent av dessa personer (i Stockholm) vistades under 2001-2002 utanför länet. Att tvingas flytta är ett exempel på att friheten att själv välja bostadsort sätts ur spel.

Bristande tillgänglighet i många bostadsområden

Som en del av det ovan nämnda adekvata boendet måste här understrykas att en förutsättning för att människor med funktionsnedsättning ska kunna byta bostadsort är att det finns tillgängliga bostadsområden. Den bristande tillgängligheten är ett stort problem för människor med funktionsnedsättning i Sverige och måste åtgärdas. I Boverkets rapport: " Förnyelse för hållbar utveckling i olika boendemiljöer från 2005", framgår att det brister i tillgängligheten i alla de boendemiljöer som undersökts. Boverket bedömer att det behövs ett statligt stöd för att öka tillgängligheten för äldre och personer med funktionsnedsättning i de äldre delarna av bostadsbeståndet. Boverket framhåller också att: "Kommunernas förutsättningar för att tackla de ökade krav som ställs på bostadsförsörjning och stadsförnyelse behöver ses över."

Den svenska handikapprörelsen vill understryka att det inte kan vara endast bostadsföretagen, som ska ta hand om ökad tillgänglighet i befintliga bostadsområden. Det måste ske i samverkan med olika aktörer såsom bostadsföretagen, stadsbyggnadskontoren, lokala trafikföretag, lokala näringsidkare, hyresgästföreningar samt handikapporganisationer och till exempel småföretagare och fastighetsägare. Det behövs en gemensam satsning på alla plan enligt en gemensam handlingsplan.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Adekvat stöd, service, vård och rehabilitering är absoluta förutsättningar för att människor med funktionsnedsättning skall ha lika möjlighet att nyttja sin rätt enligt artikel 12 i konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Den svenska handikapprörelsen vill här hänvisa till FNs standardregler 1, 2, 3 och 4 samt understryka vikten av att rekommendationerna under artiklarna 11 och 12 i den svenska handikapprörelsens alternativrapport om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter genomförs.
- En gemensam handlingsplan för alla aktörer som är inblandade i boende, byggnation, gator, torg och transportstation måste utformas. En sådan handlingsplan måste omfatta planerade insatser, resurser och en tidplan för dess genomförande.

2. Friheten att lämna landet (om punkt 2 i artikeln)

Det finns enligt svensk lag inget direkt förbud för människor med funktionsnedsättning att lämna Sverige, men den praktiska möjligheten är ofta begränsad. Den svenska handikapprörelsens utgångspunkt är även under denna punkt att människor med funktionsnedsättning måste ges samma möjlighet som människor utan funktionsnedsättning att utöva sin rätt. För människor som är i behov av assistent, tolk eller ledsagare är möjligheten ytterst begränsad.

Handikappförbundens erfarenhet är att det är svårt att få stöd om man omfattas av "Socialtjänstlagen" (SoL) och "Lagen om stöd och service" (LSS). SoL ger endast rätt till skäliga levnadsförhållanden medan LSS ger rätt till goda levnadsvillkor. Det är alltså lättare enligt LSS, men, besluten fattas av kommunerna och kommunerna har olika praxis. När det gäller "Lagen om assistansersättning" (LASS) finns bättre möjligheter, men, då spelar även utövaren roll. Är utövaren kommunen är det svårare. Är man egen arbetsgivare finns bättre möjligheter.

I rättsfallet RÅ 2003 ref 79 slår regeringsrätten fast att vid bedömningen av om en person har behov av en insats för sin livsföring enligt LSS måste en jämförelse göras med den livsföring som kan anses normal för personer i samma ålder. Hänsyn skall också tas till om den enskilde tidigare (samma år eller åren innan) fått stöd för utlandsresa beviljat. Socialstyrelsen som av regeringsrätten tillfrågats att yttra sig i fallet uttalar att det måste anses "ingå i normal livsföring att få åka på semesterresa utomlands." "Personer utan funktionshinder kan själva välja var de vill tillbringa sin semester och kan åka utomlands om de har ekonomiska förutsättningar för det." "Socialstyrelsen vill understryka att stor vikt skall läggas vid personens egna önskemål i utformningen av insatser enligt 6 § LSS. A.H. har själv valt att spara pengar för att göra denna resa tillsammans med sina vänner. Det vore därför orimligt med hänsyn till målen med LSS om han inte skulle kunna genomföra en resa till Danmark. Om ledsagarservice inte kan beviljas för resa utomlands innebär det att personer med funktionshinder inte har samma möjligheter att leva som andra. Att begränsa ledsagarservice till att enbart omfatta aktiviteter i närmiljön strider, enligt Socialstyrelsens mening, mot LSS mål att personer med omfattande funktionshinder skall ges möjlighet att leva som andra." Regeringsrätten fastslog att A.H. skulle beviljas stöd att genomföra resan utomlands.

Tolkar

För att personer som är döva, dövblinda eller gravt hörselskadade ska kunna resa utomlands behövs i de flesta fall en teckentolk för att resan skall kunna genomföras. I Sverige är det tolkcentralerna i varje landsting som ansvarar för tolktjänst inom ramen för "Hälso- och sjukvårdslagen" (HSL). Tolkcentralerna erbjuder inte alls tolktjänst till utlandsresor av privat karaktär som till exempel charterresor för enskilda, par eller några döva i en grupp. Särskilda undantag kan förekomma i vissa landsting, men, då beror det på tolkchefens generositet och töjning av reglerna. Sveriges Dövas Riksförbunds erfarenhet är att de medel som är avsatta för tolktjänsterna är ytterst begränsade och landstingen tvingas hela tiden göra besparingar.

Nedan följer några belysande exempel på när döva personer inte haft lika möjlighet att lämna landet som hörande personer. I det första fallet hade brukaren deltagit i en studiecirkel och läst om nationen Israel, Israels historia och religion. Studiegruppen planerade att göra en resa till Israel. Brukaren fick avslag på sin ansökan om tolk av tolkcentralen i Västernorrland. Tolkchefen uttalade att anledningen till avslaget var bristen på ekonomiska resurser samt att tolkresurserna i Västernorrland inte räcker att kunna erbjuda tolktjänst som ligger utanför HSLs ram.

2005 planerade Dövkyrkan i Västra Sverige att göra en gruppresa till Norge. Syftet med gruppresan var att göra studiebesök hos äldreboende för döva. Tolkcentralen avslög tolkbokning till resan till Norge.

Sammanfattningsvis kan sägas att tolkanvändare inte har någon laglig rätt att få assistans i form av tolk. Detta medför i många fall att resor måste ställas in. Generellt för alla "handikappgrupper" gäller att det är betydligt lättare att få stöd för att kunna resa utomlands om resan är förknippad med arbetet. Arbetsmarknadsverket betalar till exempel ut ersättningar för tolkkostnad, resekostnad och traktamente till landsting för tolkar som följer med brukarens tjänsteresor till utlandet.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Vi vill understryka Socialstyrelsens uttalande i rättsfallet RÅ 2003 ref 79 men anser att domstolens uttalande, trots en positiv dom, på ett otillbörligt sätt begränsar rörelsefriheten för människor med funktionsnedsättning jämfört med möjligheten för människor som kan resa oberoende av assistans, tolk eller ledsagare. Individens livssituation och ekonomiska förutsättningar måste vara det som ska styra.

3. Brister i lagen (om punkt 3 i artikeln)

År 1994 trädde "Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade" (LSS) och "Lagen (1993:389) om assistansersättning" (LASS) i kraft. Dessa lagar är mycket viktiga för människor med funktionsnedsättning, men, systemet för beviljande av assistans är utformat på ett sätt som leder till rättsosäkerhet samt begränsar rätten för enskilda personer att välja bostadsort. Enligt LSS ska kommunerna tillhandahålla de tjänster som personer med funktionsnedsättningar är berättigade till. Svårigheterna med detta är att en och samma person kan få sina behov av stöd och

service beaktade på olika sätt av olika kommuner. En person som har stöd enligt LSS i en kommun men som vill byta bostadsort kan inte vara säker på att få samma eller ens liknande stöd av den nya kommunen. (Den enskilde har dock rätt till ett förhandsbesked). Rädslan att förlora sitt nödvändiga stöd eller få det inskränkt bidrar till att människor med funktionsnedsättning inte kan eller vågar fritt välja bostadsort.

Ett av många exempel är en undersökning⁵² som uppmärksammar erfarenheter av människor som är dövblinda. Rapporten visar bland annat att hälften av dem som varit i kontakt med kommun eller Försäkringskassa angående LSS eller LASS upplever att det var svårt att bli beviljad hjälp. Drygt en tredjedel av personer som erhåller assistans svarar att de får mindre assistans än vad de är i behov av. Av rapporten framgår att kommuner gör olika bedömningar. I flera fall när personer med dövblindhet har flyttat mellan kommuner görs en ny bedömning. Det är då inte ovanligt att den "nya" handläggaren gör en annan bedömning av behovet än det man haft tidigare.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Regeringen måste se över bestämmelserna i "Lagen (199:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade" alternativt tillskapa riktlinjer för hur lagen ska tolkas så enskilda individer, oavsett vilken kommun de bor i eller vill flytta till ges lika möjligheter att fritt välja bostadsort.

Slutsatser och rekommendationer

Informationen i detta avsnitt visar att människor med funktionsnedsättning inte ges lika förutsättningar som människor utan funktionsnedsättning att utöva sin rätt att röra sig fritt, att fritt välja bostadsort eller att få lämna landet. De största hindren består av att den fysiska miljön och transportmedlen inte är eller görs fullt tillgängliga för människor med funktionsnedsättning samt i förekommande fall att enskildas rätt att fritt välja bostadsort eller att lämna landet ibland inskränks på grund av olikheter i kommuners praxis, vilja eller förmåga att bevilja bostadsanpassning, stöd och service. Enligt den svenska handikapprörelsens alternativrapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna framgår dessutom att det finns könsskillnader när stöd och service beviljas. Den svenska handikapprörelsen vill här därför särskilt understryka att alla människor, oavsett kön och funktionsförmåga måste få lika möjlighet att nyttja sin rätt enligt artikel 12.

Med utgångspunkt i standardreglerna 4 och 5 ger den svenska handikapprörelsen följande rekommendationer:

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Tillse att en handlingsplan som omfattar hela transportsektorn avseende en tillgänglig kollektivtrafik upprättas och följs.
- Vidtaga kraftfulla åtgärder så att Plan- och bygglagens bestämmelser om enkelt avhjälpna hinder samt "Lagen om tekniska egenskapskrav" följs.
- Tillse att det nationella miljömålet "Säker strålmiljö" högprioriteras samt kompletteras med en miljö kvalitetsnorm som utgår från de känsligaste människorna det vill säga elöverkänsliga och de känsligaste mikroorganismerna.
- Omgående tillsätta ekonomiska medel till tvärvetenskaplig forskning och empiriska undersökningar inom fältet strålning, elöverkänslighet, el, magnetfält och hälsoeffekter.
- Regeringen måste se över bestämmelserna i "Lagen (199:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade" alternativt tillskapa riktlinjer för hur lagen ska tolkas så enskilda individer, oavsett vilken kommun de bor i eller vill flytta till ges lika möjligheter att nyttja sin rörelsefrihet fullt ut.

Artikel 14 – om likhet inför domstolarna

Inledning

Den svenska handikapprörelsen väljer att inte uttala sig om de rent "procedurrättsliga" bestämmelserna i Sverige. Informationen under detta avsnitt behandlar den faktiska möjligheten för alla människor att vara lika inför domstolen. De delar av artikeln som behandlas är punkterna 1,2 och 3. Sveriges reservation rörande punkten 7 beskrivs också.

Utgångspunkten för informationen i detta avsnitt är att människor med funktionsnedsättning skall ha lika möjlighet som människor utan funktionsnedsättning att delta fullt ut i den rättsliga processen och därmed ges full rättssäkerhet. För att det skall vara möjligt måste det finnas fungerande möjligheter till kommunikation. Vidare måste samtliga berörda inom rättsprocessen ha adekvat kunskap om vad olika funktionsnedsättningar kan medföra och hur människor med olika funktionsnedsättningar skall bemötas. Kvinnor, män, flickor och pojkar med funktionsnedsättning ska inte få utsättas för diskriminering på någon grund under processens gång. Vidare måste såväl informationen, som den fysiska miljön i domstolar och andra platser för den rättsliga processen vara tillgänglig.

Utgångspunkten för hur den svenska handikapprörelsen behandlar denna artikel är FNs standardregler 1 och 5.

1. Likhet inför domstolarna (om punkt 1 i artikeln)

Opartiskheten

Som framkommit tidigare i denna rapport(i artiklarna 9 och 10) men också löpande i den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna, är medvetenheten om de rättigheter, möjligheter och förutsättningar människor med olika funktionsnedsättningar har mycket bristfällig inom många områden i det svenska samhället. Bristande kunskap, negativa attityder och fördomar hos domare, åklagare, advokater, poliser med fler inom rättsväsendet medför en risk för att opartiskheten inte kan upprätthållas.

I "Sexualbrottsofferutredningen"⁵³ framkommer att både Handikappombudsmannen och handikapporganisationer erfar att det finns brister i förståelsen för funktionsnedsättningar och dess konsekvenser. Detta kan leda till att brottsoffrets eller förövarens trovärdighet minskar. Av rapporten framgår även att det inte tas hänsyn till de följder som olika funktionsnedsättningar medför. Som till exempel svårigheter att sitta still under en längre tid eller behov av pauser för att äta, ta medicin eller gå på toaletten. Att människors behov inte beaktas kan leda till att den enskildes koncentration, själsliga närvaro och möjlighet att beskriva vad som hänt minskar. Därmed även rätten till en rättvis rättegång.

Enligt Handikappombudsmannen behövs det mer kunskap om huruvida en viss funktionsnedsättning påverkar den utsattas uppfattning om tid och rum eller möjlighet att svara på frågor och lämna en sammanhängande berättelse. Det behövs även

ökad kunskap för att förhöra och kommunicera med människor med olika funktionstillstånd.⁵⁴

Barn och ungdomar med funktionsnedsättning

Som presenterats under artikel 7 är risken större att barn med funktionsnedsättning utsätts för övergrepp. En studie⁵⁵ från 2004 undersökte hur barn med funktionsnedsättning bemöttes i rättsprocessen. Studien går igenom 41 fall vid svenska tingsrätter, där barn med funktionsnedsättning varit målsäganden. Flertalet mål (33) har rört sexuella övergrepp och flertalet offer (27) var flickor. Studien visar att endast i ett mindre antal fall (13 stycken) har man använt sig av psykologiskt eller psykiatriskt kunniga för att underlätta utredningen eller bedömningen av barnens berättelse. Flertalet av de sakkunnigutlåtanden som förekom saknar särskild belysning av funktionsnedsättningen och dess eventuella inverkan på berättarförmågan. Domstolen tog inte heller någon särskild hänsyn till dessa barns svårigheter. Barnen behandlades på samma sätt och efter samma mall som barn utan funktionsnedsättning. Undersökaren Ann-Kristin Cederborg konstaterar att, eftersom de flesta av dessa barn har kommunikationssvårigheter blir det ännu svårare för dem att avge en "tillförlitlig utsaga". Vidare förefaller det som om domstolarna ofta behandlar utvecklingsstörningar eller sen utveckling hos barnet som en försvårande omständighet. I flera fall har utsagorna underkänts i rätten och den tilltalade frikänts. Däribland fall då man använt ledande frågor till barnen under polisförhören trots att det i dessa fall inte fanns någon möjlighet att ställa frågorna på annat sätt.

Att funktionsnedsättning hos barn ger upphov till särskilda svårigheter i samband med utredning och domstolsprövning är också rättsfallet RH 1995:14 illustrativt exempel på. I fallet dömdes en frånskild far för sexuella övergrepp under fem års tid mot sin 9-årige son. Misstanken om brott hade framkommit då pojken berättat för personalen på sitt fritidshem om olika sexualhandlingar han utfört med fadern. Personalen upplevde pojken som "gränslös" i sitt beteende. Visserligen kunde det antas att han överdrivit av en mindre hjärnskada, men på grundval av pojkens berättelse och videofilmade polisförhör blev fadern dömd. Efter domen konstaterade en professor i barnpsykiatri, att pojken hade Tourettes syndrom och med detta sakkunnigutlåtande begärde fadern resning i målet. Efter en ny rättegång i hovrätten, blev fadern friad. Fallet visar hur bedömningen kan bli när en person har funktionsnedsättning av intellektuellt slag. Denna funktionsnedsättning kan skapa en översexualiserad attityd och berättelser om sexuella handlingar kan vara uttryck för det tvångsmässiga behovet att uttrycka sig i sexuella termer. Om offret har Tourettes syndrom medför funktionsnedsättningen att det blir ytterst svårt att lägga utsagan till grund för en fällande dom. Därför blir också bäraren av detta syndrom ett skyddslöst offer om och när han eller hon blir utsatt för övergrepp.

Kvinnor med funktionsnedsättning

Att personer med funktionsnedsättning befinner sig i ett särskilt underläge när det gäller utredningar om sexualbrott gäller även för kvinnor med funktionsnedsättning. I flera undersökningar, däribland Naiti del Santes genomgång av våldtäktsanmälningar i Uppsala (1999 -2002) och hos Anastasia Swärd motsvarande genomgång i Stockholms City (2001 -2002). I materialet från Stockholm finns bland annat en

kvinnor som gör våldtäktsanmälan både 2001 och 2002 mot två olika män. Kvinnan är hemlös och psykiskt sjuk. Hon har svårt att lämna en konsistent berättelse och ändrar sina uppgifter. Det visar sig att hon gjort ytterligare ett dussin våldtäktsanmälningar sedan 1994. Ärendena läggs ned utan vidare åtgärder. I det sista fallet trots att hon kan identifiera förövaren och trots att hon har underlivsskador som tyder på att hon blivit utsatt för ett "icke normalt samlag".⁵⁶

I Jennie Dackmars genomgång av våldtäktsfall i Södertörns polisdistrikt (2003) finns det också flera fall, där utredningen lagts ned, eftersom man från polisens sida saknar möjlighet att bedöma sanningshalten i kvinnans berättelse. En kvinna som hade en lätt utvecklingsstörning och autism berättade att hon blivit våldtagen av sin före detta pojkvän, men ändrade historien flera gånger. En annan kvinna, med en lättare utvecklingsstörning, anmälde att hon blivit våldtagen på psykiatrien på ett sjukhus av en annan patient. Men då borde det, enligt personalen på sjukhuset, ha funnits några vittnen. En tredje kvinna, med svår psykisk sjukdom, anmälde att hon vid flera tillfällen fem år tidigare blivit våldtagen av en kamrat till sin dåvarande pojkvän. Alla tre ärendena lades ned. Det ansågs omöjligt att klarlägga ens om det skett något sexuellt mellan de inblandade parterna och därmed helt omöjligt att bevisa något brott. Man brydde sig inte ens om att höra den misstänkte.

Rättsfria zoner

Under artikel 7 beskrivs problemet med så kallade "rättsfria zoner". Ett särskilt problem utgör situationen då en person med funktionsnedsättning begår brott mot en annan person som har en liknande funktionsnedsättning, exempelvis på ett gruppbolag. Det finns en tendens att personalen har en överseende eller överslättande attityd mot dessa brott, att man inte ser handlingarna som brott över huvud taget utan som sjukdomsuttryck och relationsproblem. Därmed blir inte heller den drabbade erkänd som brottsoffer.⁵⁷

Om åtal någon gång sker tycks samma överslättande attityd även finnas inom rättsväsendet. Ett exempel på denna problematik utgör ett fall från Örebro 2003, där en döv 17-åring dömdes för våldtäkt på en jämnårig döv kvinnlig klasskamrat (i en dövskola), som han tidigare haft en relation till. Påföljden blev ungdomstjänst i 40 timmar, vilket är sällsynt lindrigt, och något skadestånd till målsäganden tycks inte ens ha yrkats.

Tillgången till domar

Punkten 1 i artikel 14 föreskriver att domar som "avkunnats i brottmål eller tvistemål" ska offentliggöras. Den svenska handikapprörelsen vill understryka att alla människor skall ha lika möjlighet att ta del av domarna. Under artikel 9 i denna rapport beskrivs hur människor nekats att få tillgång till domar.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Bemötandet av människor med funktionsnedsättning måste förbättras i rättsliga sammanhang. Berörd personal måste ta reda på i vilken mån personer med funktionsnedsättning behöver särskilt stöd och/eller anpassning före och under rättsprocessen. Vid behov måste det gå att få särskilt stöd, tillgänglig information och kommunikation i samband med polisförhör, utredningar och rättegångar.

- Polis- och rättsväsendet bör tillsammans med handikapprörelsen ta fram informations- och utbildningstillfällen för berörd personal. Utbildningarna bör fokuseras kring bemötandefrågor och de särskilda behov personer med funktionsnedsättning kan ha och hur dessa behov rent praktiskt ska behandlas under den rättsliga processen.
- Den fysiska tillgängligheten till domstolar och andra platser för den rättsliga processen måste ses över. Brister i tillgängligheten måste åtgärdas.
- Domar måste vid behov kunna tas fram i olika format, till exempel inläst på kassett, eller på punktskrift. Rådande lagar måste ses över och stärkas.

2. Att betraktas som oskyldig (om punkt 2 i artikeln)

Den svenska handikapprörelsen vill rikta stark kritik mot medias sätt att hantera misstänkta brottslingar. Ytterligare information kommer inte presenteras under detta avsnitt.

3. Minimigarantierna (om punkt 3 i artikeln)

Tillgång till tolk

Personer som har funktionsnedsättning kan vara i behov av tolk eller andra tekniska lösningar, både för att kunna göra en anmälan men också för att kunna delta fullt ut vid efterföljande brottsutredning och rättsprocess.

Som beskrivits under artikel 9 finns det vissa bestämmelser om när tolk skall förordnas. Av sexualbrottsofferutredningen⁵⁸ framgår dock att det inte finns kunskap om i vilken utsträckning bestämmelserna efterlevs eller om de är tillräckliga. Vidare framkommer att bristen på kompetenta rättstolkar gör att de utsatta inte alltid kan få en tolk de har förtroende för och kan berätta allt för.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Regeringen ska uppdra åt berörda myndigheter att redovisa hur dagens bestämmelser om tillgång till tolk tillämpas och vilka åtgärder som har vidtagits för att öka den kommunikativa tillgängligheten till rättsprocessen för människor med funktionsnedsättning.

4. Sveriges reservation (om punkt 7 i artikeln)

Det sista stycket (14.7) har Sverige förbehållit sig rätten att inte tillämpa. Skälet är det svenska resningsinstitutet – det vill säga möjligheten att ta upp ett mål till ny prövning även om tiden för överklagande gått ut. Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter rörande denna reservation.

Slutsatser och rekommendationer

Den fakta som presenteras i detta avsnitt visar att alla människor i Sverige inte är lika inför domstolarna. Negativa attityder och bristande kunskap leder till rättsosäkerhet och till att domstolar kan bli partiska.

Med utgångspunkt i FNs standardregel 5 om tillgänglighet samt FNs standardregel 1 som föreskriver att medvetenhet om funktionsnedsättningar är en förutsättning för delaktighet på lika villkor ges nedanstående rekommendationer.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Uppdra åt berörda myndigheter inom rättsväsendet att redovisa hur dagens bestämmelser om tillgänglighet till fysisk miljö och information samt kommunikation inbegripet tillgång till tolk tillämpas och vilka åtgärder som har vidtagits för att öka tillgängligheten.
- Se över, förtydliga och förstärka rådande lagar så enskilda individer garanteras möjligheten att få såväl skriftlig som muntlig information i alternativa format eller via tolk från domstolar och förvaltningsmyndigheter.
- Ge Rikspolisstyrelsen i uppdrag att redovisa hur flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning tas om hand i den del av rättsprocessen som polisen ansvarar för när det gäller hur, var och av vem människor med funktionsnedsättning förhörs.

Artikel 16 – om person i rättsligt hänseende

Rättssubjekt, rättsförmåga och rättslig handlingsförmåga

Utgångspunkten i Sverige är att alla personer är rättssubjekt. Alla rättssubjekt har rättsförmåga; de kan vara bärare av såväl rättigheter som skyldigheter. Däremot har inte alla personer rättslig handlingsförmåga, det vill säga förmåga att själv rätts-handla, som att till exempel ingå avtal. Ett barn kan inte själv gå till banken och ta ut pengar från ett konto som finns i barnets namn. Som rättssubjekt kan barnet ha ett konto men saknar egen rättslig handlingsförmåga. Full rättslig handlingsförmåga uppnås först vid myndighetsåldern, det vill säga vid 18 år. Idag är omyndigförklaring helt avskaffad i Sverige. Hjälpskydd åt dem som tidigare skulle ha omyndigförklarats kan istället tillgodoses på annat sätt, till exempel genom att det förordnas en god man eller förvaltare.

Fullmakt, god man eller förvaltare

När där den enskilde personen inte kan klara av att sköta alla sina angelägenheter själv brukar i första hand sådant skötas genom en fullmakt. Det innebär att hon eller han ingår avtal med en annan om att den andre kan eller ska sköta olika saker. När den enskilde personen är för sjuk eller har en omfattande funktionsnedsättning och inte själv kan utfärda en fullmakt återstår att förordna en god man eller förvaltare.

Den gode mannen skall till exempel bevaka den sjukes rätt, förvalta den enskildes egendom och sörja för henne eller honom. Den person som får ett godmanskap förordnat åt sig måste godkänna detta, om inte personens tillstånd hindrar det. Den som fått en god man, behåller sin rättshandlingsförmåga. Den gode mannen får alltså inte handla mot huvudmannens vilja. Detta under förutsättning att huvudmannens tillstånd inte hindrar honom/henne från att säga vad han eller hon tycker.

Ett förvaltarskap kan sägas vara mindre personligt och mer inriktat på förmögenhetsrättsligt representation. Den som har en förvaltare förlorar i vissa delar sin rätts-handlingsförmåga. Om förvaltarens uppdrag till exempel innebär att förvalta en fastighet, får personen som har en förvaltare inte själv sälja fastigheten eller del av den.

Verkan av ingångna avtal

En stor del av den rättsliga handlingsförmågan är att ha möjlighet att ingå olika avtal. Avtalsrätten bygger på principerna om rätten för var och en att fritt ingå avtal och förpliktelsen för avtalsparterna att infria avtalet. I "Lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område" (Avtalslagen) finns allmänna bestämmelser om avtals ingående och när avtal är ogiltiga. Avtalslagen skyddar bland annat personer som mot sin vilja (genom hot eller tvång) eller förståelse (genom svek eller i strid mot tro och heder) ingått avtal. (Avtalslagen kompletteras av flera olika lagar. Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter på lagarna som sådana och väljer därför att inte ytterligare beskriva dem.)

Agerande under psykisk störning

Av särskilt intresse är dock en lag som tar sikte på rättshandlingar som företagits av personer som agerar under psykisk störning. Lagens namn är "Lag (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under påverkan av psykisk störning". Lagen stadgar att sådana avtal inte är giltiga. Det innebär inte att alla avtal som en person med psykisk funktionsnedsättning ingår är ogiltiga. Något förenklat kan man säga att de avtal som blir ogiltiga är sådana som den enskilde individen inte skulle ha ingått om hon eller han varit vid sina "sinnens fulla bruk". Lagens avsikt är främst att skydda den "sjuke" men i viss mån även den person med vilken den sjuke har rättshandlat; till exempel gjort affärer som inte kan fullföljas.

Brister i det rådande systemet

I fall då den enskilde personen inte kan klara av att sköta alla sina angelägenheter själv kan ansvaret som ovan beskrivits överlåtas till en annan person genom en fullmakt, till en god man eller till en förvaltare. Avtal som sluts av huvudman som har förvaltare kan förklaras ogiltiga. Svårigheter med det rådande systemet för förvaltarskap är att det riskerar att blir mer eller mindre "permanent". Detta gäller särskilt för personer med utvecklingsstörning. För att en person ska kunna få en förvaltare krävs ett läkarutlåtande. När ett sådant läkarutlåtande har skrivits blir det svårt att häva förvaltarskapet eftersom utvecklingsstörningen medicinskt sett inte förbättras. På grund av det medicinska läkarutlåtandet riskerar personer med intellektuella funktionsnedsättningar att ha förvaltare längre än det i praktiken är nödvändigt.

I realiteten betyder det att människor inte kan ingå avtal på det sätt som den enskilde själv önskar. I sådana avtalssituationer erkänns den enskilde inte som en person i lagens mening. Det måste framgå tydligt av lagen att ett förvaltarskap skall ersättas med godmanskap eller annan mindre ingripande hjälp när den enskilde inte längre är i behov av förvaltare. Exempelvis kan yngre personer med lindrig utvecklingsstörning komma att behöva förvaltare i ekonomiska angelägenheter under en period, till exempel under några år. Då kan förvaltaren - tillsammans med den enskilde och anhöriga eller en god man - hjälpa huvudmannen att bygga upp ett tryggt sätt att hantera ekonomin. Under den här tiden kan den enskilde mogna och lära sig att till exempel inte låta sig utnyttjas.

Det finns alltså ett behov för vissa att under en tid ha en form av ställföreträdarskap med förvaltarens befogenheter. Fullmakt är då inte något alternativ eftersom huvudmannen inte alltid förstår innebörden av en sådan. Det är dock viktigt att en sådan möjlighet till ett kortare förvaltarskap inte medför att rättssäkerheten för den enskilde försämras när det gäller anordnandet av förvaltarskap, det vill säga processen för att få förvaltare måste fortfarande föregås av en noggrann prövning. Det kunde enligt vår mening även vara till fördel att fastlägga tidpunkter för omprövning.

Avsaknad av begränsningar i förvaltarskapet

Ett annat problem med det rådande systemet är att förvaltaruppdraget inte alltid begränsas i enlighet med lagen. Av "Föräldrabalken" 11 kap 7§ framgår att

”Förvaltaruppdraget skall anpassas till den enskildes behov i varje särskilt fall och får begränsas till att avse viss egendom eller angelägenhet eller egendom överstigande ett visst värde”. Den enskildes behov ska styra det uppdrag som förvaltaren har. Riksförbundet för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxnas erfarenhet är dock att förvaltarskapet inte alltid anpassas i enlighet med lagen (det vill säga till den enskildes behov i varje särskilt fall). Detta leder till att den enskilde fräntas sin möjlighet och rätt att handla i större utsträckning än vad som är nödvändigt.

Exempel från verkligheten

Huruvida människor med funktionsnedsättning beaktas som personer i lagens mening i praktiken är en svår fråga. Handikappombudsmannen har fått in anmälningar där till exempel en person med utvecklingsstörning diskriminerades i samband med köp av bostad. Vid ett seminarium om diskriminering framkom att människor med funktionsnedsättning inte fått ta banklån eller att de blivit ifrågasatta på ett sätt som upplevts som mycket kränkande. Människor har inte heller fått ingå avtal om försäkringar. Flertalet av dessa fall omfattas av ”Lagen om diskriminering”. Denna lag ger dock inte lika skydd för alla de diskrimineringsgrunder som lagen omfattar. Sådana brister i lagen beskrivs dock under artikel 26.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Inskränkningar i enskildas rättshandlingsförmåga får inte vara mer ingripande än vad som är absolut nödvändigt.
- ”Föräldrabalkens” bestämmelser om förvaltarskapet bör kompletteras med bestämmelser om att förvaltarskapet skall omprövas med jämna mellanrum.

Slutsatser och rekommendationer

Informationen i detta avsnitt visar att personer som fräntas sin rättshandlingsförmåga kan uppleva att förvaltarskapets uppdrag och utsträckning riskerar att bli för omfattande. Den enskilda personen fräntas ibland sin rättshandlingsförmåga på ett sätt som inte upplevs vara förenligt med denna artikel.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Tillse att ”Föräldrabalkens” bestämmelser om förvaltarskapet kompletteras med bestämmelser om att förvaltarskapet skall omprövas med jämna mellanrum.

Artikel 17 – om intrång i privatlivet

Under detta avsnitt behandlas endast punkt 2 i artikeln.

Här vill den svenska handikapprörelsen ta upp inskränkningar i privatlivet som medges i svensk lag.

Brister i lagens skydd (om punkt 2 i artikeln)

Sommaren 2006 beslutade Riksdagen om ändringar i "Lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård" (LPT) och i "Lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård" (LRV) som gör det möjligt för chefsöverläkaren att:

- inskränka en patients rätt att använda mobiltelefoner och andra elektroniska kommunikationstjänster,
- övervaka försändelser från en patient.

Ändringarna trädde i kraft den 1 juli 2006 och innebär att beslut om inskränkning eller övervakning får fattas om det är nödvändigt med hänsyn till vården eller rehabiliteringen av patienten eller för att undvika att någon annan person lider skada.

Beslutet är tidsbegränsat och ska gälla under två månader. Chefsöverläkaren ska fortlöpande överväga frågan om inskränkningen och övervakningen ska upphöra. Patienten får överklaga beslutet hos länsrätten.

Den tekniska utrustningen får omhändertas under den tid beslutet om inskränkning gäller. Ett beslut om övervakning får inte inskränka patientens rätt att fritt meddela sig skriftligen med advokat eller offentligt biträde, tillsynsmyndighet eller annan myndighet samt med internationellt organ som har av Sverige erkänd behörighet att ta emot klagomål från enskilda.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Skyddsändamålet, det vill säga att förhindra att en patient via elektronisk kommunikation eller försändelser utsätter sig själv eller andra för skada, motiverar ett införande av de nya reglerna. Handikapprörelsen kan dock endast acceptera lagens bestämmelser om reglerna även innehåller bestämmelser om en noggrann tillsyn över tillämpningen, samt att chefsöverläkaren måste samråda med patienten och dennes anhöriga inför beslutet om inskränkningar.
- I syfte att minska risken för att otillbörligt intrång görs i människors privatliv, måste en analys göras av hur domstolarna bedömer fall som handlar om intrång i människors privatliv, frihetsberövande och tvångsmedicinering och av vilken självständighet domstolarna visar i förhållande till läkarna/psykiatrikerna. I en sådan analys måste även könsaspekten beaktas.

Slutsatser och rekommendationer

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Minska risken för otillbörliga intrång i människors privatliv genom att komplettera "Lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård" samt "Lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård" med bestämmelser om att chefsöverläkaren måste samråda med patienten och dennes anhöriga inför beslutet om inskränkningar och att samråd och beslut dokumenteras och rapporteras till tillsynsmyndigheten. Lagen måste även innehålla bestämmelser om en regelbunden obligatorisk tillsyn över hur verksamheterna tillämpar lagen.
- Tillsätta en utredning som ser över och analyserar hur domstolarna bedömer fall som handlar om intrång i människors privatliv, frihetsberövande och tvångsmedicinering. En sådan utredning måste även beakta eventuella könsskillnader. Av särskild vikt är att analysera vilken självständighet domstolarna visar i förhållande till läkarna/psykiatrikerna.

Artikel 18 – om religionsfrihet

1. Tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet i Sverige

(om punkt 1 i artikeln)

I Sverige finns inga direkta förbud för människor att utöva en religion. Men, för människor med funktionsnedsättning finns praktiska hinder och brister i lagar som medför att människor med funktionsnedsättning inte ges lika möjlighet att utöva en tro som människor utan funktionsnedsättning. Under punkten 3 behandlas den praktiska möjligheten för människor med funktionsnedsättning att utöva sin religion och trosuppfattning. Utgångspunkten är FNs standardregel 12.

I ett mångkulturellt land som Sverige finns många olika religiösa inriktningar. Den mest utbredda är kristendomen, den evangelisk-lutherska läran. Siffror från Svenska kyrkan visar att ungefär 84 procent av svenska folket, knappt 7,5 miljoner tillhör Svenska kyrkan. Statistik från den statliga myndigheten "Samarbetsnämnden för statsbidrag till trossamfund, SST", visar att 34 olika samfund fick statsbidrag 2006. De statsbidragsberättigade samfundens totala medlemsantal var 2004 770 631 personer. De samfund som har flest registrerade medlemmar är:

Svenska Missionskyrkan: 127 753

Pingströrelsen: 122 972

Islamiska församlingar: 100 000

Romersk-katolska kyrkan: 100 000

Evangeliska Frikyrkan: 50 599

2. Tvång som inskränker religionsfriheten (om punkt 2 i artikeln)

Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter på hur Sverige lever upp till punkten 2 i artikel 18.

3. Inskränkningar i religionsfriheten (om punkt 3 i artikeln)

När det gäller möjligheten att aktivt utöva sin religion och trosfrihet är frågor om tillgänglighet av största vikt. För att människor med funktionsnedsättning skall ha lika möjlighet att utöva sin religion måste såväl religiösa texter, information, muntliga framställningar som platser för utövande vara tillgängliga. Utgångspunkten för beskrivningen nedan är FNs standardregel 5.

Tillgänglighet till information och kommunikation

Det har varit svårt att hitta information kring samfundens möjlighet att låta alla människor oavsett funktionstillstånd delta i religiösa sammankomster.

Handikappförbundens samarbetsorgan känner till olika exempel på samfund som arbetar med att göra sina sammankomster och sina texter och sin information tillgängliga för människor med funktionsnedsättning. Några positiva exempel är Svenska kyrkans arbete med att göra konfirmationer tillgängliga för människor med olika behov. Likaså projektet "Dubbel utsatthet" som belyser den svåra situation som invandrare med funktionsnedsättning och deras familjer befinner sig i. Projektet genomfördes i samarbete mellan Sveriges Muslimska Råd, Stockholms katolska stift,

Syrisk-ortodoxa kyrkan i Sverige, Specialpedagogiska institutet, Handikappförbundens samarbetsorgan, särskolan i Södertälje och Botkyrka samt habiliteringen i Södertälje och Botkyrka. Huvudman för projektet var Sveriges Kristna Råd.

Något som kan utläsas av rapporten "Dubbel utsatthet" är att frågorna kring funktionshinder har fått väldigt litet utrymme inom de icke svenska samfund som projektet hade kontakt med. Rapporten visar också att det finns behov av ökad kunskap och förståelse kring hur människor med funktionsnedsättning bör bemötas.

Något som förefaller gälla samtliga samfund i Sverige är att de texter som används vid gudstjänster inte är tillgängliga för personer som inte kan läsa "vanlig" skrift. Erfarenheter från personer med synskador är att de ofta måste delta utan att ha tillgång till de texter som läses och psalmer som sjungs. Bristen på tillgänglig information gör att det blir svårt att delta fullt ut i gudstjänster. Metoder måste utvecklas så att personer med funktionsnedsättning, däribland synskada kan ta del av de texter och skrifter som används vid gudstjänster.

Hörselslingor och teckentolkar

Hörselskadades riksförbund genomförde 1999 en undersökning där en testgrupp personer med hörselskada som använde hörapparat fick beskriva och pröva möjligheten för dem att bli delaktiga i olika verksamheter. De verksamheter som undersöktes var bland annat deltagandet i kommunal- och landstingspolitiken, föreningslivet, kulturaktiviteter samt möjligheten att delta i religiösa sammankomster. Undersökningen grundade sig på totalt 241 tester i Sveriges 24 residensställen. Resultatet av undersökningen visade att 45 procent av testgruppen kände sig fullt delaktig i kyrkans aktiviteter. Detta är en betydligt högre grad av upplevd delaktighet än för de andra områdena som undersöktes av testgruppen.

När det gäller tillgången till teckentolkad verksamhet finns goda möjligheter för döva att bli fullt delaktiga. Svenska kyrkan och i synnerhet dövkyrkan, som ingår i Svenska kyrkan och som särskilt arbetar med att verksamheten ska fungera för döva, har kommit långt i sitt arbete. Till exempel kan den som är i behov av teckenspråkstolk ringa i förväg och säga att det behövs en teckentolk. Såväl Svenska kyrkan som Pingstkyrkan har några teckenspråkskunniga präster. Ibland visas även teckenspråkiga gudstjänster på television. Svenska kyrkan har även tillsammans med andra (bland annat Pingstkyrkan) bearbetat och översatt delar av nya testamentet/bibeln till teckenspråk. I fall då en religiös verksamhet inte är tillgänglig för döva kan tolkar också bokas i förekommande fall.

Den fysiska tillgängligheten till samfundens lokaler

Det har inte funnits att finna någon övergripande information kring huruvida platser och lokaler för religiösa ändamål är tillgängliga för människor med funktionsnedsättning.

Inom ramen för projektet "Dubbel utsatthet" genomfördes tillgänglighetsinventeringar i olika församlingssalar och kyrkor. Enkäter skickades bland annat till katolska kyrkans församlingar, kapell, missioner, stiftsgårdar och kloster. Svaren visade att

det ser mycket olika ut på varje plats. Många församlingar och kloster finns i gamla byggnader, men trots detta försöker katolska kyrkan göra det bästa för att lokalerna ska vara tillgängliga. Några församlingar och kloster har nyligen tillgängliggjort sina lokaler däribland i Lidköping och i Skövde. Andra lokaler gjordes tillgängliga redan när de byggdes som i Trelleborg, Ystad, Jakobsberg samt Heliga Hjärtas Kloster i Omberg. Många av katolska kyrkans lokaler är dock i stort behov av att anpassas så att de blir tillgängliga för personer med funktionsnedsättning.

Svenska kyrkan är det i särklass största religiösa samfundet i Sverige. Det finns ca 2 500 kyrkor i Sverige och många av dem är från medeltiden. Kyrkorna är fördelade inom 13 olika stift. Några av dessa stift har påbörjat ett omfattande tillgänglighetsarbete men fortfarande kvarstår mycket att göra. Det är viktigt att samtliga stift gör tillgänglighetsinventeringar och genomför nödvändiga åtgärder.

”Plan- och bygglagens” bestämmelser om ”enkelt avhjälpna hinder” gäller alla som äger fastigheter och byggnader, däribland även fastighetsägare till offentliga platser och lokaler där människor kan utöva sin religion. Boverket, som är en av de sektorsmyndigheter som har särskilt ansvar för att genomföra handikappolitiken, är den myndighet som har särskilt ansvar för frågor om samhällsplanering, stads- och bebyggelseutveckling, byggande och förvaltning och för bostadsfrågor. Boverket gör kontinuerliga mätningar av i vilken utsträckning lagen efterlevs och enkelt avhjälpna hinder avhjälpas. Anmärkningsvärt är att Boverkets mätningar inte belyser tillgängligheten på platser för religiösa sammankomster.

Delaktighet och bemötande

Den svenska handikapprörelsen vill understryka vikten av att samfunden följer rådande lagar på området, däribland plan och bygglagens bestämmelser om enkelt avhjälpna hinder. Den svenska handikapprörelsen vill dock också understryka vikten av att människor som arbetar inom de olika samfundens verksamheter inhämtar kunskap om människors olika förutsättningar och behov så att verksamheter blir tillgängliga för fler människor i samhället samt att människor med olika behov kan känna sig delaktiga och välkomna. Vissa församlingar ordnar speciella ”handikappdagar”. Den svenska handikapprörelsen uppskattar naturligtvis att människors olika behov beaktas. Men anser att sådana tillfälliga lösningar och arrangemang speglar en inställning där man ser människor med funktionsnedsättning som ett kollektiv. Inbjudan andas välgörenhet. Samfundens verksamheter bör i stället vara så tillgängliga så att alla människor, oavsett funktionstillstånd kan delta och till exempel sjunga i kör, åka på utflykter, delta i bibelstudier och andra sammankomster.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Alla samfund måste vidtaga åtgärder för att göra sina verksamheter tillgängliga för alla.
- De olika samfunden måste på ett tydligt sätt informera om vilken service människor med olika behov kan få från samfundet.

- Samtliga samfund måste skapa möjlighet för alla människor att delta fullt ut i olika sammankomster. För att detta skall vara möjligt måste till exempel olika religiösa texter finnas i tillgängliga former och på plats.
- Boverket måste omfatta platser för religiösa sammankomster i sina undersökningar rörande i vilken utsträckning fastighetsägare följer "Plan- och bygglagens" bestämmelser samt Boverkets egna föreskrifter.

4. Möjligheten att välja moralisk och religiös bildning

(om punkt 4 i artikeln)

Vid sidan av det offentliga skolväsendet i Sverige finns fristående skolor. Dessa skolor kan ha en särskild religiös eller ideologisk grund. Kännetecknande för dessa skolor är att de har en annan huvudman (ägare) än de som anordnas av kommun eller landsting.

I Sverige finns totalt 58 fristående grundskolor med religiös inriktning. Av dessa har 47 skolor kristen inriktning, 7 islamisk och 3 judisk. Det finns även 6 fristående gymnasieskolor som har kristen inriktning.

Fristående skolor ska vara öppna för alla. En formulering i "Skollagen" gör det dock fortfarande möjligt för en friskola att neka en elev tillträde om han eller hon behöver stora, extra resurser. Det kan till exempel vara om eleven behöver en assistent eller om skolan måste byggas om för att bli tillgänglig. Denna inskränkning medför att föräldrar till barn med funktionsnedsättning inte ges lika möjlighet att välja en skola som har sådan religiös och moralisk bildning som stämmer överens med deras egen övertygelse.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Bestämmelsen i "Skollagen" måste tas bort så att friskolorna inte har möjlighet att neka att ta emot elever med funktionsnedsättning. Alla föräldrar måste ha lika möjlighet att välja en skola som har en sådan religiös och moralisk bildning som stämmer överens med deras egen övertygelse.

Slutsatser och rekommendationer

Vi kan konstatera att det finns en god vilja, i synnerhet inom svenska kyrkan att göra den religiösa verksamheten tillgänglig för människor med funktionsnedsättning.

Den svenska handikapprörelsen hoppas att viljan att respektera alla människors olika behov av service och anpassningar ökar även inom andra religiösa samfund. Den svenska staten måste ge de religiösa samfunden adekvat stöd att göra verksamheter, lokaler och information för religiöst utövande tillgängligt för alla människor i Sverige.

Med utgångspunkt i FNs standardregler 5 och 12 ges nedanstående rekommendationer.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Uppdra åt Samarbetsnämnden för statsbidraget till trossamfund att ställa krav på samfunden att ta fram och förverkliga handlingsplaner för ökad tillgänglighet som säkrar att flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning har reella möjligheter att delta i trossamfundens aktiviteter på lika villkor som andra.
- Se över de bestämmelser i "Skollagen" som gör att fristående skolor kan vägra att ta emot elever som behöver omfattande stöd under skolgången samt ställa krav på fysisk tillgänglighet för att bevilja tillstånd att starta och bedriva friskolor.

Artikel 19 –om yttrandefrihet

1. Åsiktsfriheten *(om punkt 1 i artikeln)*

Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter när det gäller den rådande åsiktsfriheten.

2. Yttrandefriheten *(om punkt 2 i artikeln)*

För att människor med funktionsnedsättning skall kunna söka, sprida och ta emot information i samma utsträckning som människor utan funktionsnedsättning krävs att såväl informationen som kommunikationen är tillgänglig. Utgångspunkten för informationen i detta avsnitt är FNs standardregel 5, "The Human Rights Commission's Resolution: 2004/42 The right to freedom of opinion and expression" och "the Declaration of Principles and the Plan of Action adopted at the first phase of the World Summit on the Information Society".

Möjligheter att söka information

I dagens informationssamhälle har bland annat tillgång till Internet blivit allt viktigare. Många handikappgrupper välkomnar teknikens möjligheter att förmedla information eftersom detta kan göra informationen mer tillgänglig. Dessvärre medför användningen och hänvisningarna till information på Internet samtidigt att olika grupper stängs ute från informationssamhället. Anledningen är att informationen inte görs tillgänglig. Ett annat exempel är förekomsten av komplicerade system för talsvar med många valmöjligheter vilket, för många människor försvårar möjligheterna att söka information per telefon.

Möjligheter att ta emot information

Ett otillgängligt medieutbud

Medier som radio, TV, tidningar och Internet är viktiga kanaler för att ta emot information. Tekniken utvecklas i allt snabbare takt. Innehåll kan lika gärna förmedlas genom TV, datorn eller mobiltelefonen. Idag hindras många att ta del av utbudet på grund av att innehållet presenteras i former som inte är tillgängliga för alla. Exempel på detta är störande bakgrundsljud och avsaknad av textremsa i TV vilket utestänger människor med hörselskador. Avsaknad av teckenspråkstolkning blir ett hinder för döva och brist på alternativ uppläsning hindrar dem som har läs- och skrivsvårigheter.

Information från myndigheter

Bristen på tillgänglig information kan leda till rättsosäkerhet. Under artikel 14 beskrivs till exempel fall då enskilda personer inte ens fått information om sina egna domar på ett tillgängligt media.

Möjligheten att sprida information

På senare år har möjligheterna för medborgare att uttrycka sina åsikter för allmänheten ökat, framför allt genom utvecklingen av Internet. Interaktivitet mellan medier och medborgare har också ökat och i många fall utgör själva interaktiviteten

en förutsättning för delar av mediautbudet. Som exempel kan nämnas radioprogram, dit människor ska ringa in och uttala sin åsikt eller debattera olika frågor liksom den alltjämt växande möjligheten för människor att ringa till tv och att i direktsändning få ställa frågor till deltagare i programmet. Det är viktigt att interaktionen och valmöjligheterna omfattar alla radio och TV-konsumenter.

Det finns en tydlig demokratispekt kring interaktiviteten, till exempel när det gäller möjligheter till kommunikation inför val, i debatter och så vidare. Brister i tillgänglighet till radio och TV-program medför att många personer med funktionsnedsättning hindras att vara lika fullt aktiva samhällsmedborgare. Många människor ges inte möjlighet att delta på lika villkor och hindras därigenom att utöva sin yttrandefrihet så som den är reglerad i denna artikel.

När det gäller utveckling av ny teknik är det många olika intressenter. Aktörer med kommersiella intressen måste samverka för att säkra tillgänglighet till information och kommunikation för personer med nedsatt funktionsförmåga. Utan samverkan och krav som följer internationella riktlinjer/tekniska standarder, blir tillgängligheten beroende av särlösningar och punktinsatser för att ge personer med funktionsnedsättning möjligheter att söka, ta emot och sprida information på lika villkor.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- I sändningstillstånd samt i "Radio- och TV-lagen" måste krav ställas på att program görs tillgängliga genom textning, tolkning, uppläsning mm. Krav ska ställas såväl på public serviceföretagen som på de kommersiella kanalerna. Uppfylls inte kraven skall vite kunna utdömas.
- Skärpt lagstiftning för ökad tillgänglighet till TV ska omfatta samtliga programföretag och oavsett sändningsteknik.
- Oberoende instanser ska övervaka att olika medier och myndigheter uppfyller krav på tillgänglighet till information och kommunikation.
- Handikapporganisationernas rådgivande roll enligt FNs standardregel 18 ska säkras när det gäller ökad tillgänglighet till media.
- Regeringen måste ytterligare bidra till att internationellt accepterade och framtagna riktlinjer och tekniska standards följs i såväl Sverige som i till exempel Sveriges samarbetsländer.
- Vi välkomnar EU-kommissionens arbete med "e-accessibility" liksom det av EU-kommissionen antagna meddelandet från september 2005.¹⁰² Lagstiftning, offentlig upphandling och certifiering är de verktyg som ska stärka tillgängligheten till information och kommunikation för personer med funktionsnedsättning i medlemsstaterna. Den helhetssyn på informations- och kommunikationsteknologi som genomsyrar kommissionens meddelande saknas i Sverige, vilket gör att frågor som till exempel tillgänglighet i samband med övergången till digital-tv hamnar mellan stolarna och ingen ansvarar för tillgänglighet.

- Förordning 2001:526 om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken, riktlinjer för tillgänglig statsförvaltning samt vägledningen för 24-timmarsmyndigheten är exempel som kan leda till förbättrad tillgänglighet till information och kommunikation inom den offentliga sektorn.

Slutsatser och rekommendationer

Även under denna artikel är det bristen på tillgänglighet som utgör hinder för människor med funktionsnedsättning i Sverige. För att människor med funktionsnedsättning skall kunna söka, sprida och ta emot information på lika sätt som människor utan funktionsnedsättning måste informationen och kommunikationen vara tillgänglig.

Med utgångspunkt i FNs standardregel 5, “The Human Rights Commission’s Resolution: 2004/42 The right to freedom of opinion and expression” och “the Declaration of Principles and the Plan of Action adopted at the first phase of the World Summit on the Information Society”, ger den svenska handikappörelsen nedanstående rekommendationer.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Säkerställa att radio- och TV-program görs tillgängliga genom textning, tolkning, uppläsning med mera. Krav ska ställas på såväl public service som de kommersiella kanalerna. Regeringen måste också tillse att handikapporganisationernas rådgivande roll enligt FNs standardregel 18 ska säkras när det gäller ökad tillgänglighet till media.
- Tillsätta en oberoende instans att övervaka att olika medier och myndigheter uppfyller krav på tillgänglighet till information och kommunikation.
- Ytterligare bidra till att internationellt accepterade riktlinjer och tekniska standards följs i såväl Sverige som i till exempel Sveriges samarbetsländer.
- Samordna ansvaret för tillgänglig information och kommunikation.

Artikel 21 – om rätten till fredliga sammankomster

Den svenska handikapprörelsen vill även under denna artikel understryka tillgänglighetens betydelse för att människor med funktionsnedsättning skall bli delaktiga på lika villkor. För att människor med funktionsnedsättning skall kunna delta i fredliga sammankomster på samma sätt som andra måste Plan- och bygglagens bestämmelser om enkelt åtgärdade hinder efterlevas så att lokaler och platser för fredliga sammankomster blir tillgängliga. Med tillgänglighet menas FNs standardregel 5. Under artikel 12 beskrivs hur långt olika fastighetsägare kommit i arbetet med att göra sina lokaler och platser dit allmänheten har tillträde tillgängliga. Här kan sammanfattningsvis sägas att kraftfulla åtgärder måste vidtagas för att platser för sammankomster skall bli tillgängliga så även människor med funktionsnedsättning kan delta i fredliga sammankomster.

En omständighet den svenska handikapprörelsen också vill nämna är bristen på platser och lokaler för fredliga sammankomster där flera personer med till exempel rörelsehinder kan vistas. De svenska rörelsehinderförbunden har ofta svårt att hålla möten eller delta i fredliga sammankomster på grund av att anläggningarna endast har några få rum som är tillgängliga. Det är mycket viktigt att "Lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk" följs så all ny och tillbyggnation görs tillgänglig. Anläggningar tillskapade för konferenser och fredliga sammankomster inkluderat vistelse och boende måste göras tillgängliga för alla människor oavsett funktions-tillstånd. den generella tillgängligheten måste öka så att inte den fysiska tillgänglighet hindrar mötesfriheten.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Boverket måste vidtaga kraftfulla åtgärder så att "Plan- och bygglagens" bestämmelser om enkelt avhjälpna hinder skall undanröjas efterlevs.
- "Lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk" måste följas fullt ut.
- Bestämmelserna i förordning 2001:526 "Om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken" måste följas så de statliga myndigheternas lokaler, information och verksamhet blir tillgängliga.

Slutsatser och rekommendationer

Även under artikel 21 är det den bristande tillgängligheten som utgör hinder för delaktighet för människor med funktionsnedsättning. Utgångspunkten för nedanstående rekommendationer är FNs standardregel 5.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Vidtaga kraftfulla åtgärder så att "Plan- och bygglagens" bestämmelser om enkelt avhjälpna hinder, "Lagen om tekniska egenskapskrav" samt förordning 2001:526 "Om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken" följs så lokaler och platser för fredliga sammankomster blir tillgängliga för människor med funktionsnedsättning. Först då kan människor med funktionsnedsättning fullt ut utöva sin rätt enligt artikel 21.

Artikel 22 – om föreningsfrihet

1. Föreningsdeltagandet i Sverige (om punkt 1 i artikeln)

Föreningsdeltagandet är högt i Sverige, men, graden av delaktighet varierar. 90 procent av den vuxna befolkningen (6,2 miljoner) är medlem i någon förening. De flesta är med i en facklig förening (4 miljoner). Cirka hälften, (46 procent) är passiva medlemmar, det vill säga "har inte deltagit aktivt i någon förening under de senaste 12 månaderna". Andelen aktiva medlemmar har, sedan 1992, minskat med en tiondel (ca 400 000 vuxna). De som helt står utanför föreningslivet har också ökat med ca 120 000 personer. Det innebär en ökning med ungefär en femtedel under bara åtta år⁵⁹.

Föreningsdeltagande bland människor med funktionsnedsättning

Den svenska handikapprörelsen har inte kunnat finna någon fakta kring hur stor andel av människor med funktionsnedsättning som är medlemmar i föreningar. Vi vet dock att:

- 487 000 är medlemmar i någon handikappförening⁶⁰
- 75 000 är aktiva medlemmar (1.1 procent av den vuxna befolkningen)
- 30 000 har förtroendeuppdrag (0,5 procent av den vuxna befolkningen)⁶¹

Den svenska folkrörelsepolitiken

Folkrörelsepolitiken är inriktad på att dels stimulera och stödja människors organisering i föreningar och liknande sammanslutningar, dels bidra till goda förutsättningar för dessa föreningar att verka och bedriva verksamhet. Idrottspolitiken ingår, liksom social ekonomi, som områden inom folkrörelsepolitiken. Folkrörelsernas villkor och förutsättningar styrs bland annat av lagar och möjligheter till finansiering. Den svenska handikapprörelsen är positivt inställd till den föreningsfrihet som råder i Sverige och väljer att inte ge någon övergripande beskrivning över rådande bestämmelser på området. Sådan beskrivning förväntas finnas med i regeringens officiella rapport. I nästa avsnitt tar vi endast upp beskrivningar av riktlinjer som begränsar enskilda människors frihet att starta eller ansluta sig till någon förening.

2. Inskränkningar i föreningsfriheten (om punkt 2 i artikeln)

Den svenska handikapprörelsen anser att det inte finns några lagar som på ett otillbörligt sätt inskränker föreningsfriheten i Sverige. Det finns dock inskränkningar på den administrativa nivån. Den svenska handikapprörelsen har i sin alternativa rapport om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter kunnat konstatera att Sverige har ett väl utvecklat socialförsäkringssystem. Dessvärre kan den svenska handikapprörelsen också konstatera att det svenska socialförsäkringssystemet inskränker föreningsfriheten för personer som får sjukersättning på deltid eller som har sjukpenning. Försäkringskassans vägledning⁶² för hur sjuk- och aktivitetsersättning får beviljas hindrar bland annat representationen av kroniskt sjuka i patientföreningar och personer med funktionsnedsättning i handikappråden.

När det gäller personer med hel sjukersättning ger "Lagen (1962:381) om allmän försäkring" utrymme för personer att engagera sig i ideella uppdrag fem timmar per vecka utan att ersättningen påverkas. Men de som har sjukersättning på deltid har

inte samma lagstadgade rätt. Försäkringskassans vägledning ger inte heller människor möjlighet att engagera sig i föreningar. Personer har av försäkringskassor blivit uppmanade att lämna förtroendeuppdrag för att få behålla sjukpenningen⁶³.

Handikappförbunden håller med om att personer som sysslar med något som kan liknas vid lönearbete inte ska få ersättning från Försäkringskassan. Men det är en stor skillnad på att göra en ideell insats i en förening och på att ha ett reguljärt arbete. Det ideella arbetet kan oftast ske i den takt som man själv orkar och har förutsättningar för. Syftet med föreningsliv är inte enbart att få komma ut, utan att personen har ett engagemang i en fråga. Det kan vara i Hem- och Skola föreningen eller i ett politiskt parti. Det kan också vara en möjlighet att få träffa personer med samma diagnos och lära sig mer om sin egen och andras livssituation. Ett aktivt föreningsliv kan ge sociala kontakter och bidra till återanpassning och ökad arbetsförmåga. Som framgår av artikel 25 är deltagande i föreningslivet också en språngbräda in i politiken. Då människor med funktionsnedsättning är underrepresenterade bland politiker är det än viktigare att människor med funktionsnedsättning ges förbättrade möjligheter att engagera sig i föreningslivet.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Den möjlighet till ideellt arbete som de med hel sjukersättning har ska även gälla personer som får sjukpenning eller sjukersättning på deltid.

Slutsatser och rekommendationer

Informationen i detta avsnitt visar att det inte finns några inskränkningar i gällande lagar i Sverige när det gäller föreningsfriheten. Däremot finns riktlinjer i socialförsäkringssystemet som i praktiken begränsar föreningsfriheten för människor som uppstår sjukpenning. Den svenska handikapprörelsen kan även under denna artikel konstatera att bristande tillgänglighet till lokaler för föreningsverksamhet också utgör hinder för delaktighet. Den bristande tillgängligheten har belysts i ett flertal andra artiklar varför ytterligare information inte ges under denna artikel.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Tillse att Försäkringskassans vägledning⁶⁴ för hur sjuk- och aktivitetsersättning får beviljas ses över och ändras, så alla människor ges möjlighet att nyttja sin föreningsfrihet fullt ut.

Artikel 23 – om rätten att bilda familj

1. Samhällets och statens skydd (om punkt 1 i artikeln)

Skilsmässa är vanligare bland familjer med familjemedlem med funktionsnedsättning.

Skilsmässor i familjer där barn har funktionsnedsättningar är vanligare än bland familjer där ingen av familjemedlemmarna har funktionsnedsättning ungefär 28 procent jämfört med övriga barnfamiljer där andelen är 22 procent.

I Socialstyrelsens "Sociala rapport" från 2006 framkommer dock att skilsmässor inte verkar vara vanligare i familjer där barn har CP eller Downs syndrom⁶⁵. I Socialstyrelsens "Sociala rapport"⁶⁶ från 2001 framgår att andelen skilsmässor bland vuxna personer med psykiatrisk slutenvårdsdiagnos ligger mycket högt. Kvinnor råkar ut för skilsmässa efter sjukdom i större utsträckning än män. Skilsmässor förekommer särskilt bland sjukdomsgrupper där personlighet och funktionsförmåga drabbas. De familjeproblem som föregår skilsmässa leder också till ökad risk för stressrelaterade sjukdomar som leder till slutenvård.

Som nedan beskrivs lever familjer med familjemedlem som har funktionsnedsättning ofta under mycket ansträngda förhållanden. Det är inte statistiskt säkerställt om det är en anledning till ökat skilsmäsoantal, men, handikappförbunden upplever att det är en trolig anledning. Bristen på samordning och bristen på verkställighet av det stöd familjer med familjemedlem med funktionsnedsättning har rätt till är ytterst alarmerande. Nedan beskrivs hur samhället och staten misslyckas att ge familjer med familjemedlem med funktionsnedsättning tillräckligt skydd.

2. Ingå äktenskap och bilda familj (om punkt 2 i artikeln)

Äktenskap

Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter på den rätt enskilda i Sverige har att ingå äktenskap. Människor med funktionsnedsättning har enligt lag samma rätt som människor utan funktionsnedsättning att ingå äktenskap.

Familjeplanering och sexualupplysning

I Sverige ska skolan ge alla barn och ungdomar sexualupplysning. Detta framgår av läroplanen Lpo 94. Vid en hearing i riksdagen om funktionshinder och sexualitet framkom bland annat att, att växa upp med funktionsnedsättning ofta innebär att sexualiteten blir osynliggjord. I skolans sex- och samlevnadsundervisning är den "normala" kroppen utgångspunkt, och bilden av vad sex är blir för många personer med funktionsnedsättning svår att känna igen sig i. Sex blir något främmande, något som inte rör dem. Det har inte gått att finna någon studie över i vilken utsträckning människor med funktionsnedsättningar kan få adekvat sexualupplysning och hjälp att familjeplanera.

Adoption

Radioprogrammet "Livskraft" belyste (i maj 2005) möjligheten för människor med funktionsnedsättning att adoptera barn. Lyssnaren får följa med tre personer med olika funktionsnedsättningar. De har alla adopterat barn från andra länder. Två av adoptivföräldrarna menar att de har upplevt det mycket svårt och krångligt att få

tillstånd för adoption. ” När jag ansökte första gången skrattade dem åt mig och slängde mer eller mindre på luren.” (Kvinna med rörelsehinder och hörselskada).

På Adoptionscentrum, som sköter en del av det praktiska kring en adoption, menar man dock att det var svårare förr. Då kunde länderna varifrån barnen kommer vara skeptiska till föräldrar med funktionsnedsättning, men så är det inte längre, menar man. Adoptionscentrums bild är att situationen har förändrats till det positiva för adoptiv-föräldrar med funktionsnedsättning. Det är dock inte den svenska handikapp-rörelsens uppfattning. Flera av Handikappförbundens samarbetsorgans medlemsorganisationer vittnar om hur medlemmar ringer till förbunden för att få stöd och hjälp i frågor om adoption. Många av dem som hör av sig har blivit nekade eller avrådda att ansöka om adoption. Såväl Handikappombudsmannen som enskilda individer har drivit fall i domstol. En man berättar till exempel att: ”Min fru och jag kämpade 4 år i domstol, två gånger hela vägen upp till regeringsrätten, tills vi fick medgivandet. Vår dotter är nu 9 år och vi har aldrig ångrat oss att vi kämpade”. Det är viktigt att bekämpa negativa attityder, fördomar och bristande kunskap om olika människors möjligheter och förutsättningar inom socialnämnderna. Först då kan en rättvis bedömning av föräldrarnas kapacitet och möjligheter göras.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Skolorna måste tillse att alla elever får adekvat sexualupplysning. Om lärare i frågor som rör sex och samlevnad själva inte har nödvändig kunskap om elevers särskilda behov så måste eleverna få information om vart de kan vända sig.
- En struktur för samhällsstöd och information måste utarbetas. Instanser däribland skolor, vårdcentraler och mödravårdscentraler samt organisationer som ger upplysning om sex och samlevnadsfrågor måste veta var kunskap och information finns att hämta för personer med olika behov.

3. Äktenskap (om punkt 3 i artikeln)

Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter på hur Sverige lever upp till bestämmelsen under punkten 3.

4. Makarnas likställighet och ansvar för barn

(om punkt 4 i artikeln)

Inledning

Människor med funktionsnedsättning behöver ibland stöd från samhället för att kunna ta lika ansvar för familjen och för att kunna utöva sin föräldraroll på bästa sätt. I den svenska handikapprörelsens alternativrapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna artikel 10 finns fakta som är ytterst relevanta för denna artikel (det vill säga artikel 23). Den svenska handikapprörelsen har konstaterat att Sverige har bra lagar på området men att de inte följs i praktiken. Enligt standardreglerna är tillgången till stöd och service en förutsättning för att människor skall kunna bli delaktiga på lika villkor. Bristen på samordning och det faktum att människor inte får sina lagliga rättigheter tillgodosedda försvårar möjligheterna att dela ansvaret för familjen. Den så kallad odelbarhetsprincipen blir ytterst relevant för att människor

med funktionsnedsättning skall kunna ingå äktenskap, bilda familj och ta ansvar för familjen. Vidare är det mycket viktigt att platser där barn vistas är tillgängliga. Alla föräldrar måste till exempel få praktisk möjlighet att delta vid föräldrasamtal vid daghem och skola.

Föräldrar med funktionsnedsättning

Som beskrivits ovan finns mycket information att hämta under artikel 10 i den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna. Där finns många exempel på hur situationen för människor med olika funktionsnedsättningar ser ut, men, också information om hur situationen för familjer kan underlättas. För att ytterligare belysa den rådande situationen samt även handläggarnas bemötande av föräldrar med funktionsnedsättning följer här kompletterande information.

I radioprogrammet "Föräldrarna" som sändes den 28 augusti 2006 intervjuas flera föräldrar med rörelsehinder om sin situation som förälder med funktionsnedsättning. Något som påtalas tydligt är det "ifrågasättande" som görs av biståndshandläggare vid kommunerna. De intervjuade upplever att handläggarna inte har förståelse för och insikt om att alla föräldrar, så även föräldrar med funktionsnedsättning vill, och måste ha möjlighet att dela ansvaret för sina barn. Intervjuade i radioprogrammet beskriver även hur de upplevt att handläggare försökt få den andre föräldern att ta ett större ansvar för barnen.

Även en person som behöver assistans för att klara sin föräldraroll måste ges lika möjlighet att ta hand om sina barn och dela ansvaret för barnen som föräldrar utan funktionsnedsättning. Allt annat måste anses strida mot bestämmelserna i artikel 23.

Föräldrar med utvecklingsstörning

En grupp av föräldrar som är särskilt utsatt är föräldrar med utvecklingsstörning. Att bli förälder är en utmaning för vem som helst av oss. För människor med intellektuella begränsningar, framförallt om det rör sig om en utvecklingsstörning, kan föräldraskapets uppgifter bli övermäktiga. Studier⁶⁷ visar att två tredjedelar av familjer där en eller båda föräldrarna har en utvecklingsstörning, behöver stöd för att kompensera sina svårigheter. Samhället behöver alltså som regel gå in med stödinsatser och det gäller att se till såväl föräldrarnas som barnets välfärd. Det stöd som fordras är sammansatt och av sådan karaktär att flera samhällsinstanser av nödvändighet måste samverka. I dagsläget agerar dock verksamheterna ofta separat och utan samordning. (För mer information, se artikel 10 i den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna).

Statistik

I Socialstyrelsens kunskapsöversikt⁶⁸ rörande föräldrar med utvecklingsstörning från 2005 framgår att det inte finns någon statistik över hur många föräldrar med utvecklingsstörning som finns i Sverige och inte heller hur många som lever med sina barn. Någon svensk nationell kartläggning finns inte, men år 2003 publicerades en studie⁶⁹ från Skaraborgs län. Studien var en inventering över hur många föräldrar som har utvecklingsstörning (administrativt identifierade/omsorgstagare). Av de kvinnor som hade utvecklingsstörning och levde i dåvarande Skaraborgs län var 15 procent mödrar. Utredaren fann i sin inventering att i genomsnitt föder mödrar med

utvecklingsstörning två barn. Uppskattningsvis skulle det innebära att det i hela Sverige föds minst 160 barn årligen vars mödrar har utvecklingsstörning.⁷⁰

Riskmoment och behovet av stöd

I en kunskapsöversikt⁷¹ från 2000 presenteras forskning om risker i barns utveckling. Här nämns att föräldrar med utvecklingsstörning är en riskfaktor för barn. Föräldrarna är dock inte någon enhetlig grupp, vilket innebär att situationen för barnen varierar, såväl beroende på förekomst av problem som tillgång till hjälp och stöd. Det rapporteras att det finns en risk för att barn till föräldrar med utvecklingsstörning utsätts för försummelse och vanvård. Föräldern förmår till exempel inte alltid att sköta barnets hygien, de klär inte alltid barnet i lämpliga kläder och de lyckas inte alltid ge barnet tillräcklig och näringsriktig kost.

Brist på stöd

Forskningen⁷² visar att ett anpassat och adekvat stöd ökar förutsättningarna för att föräldrar med utvecklingsstörning ska kunna ta hand om och fostra sina egna barn. En förutsättning är att de är motiverade att ta emot hjälp och att de kan omsätta hjälpen i praktiken. Trots att det endast finns ett fåtal studier som undersöker effekter av insatser, finns det ändå viss kunskap som man bör ta hänsyn till när insatser planeras. En utredning bör innehålla såväl en diagnostisk som en funktionell bedömning. För att kunna avgöra vilka insatser som behövs bör föräldrarnas praktiska kompetens, deras sociala förmåga och vilka faktorer i familjen som kan gynna barnets återhämtning utredas. Föräldrarnas, eventuella partners, barnens och familjens behov och livssituation bör utredas. Dessutom bör man utreda relationerna inom familjen, föräldrarnas erfarenheter av barn samt förmåga att hantera stress, sociala stressfaktorer och familjens informella nätverk och sociala stöd.⁷³

Programmet "Livskraft" belyser (våren 2005) föräldrar med utvecklingsstörning samt erfarenheter från barn till föräldrar med utvecklingsstörning. Av programmet framgår att det inte tagits fram någon fakta kring hur stödet fungerar i praktiken. Vidare framgår att det kan vara svårt för föräldrar med utvecklingsstörning att be om hjälp - de är kanske inte medvetna om vad de behöver hjälp med. Rädslan för att någon skall ta barnet ifrån föräldrarna bidrar också till att föräldrar med utvecklingsstörning inte vågar be om hjälp.

Information om situationen för barn till föräldrar med utvecklingsstörning följer under artikel 24.

Föräldrar intagna i kriminalvården

Det har inte gått att hitta några samlade fakta om i vilken utsträckning frihetsberövade föräldrar med funktionsnedsättning kan utöva sin föräldraroll. Detsamma gäller i vilken mån föräldrar kan dela ansvaret för sina barn den tid de är frihetsberövade. Eftersom en relativt stor andel av de som frihetsberövas har någon funktionsnedsättning presenteras nedan fakta från generella studier om fångarnas föräldraskap. Dessa generella studier berör människor med funktionsnedsättning i högsta grad. Information som rör situationen för barn till frihetsberövade föräldrar presenteras under artikel 24.

Kriminalvårdsverket uppskattar att omkring 9 000 av de som är intagna inom kriminalvården (fängelse och frivården) har barn. Kriminalvårdsverket beräknar att 8 000-10 000 barn därigenom, årligen också skiljs från båda eller en av sina föräldrar. Undersökningar⁷⁴ har visat att cirka 80 procent av de fängslade föräldrarna har någon form av kontakt med sina barn genom telefon, brev, besöksverksamhet eller permissioner. Däremot vet man inget om hur denna grupp föräldrar förmår delta i omvårdnad och uppfostran, hur de förmår fylla en föräldraroll för sina barn under och efter fängelsevistelsen.

Studier⁷⁵ visar att de intagna och deras barn inte kan träffas så ofta som de önskar. Detta på grund av ett flertal administrativa hinder så som långa avstånd till anstalten, dyra resor och begränsade besöksutrymmen. En svårighet som föräldrar i fängelser beskriver är att inte kunna få permissioner i samband med viktiga händelser. Det kan gälla barnens födelsedagar, första skoldagen eller att inte kunna medverka vid föräldramöten, något som upplevs göra det än svårare att utöva föräldrarollen.⁷⁶

Kvinnor i fängelse

Cirka 40 procent av kvinnorna i fängelse har minderåriga barn.⁷⁷ Många av dem har även vårdnaden om barnen. Av de 90 intagna kvinnorna på Hinseberg hade:

- * Fyrtiofyra kvinnor har barn. 31 av dem har barn under 18 år.
- * Tjugonio kvinnor bodde inte tillsammans med sina barn vid tiden för placering på Hinseberg (inbegripet vuxna barn som skaffat eget boende).
- * Av de 29 kvinnor som inte bodde tillsammans med sina barn är det 12 som får besök av barnen.
- * 23 av kvinnorna fick aldrig besök av sina barn (inbegripet dem som inte hade någon kontakt med sina barn vid tiden för frihetsberövandet).
- * Av de 15 kvinnor som bodde tillsammans med sina barn innan anstaltsvistelsen är det 9 som får besök.⁷⁸
- * Åtta kvinnor svarar att deras barn helt eller delvis upphört att ta kontakt/besöka dem.⁷⁹

Då endast 6 procent av de frihetsberövade i kriminalvården är kvinnor finns bara fem fängelseanstalter för kvinnor. Detta medför att avståndet mellan kvinnans hem och anstalten riskerar att bli mycket långt. Detta försvårar umgänget med barnet avsevärt. Flera av kvinnorna på Hinseberg upplever att de långa resorna och kostnaderna till och med gör det omöjligt för barn och föräldrarna att träffas och upprätthålla bra kontakter. Tillgången på besökslägenheter och utformningen av besöksrummen måste också ses över. "Många här inne har barn. Men med så få besöksmöjligheter och odugliga besöksrum blir det svårt att få ett naturligt umgänge med sina barn".

Stöd till kvinnor och män med funktionsnedsättning

Trots att jämställdhet ska genomsyra alla politikområden och alla verksamheter har det varit mycket svårt att hitta någon könsspecifik fakta när det gäller stöd till föräldrar med funktionsnedsättning. I Socialstyrelsens lägesbeskrivning, "En jämställd socialtjänst?" framgår bland annat att: "Kunskapsbristen är stor när det gäller jämställdhet inom handikappomsorgen. Även nyare studier om personer med funktionshinder saknar ett könsperspektiv.

Personer med funktionshinder uppfattas i studier och forskning som "könlösa". Deras levnadsförhållanden tycks påverkas främst av funktionshindret. Därmed finns mycket liten kunskap om huruvida män eller kvinnor med funktionshinder diskrimineras på grund av sitt kön."

I sammanfattningen av lägesbeskrivningen framgår dock att: " Socialtjänstens värderingar om kön påverkar bedömningen av flickors och pojkars, mäns och kvinnors behov, synen på anhöriga och utformningen av verksamheten."

Familjer där barn har funktionsnedsättning

För att understryka de svårigheter som föräldrar till barn med funktionsnedsättning upplever ges nedanstående citat. I boken som beskriver resultatet av projektet "Dubbel utsatthet" beskriver en förälder hur han upplever vardagen: "Vid ett tillfälle deltog jag i en två dagar lång kurs i samband med mitt jobb. Jag kunde inte ringa ett enda samtal dessa två dagar. Hela vår vardag höll på att förvandlas till ett kaos. Jag har varje dag samtal jag måste ringa som har med Karin (dottern) att göra, jag passar telefontider, letar efter rätt person och sitter och väntar i telefonköer (lyssnande till vacker musik samtidigt som mitt hjärta bankar av stress). Jag mejlar, fyller i blanketter och skickar intyg till höger och vänster. Jag tjarar, förklarar och ibland överklagar jag. Ibland känns det som jag står på ett slagfält och fäktar åt alla håll. Jag tillhör dem som känner till mina rättigheter och skyldigheter väl och ändå blir jag fullkomligt utmattad."

Familjer med invandrabakgrund

Familjer med invandrabakgrund har en än svårare situation. Detta gäller både i fall då barnen eller föräldrarna har funktionsnedsättning. Den 31 december 2006 var ca 12 procent av personer, som var bosatta i Sverige, födda i utlandet. Den som har växt upp i Sverige har förkunskaper om sjukvård och myndigheter. För föräldrar med invandrabakgrund kan det vara en svår balansgång mellan olika levnadsmönster och förhållningssätt. Det visar boken som är ett resultat av projektet "Dubbel utsatthet" som belyser den svåra situation som invandrare med funktionsnedsättning och deras familjer befinner sig i. Med sig i bagaget har de sitt eget lands sätt att se på funktionsnedsättning, vård och myndigheter. Man vet kanske inte vad en försäkringskassa har för uppgift eller vilken roll en kommun har i samhället. De som är födda i Sverige vet ofta hur man ska förhålla sig till läkare och tjänstemän som man kommer i kontakt med.

Intervjuer med sex familjer visade till exempel på mycket olika kunskap om det svenska samhället och handikappvärlden. De visade tydligt att behovet av information och hjälp från samhället bland familjer med invandrabakgrund är mycket stort. Rapporten visar att tystnaden kring den dubbla utsattheten är mycket påtaglig.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Familjer med familjemedlem med funktionsnedsättning måste få nödvändigt stöd att klara av vardagen, att dela ansvaret för barnen och ge barnen en trygg och sund uppväxt. Här hänvisas till samtliga åsikter under artikel 10 i den svenska handikapprörelsens alternativrapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna.
- Platser där barn vistas liksom platser dit föräldrar behöver gå med sina barn, däribland barnvårdscentraler, daghem, lekplatser skolor och fritidshem måste göras fysiskt tillgängliga.
- Kriminalvården måste åläggas en skyldighet att ta reda på om den intagne har barn. Huvudansvaret för barns uppväxt måste ligga hos föräldrarna och när de inte kan bära det ansvaret måste socialtjänsten träda in.
- Barnombudsmannens förslag på åtgärder i rapporten - " Barnombudsmannen rapporterar br2004:01, Straffa inte barnet! En studie av barnperspektivet inom kriminalvården" - måste övervägas och nödvändiga åtgärder vidtagas så även fångarna och deras barn får bästa möjliga förutsättningar att leva familjeliv och upprätthålla och utveckla sin barn/föräldrarelation.
- Kriminalvården måste åläggas en skyldighet att inrätta besöksrum på samtliga anstalter och häkten som är anpassade efter barns behov.
- Familjer där föräldrarna har intellektuella funktionsnedsättningar måste uppmärksammas och få nödvändigt stöd. Stödet ska utformas efter barnens och föräldrarnas behov, vara kontinuerligt och genomföras under en längre tid. För att insatser skall ge god effekt måste de vara anpassade till familjens situation, vara prestationsbaserade och omfatta förebilder, praktisk feedback, beröm och belöningar. Insatserna skall utformas så att det blir möjligt för föräldrar att utvecklas utifrån sina förutsättningar.
- Familjer med invandrabakgrund där familjemedlem har funktionsnedsättning måste få information om den svenska samhällsstrukturen och om vilka stödinsatser familjen har rätt till. Alla familjemedlemmar oavsett kön, funktionstillstånd eller språkförmåga måste kunna få tillgång till sådan information.

Slutsatser och rekommendationer

Mot bakgrund av vad som presenterats ovan kan den svenska handikapprörelsen konstatera att familjer med familjemedlem med funktionsnedsättning inte får tillräckligt skydd av samhället och staten. Bristen på stöd, kunskap och samordning bidrar till att familjer med familjemedlem med funktionsnedsättning lever i en utsatt situation.

Med utgångspunkt i FNs standardregler 4, 5 och 9 ger den svenska handikapprörelsen nedanstående rekommendationer.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Säkerställa att "Socialtjänstlagen" och "Lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade" efterlevs genom att:
 - verka för att ett täckande system med kraftfulla sanktioner tas fram för de fall när fastställda beslut inte följs,
 - verka för att nationella riktlinjer för skälig handläggningstid och skälig tid för verkställighet tas fram.
- Tillskapa regelverk som säkrar samverkan och innehåll för insatser där kommun och landsting samtidigt är huvudmän.
- Tillse att frihetsberövade föräldrar och deras barn ges möjlighet att träffas och ha en regelbunden kontakt så de kan utveckla och upprätthålla bästa möjliga föräldraskap och familjerelationer.
- Lagarna som rör permissioner för intagna inom kriminalvården måste ses över och ändras så att det finns möjlighet att utifrån barnets behov av kontakt med en intagen förälder bevilja permissioner.

Artikel 24 – om barns rätt till skydd

Inledning

Den svenska handikapprörelsen har inga synpunkter gällande punkterna 2 och 3 i denna artikel. I detta avsnitt behandlas därför endast punkten 1.

1. Då skyddet för barnen brister (om punkt 1 i artikeln)

Barn som bor på institution

En grupp av barn som den svenska handikapprörelsen särskilt vill lyfta fram under denna artikel är barn i familjehem eller institutionsvård enligt "Lagen om vård av unga". Som beskrivs under artikel 9 är neuropsykiatriska funktionsnedsättningar vanligt bland dessa barn.

Socialstyrelsens "Sociala rapport" ⁸⁰ från 2006 visar att barn och ungdomar som har varit placerade i familjehems- eller institutionsvård på lång sikt löper stor risk att utvecklas ogynnsamt i flera avseenden. Det kan handla om att gå ut i livet med bara grundskoleutbildning, att bli tonårsförälder, att få psykisk sjukdom eller att begå självmord. Detta gäller även de barn som har placerats i tidig ålder och varit i vård under många år.

Ungdomar som tillbringar en stor del av sin barndom i familjehems- eller institutionsvård är som unga vuxna således en mycket utsatt grupp. Handikappförbunden vill här hänvisa till artikel 9 som ger en mer utförlig beskrivning av den rådande situationen för människor med psykiska och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

Barn till föräldrar med utvecklingsstörning

Som beskrivits under artikel 23 är det mycket viktigt att föräldrar med funktionsnedsättning får adekvat stöd så att de kan ta hand om sina barn. Dessvärre kan konstateras att människor med funktionsnedsättning ofta inte får det stöd de behöver. En grupp barn som därigenom är särskilt utsatta är barn till föräldrar med utvecklingsstörning. I Socialstyrelsens kunskapsöversikt framgår att det finns risk för att barnen försummas. Det kan ta sig uttryck i bristande omvårdnad, att barnen inte får näringsriktig kost, bristande säkerhet i hemmet och bristande hygien. Det finns även risk för att barnen utsätts för misshandel. Barn som har föräldrar med utvecklingsstörning kan ha svårigheter med språklig och kognitiv utveckling. Dessutom förekommer det att barnen har beteendeproblem och emotionella svårigheter och det är vanligare att barnen har psykiska svårigheter, framför allt depressioner, än andra barn. ⁸¹

Som beskrivs i artikel 23 visar forskningen ⁸² att ett anpassat och adekvat stöd ökar förutsättningarna för att föräldrar med utvecklingsstörning ska kunna ta hand om och fostra sina egna barn. Den svenska handikapprörelsen vill här återigen understryka vikten av att föräldrar med utvecklingsstörning och deras barn får det stöd de behöver.

En kvalitativ studie⁸³ från 2004 undersökte situationen för barn till föräldrar med utvecklingsstörning. Flera av de intervjuade unga framhöll att de hade velat veta varför familjen hade kontakter med professionella och varför det behövdes insatser i deras familj. Att inte få veta att mödrarna hade en utvecklingsstörning innebar att modern mystifierades, vilket bidrog till otydligheter och att det blev svårt för barnen att förstå tillvaron. De unga ansåg att det skulle ha varit en stor hjälp för dem om de hade känt till föräldrarnas utvecklingsstörning och konsekvenserna därav. De hade behövt få veta att de inte kunde förvänta sig att få hjälp av föräldrarna med läxor, och varför deras föräldrar talade och uppförde sig annorlunda än andra. Resultaten visar att det är de unga kvinnorna som har de mest utsatta levnadsförhållandena.

Barn till frihetsberövade föräldrar

Socialstyrelsen och Kriminalvårdsstyrelsen uppskattar att minst 8000 barn varje år har en frihetsberövad förälder. Många barn drabbas av starka kris- och sorgereaktioner efter separation från en förälder. De går och oroar sig för hur föräldern har det i fängelset, har skuld känslor över vållande till brottet och skäms inför grannar och kamrater. Barn reagerar ofta med olika symptom, som depression, sömnproblem, överaktivitet, koncentrationssvårigheter eller aggressivitet. Tidigare försök att minska kontakten med de fängslade föräldrarna för att skona barnet har ofta varit destruktiva. Numera vet man att regelbunden och ganska strukturerad kontakt med föräldern i fängelser är mer lugnande och konstruktiv.⁸⁴ Trots den vetskapen visar en enkätundersökning⁸⁵ bland landets anstalter och häkten som presenterades av Barnombudsmannen att endast tre av tjugo häkten frågar vid inskrivningen om de intagna har barn. En tredjedel av anstalterna saknar barn-anpassade besöksrum. En tredjedel säger också nej till att de intagna tar emot telefonsamtal från sina barn. Bara ibland beviljas de intagna permission med hänsyn till barnen.

En annan omständighet som ytterligare försvårar situationen för barn till frihetsberövade föräldrar är att barnet ofta inte får tillräcklig information om brottet och straffet för att förstå vad som hänt. Detta, ihop med olika halvsanningar, leder till osäkerhet och tvivel hos barnet.

Den svenska handikapprörelsen vill inte särskilt lyfta frågan om barn till föräldrar som blivit frihetsberövade på grund av psykiatrisk tvångsvård. Situationen för dessa barn har undersökts och Socialstyrelsen har hösten 2006 utarbetat riktlinjer för hur dessa barn skall uppmärksammas och vilket stöd de måste få. Då denna alternativrapport skrivs har vi ännu inte kunnat se om riktlinjerna har medfört att barnen har fått nödvändigt stöd.

Barns rätt till stöd

Den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna, artiklarna 10 och 11 liksom en forskningsrapport 86 från Rädsla barnen visar att kommuner och landsting ibland inte verkställer alla beslut om stöd som barn med funktionsnedsättning har enligt svensk lag. Detta stöd finns för att barnen ska kunna tillgodogöra sig sina rättigheter. Glädjande nog skedde en lagändring sommaren 2006. I och med lagändringen (Lag 2006:495) åläggs en kommun som inte inom skälig tid verkställer ett beviljat beslut enligt "Socialtjänstlagen", att betala en särskild avgift på upp till 1 miljon kronor/insats. Samma gäller om en kommun inte verkställer av domstol beviljad insats. Den svenska handikapprörelsen

välkomnar den nya lagändringen men vill samtidigt poängtera att ett likvärdigt sanktionssystem måste tillskapas för fall då beslut enligt LSS inte verkställs.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Institutionsvård för ungdomar måste utvärderas och utvecklas så barn och ungdomar får det stöd de behöver.
- Befintliga metoder för vård och habilitering i samband med psykiska eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar måste användas.
- Flickor och pojkar vars föräldrar har intellektuella funktionsnedsättningar måste uppmärksammas och få nödvändigt stöd. Stödet måste utformas efter både barnens och föräldrarnas behov. (Se vidare åsikter och rekommendationer under artikel 23.)
- Kriminalvården måste åläggas en skyldighet att alltid fråga en intagen vid den första kontakten med häktet eller anstalten om denne har barn och om denne har vårdnaden om ett eller flera barn.
- Kriminalvården måste åläggas en skyldighet att föra statistik över antalet barn som har frihetsberövade föräldrar utifrån de intagnas uppgifter.
- Socialstyrelsen och Kriminalvårdsstyrelsen måste tillsammans utarbeta rutiner för ett ökat samarbete kring barn som har frihetsberövade föräldrar.

Slutsatser och rekommendationer

Informationen i detta avsnitt visar att barn som placerats i familjehem eller i institutionsvård enligt lagen om vård av unga löper särskilt stor risk att utvecklas ogynnsamt i flera avseenden. Under artikel 9 har fakta presenterats som visar att många av dessa barn har neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Vidare framgår där att befintliga metoder för vård och habilitering i samband med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar används i mycket ringa utsträckning. De barn och ungdomar som riskerar att utvecklas ogynnsamt måste få nödvändig och adekvat vård och habilitering så att de får bästa möjliga förutsättningar för en trygg och sund uppväxt.

Andra fall då skyddet för barnen ofta brister är fall då föräldrarna har utvecklingsstörning. Som ovan beskrivs visar forskning att ett anpassat och adekvat stöd ökar förutsättningarna för att föräldrar med utvecklingsstörning ska kunna ta hand om och fostra sina egna barn. Ofta beaktas dock inte barnens behov av stöd då stöd till föräldrarna beviljas. I många fall får föräldrarna inte heller tillräckligt stöd för att kunna ge sina barn en bra uppväxt.

När det gäller barn till utvecklingsstörda föräldrar framkommer att barnet ofta inte får tillräcklig information om att föräldern har en funktionsnedsättning. Detsamma gäller barn till frihetsberövade föräldrar, de barnen får inte heller tillräcklig information om brottet och straffet. Döljandet och olika halvsanningar leder till osäkerhet och tvivel hos barnet vilket medför att barnen inte ges bästa möjliga förutsättningar, och grundtrygghet att gå vidare i livet.

Som framgår av avsnittet ovan, får inte heller alla flickor och pojkar tillräckligt med stöd och service, (standardregel 4) som de har rätt till enligt svensk lag. Detta gör att barn med funktionsnedsättning inte ges nödvändiga förutsättningar för att bli delaktiga i samhällslivet på lika villkor som andra barn.

Med utgångspunkt i FNs standardregler 2, 3, 4 och 9 ges nedanstående rekommendationer.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Utveckla mekanismer för att följa upp det delegerade och delade ansvaret till kommunerna och landstingen för att säkerställa att alla flickor och pojkar med funktionsnedsättning får sin rätt till vård, habilitering, rehabilitering, stöd och service tillgodosedda utan åtskillnad.
- Tillse att Barnombudsmannens förslag på åtgärder i rapporten - ”Barnombudsmannen rapporterar br 2004:01, Straffa inte barnet! En studie av barnperspektivet inom kriminalvården”- måste övervägas och nödvändiga åtgärder vidtagas så även fångarna och deras barn får bästa möjliga förutsättningar att leva familjeliv och att upprätthålla och utveckla sin barn/föräldrarelation.

Artikel 25 – om att delta i politiska processer

Inledning

Den svenska handikapprörelsen anser att alla människor skall ges lika rätt och möjlighet att utöva sin rätt enligt artikel 25. Den svenska handikapprörelsen vill därför starkt ifrågasätta Human Rights Committés uttalande i "general comment" no 25. Kommittén har däri uttalat att:

“The exercise of these rights by citizens may not be suspended or excluded except on grounds which are established by law and which are objective and reasonable. For example, established mental incapacity may be a ground for denying a person the right to vote or to hold office.”

Den svenska handikapprörelsen anser att alla medborgare ska ha lika rätt och ges nödvändiga förutsättningar att utöva sin rätt enligt artikel 25. En mental nedsättning, däribland utvecklingsstörning skall inte få medföra en inskränkning i den enskildes rätt att delta i den politiska processen. Detta är även något som i Sverige understryks av en uttalad politisk vilja och genom svensk lag. I Sveriges grundlag, "Regeringsformen" 3 kap. 10 § och 2 §, har slagits fast att den som har rösträtt får vara riksdagsledamot och rösträtt har den som är svensk medborgare och är över 18 år. Ett förvaltningsverk kan enligt svensk rätt inskränka en persons rättshandlingsförmåga inom vissa särskilt angivna områden (se vidare artikel 16). Vissa rättshandlingar har dock av lagstiftaren ansetts ligga utanför förvaltningsverkets räckvidd, exempelvis rätten till giftermål, abort och att rösta. Liksom lagstiftaren anser den svenska handikapprörelsen att varje medborgaren skall ha rätt att rösta oavsett om han eller hon kan fatta ett grundat ställningstagande i röstfrågan eller ej. Det måste vara upp till var och en att själv avgöra om han eller hon vill eller kan använda sin rätt att delta i den politiska processen. Staten måste ge alla medborgare förutsättningar att utöva sin rätt enligt artikel 25.

Utgångspunkten för informationen under denna artikel är standardreglerna 1,4 och 5.

a. Deltagande i skötseln av allmänna angelägenheter

(om punkt a i artikeln)

Politisk aktivitet hos personer med funktionsnedsättning

Det finns inga nationella uppgifter om hur stor andel av de politiskt förtroendevalda i Sverige som har funktionsnedsättning. Viss statistik finns när det gäller kommunala förtroendeuppdrag. Enligt kommunernas egna uppskattningar fanns hösten år 2000 totalt 345 förtroendevalda med svårare rörelsehinder, svårare synskada eller svårare hörselskada (Handikappombudsmannen 2000). Här bör tilläggas att flera kommuner inte besvarade enkäten. Men resultatet tyder ändå på att andelen personer med rörelsehinder, synskador eller hörselskador understiger en procent av det totala antalet förtroendevalda (cirka 44 500 personer), vilket i så fall tyder på en mycket kraftig underrepresentation. Antagandet att personer med funktionsnedsättning är underrepresenterade i politiken bekräftas även av en mindre empirisk undersökning som genomfördes år 2000. Det rör sig om en studie⁸⁷ av Region Skånes 33 kommuner där det framgick att endast 26 av regionens omkring 1800 förtroendevalda hade en känd funktionsnedsättning.

För att sätta dessa fakta i ett sammanhang måste jämförelser göras med i vilken utsträckning människor med funktionsnedsättning är medlemmar i politiska partier.

Partimedlemskap

Hos den del av befolkningen som är under 65 år är partimedlemskap något vanligare bland personer med funktionsnedsättning än totalt i befolkningen. Störst andel medlemmar i de politiska partierna finns bland personer med hörselskador, synskador och rörelsehinder. När det gäller aktivitet i partierna är förhållandena dock det motsatta. Personer med funktionsnedsättning är inte lika aktiva som befolkningen i övrigt. Endast bland personer med synskador är andelen som har varit på ett partimöte nämnvärt större än i hela befolkningen. Bland personer som är 65 år och äldre är personer med funktionsnedsättning i ungefär samma utsträckning som i hela befolkningen medlemmar i de politiska partierna, men de går i mindre utsträckning på möten och deltar även mindre aktivt i verksamheten. Bland partimedlemmar som är under 65 år och som har rörelsehinder eller hörselskador (de största grupperna i undersökningen) är andelen som deltar aktivt i partiverksamheten 16 respektive 24 procent. Motsvarande siffra bland samtliga partimedlemmar som är under 65 år är 31 procent. Bland partimedlemmar som är 65 år och äldre och har rörelsehinder eller hörselskada är andelen som deltar aktivt i partiverksamheten 11 respektive 17 procent. Motsvarande siffra bland samtliga partimedlemmar som är 65 år och äldre är 19 procent. (Siffrorna är dock inte statistiskt säkerställda)⁸⁸.

Personer med funktionsnedsättning tycks med andra ord vara minst lika partipolitiskt intresserade som övriga, men, de förefaller ha svårare att delta aktivt i politiken. I den statliga utredningen där mycket av informationen i detta avsnitt är hämtad sammanfattar kommittén informationen på följande sätt: "Siffrorna kan tolkas som att det mer är yttre omständigheter som hindrar funktionshindrade från att delta aktivt i politiken än inställningen hos funktionshindrade själva"⁸⁹.

Här vill den svenska handikapprörelsen framhålla att det saknas könsrelaterad statistik. Det finns statistik rörande andelen män respektive kvinnor inom politiken. Vi har dock inte kunnat finna någon statistik om könsfördelningen bland de politiker som har funktionsnedsättning.

Rekrytering till politiska uppdrag

Det saknas empiriska undersökningar av bemötanden under den politiska rekryteringsprocessen. De få studier som finns om hur personer med funktionsnedsättning blir politiskt aktiva tyder dock på att handikapprörelsen ofta är en viktig språngbräda till politiken.⁹⁰

Handikappförbunden genomförde sommaren 2006 en kvalitativ studie med 10 politiker med funktionsnedsättning för att se om de brister som fanns under slutet av 90-talet fortfarande finns kvar. De flesta i studien från 2006 är aktiva i någon handikapporganisation. De intervjuade berättar att de genom engagemanget i en handikapporganisation fått erfarenhet av politisk organisering och arbete med samhällsfrågor. Flera av de intervjuade uppger också att dessa erfarenheter gjort det lättare att komma in i den politiska processen. Det är således viktigt att de begränsningar i föreningsdeltagandet som beskrivs under artikel 22 tas bort.

Bemötande

Kunskapen om hur personer med funktionsnedsättning bemöts i politiken är ytterst bristfällig. Den tidigare forskningen begränsar sig i stort sett till studier om hur tillgängligheten ser ut för förtroendevalda med olika funktionsnedsättningar. Vid de ytterst begränsade studierna från 2000 och 2006 var dock de politiker som intervjuades i stort sätt nöjda. Vid den kvalitativa studien 2006 får de intervjuade svara på flera olika frågor om sin situation som politiker. De intervjuade som upplever att det finns brister i bemötande anser att problemet sällan ligger hos partikamraterna. Tvärt om är kontakterna med partikamrater oftast bra. De problem som finns när det gäller bemötandet upplevs snarare ligga i den administrativa delen. Som exempel anges att administrationen glömmer bort att boka tillgängliga lokaler eller har svårigheter med att göra information tillgänglig. Se vidare nedan.

Flertalet av de intervjuade anser att deras funktionsnedsättning är en tillgång för dem som politiker. Funktionsnedsättningen gör att de får en ökad trovärdighet i handikappfrågor "de vet vad de pratar om". Detta gör att de får större möjligheter till inflytande och påverkan just i dessa frågor. Flertalet av de intervjuade arbetar med handikappfrågor.

Partikamrater och andra inom partiet förutsätter att politiker med funktionsnedsättning vill arbeta med handikappfrågor. Detta framkommer i studien från 2001 och bekräftas av personer i studien från 2006 som inte var engagerade i handikappfrågor. Denna uppfattning kan medföra att det blir svårare för politiker med funktionsnedsättning att få gehör för sina åsikter när det gäller andra frågor.

Fysisk tillgänglighet, information och kommunikation

År 2002 gjordes ett välkommet tillägg i kommunallagen som föreskriver att: "33 § Kommuner och landsting skall verka för att förtroendevalda med funktionshinder kan delta i handläggningen av ärenden på samma villkor som andra förtroendevalda."

Informationen nedan visar att lagens bestämmelser inte alltid följs. Som understryks vid ett flertal tillfällen i denna rapport är tillgängliga lokaler, tillgänglig information samt fungerande kommunikation en förutsättning för deltagande på lika villkor. Informationen nedan beskrivs med stöd av Standardregel 5 om tillgänglighet.

Fysisk tillgänglighet

Trots långtgående bestämmelser och intentioner om att Sverige ska bli tillgängligt före 2010 (se inledningen) är det långt kvar innan alla platser för politisk verksamhet är tillgängliga. Under artikel 12 beskrivs hur långt privata och kommunala fastighetsägare har kommit i arbetet med att göra sina fastigheter tillgängliga för människor med funktionsnedsättning.

I den statliga utredningen, "Att vara med på riktigt - demokratiutveckling i kommuner och landsting" framkommer att flera kommuner brister i tillgänglighet till lokaler och information för personer med funktionsnedsättning. Informationen däri är hämtad 2000. Några nyare studier över tillgängligheten i kommunernas offentliga lokaler har inte funnits att finna. Mot bakgrund av den fakta som presenterats under artikel 12 håller Handikappförbunden det för troligt att mycket av problemen fortfarande kvarstår.

Den statliga utredningen visar att det år 2000 var endast en kommun i Sverige, Härjedalens kommun, som uppfyllde Handikappombudsmannens kriterier för "mycket bra tillgänglighet". Knappt en tredjedel av kommunerna uppfyllde kraven för "bra tillgänglighet". Sex av tio kommuner saknade särskilda program för tillgänglighet. Tre fjärdedelar av kommunfullmäktiges lokaler uppfyllde Handikappombudsmannens samtliga krav på tillgänglighet för personer med rörelsehinder. I 94 procent av kommunernas fullmäktigelokaler fanns hörselslinga installerad, och en av sex kommuner teckentolkade sina fullmäktigesammanträden. Nästan en femtedel av kommunerna tog inte fram information i anpassad form till personer med funktionsnedsättning vid förfrågan.⁹¹

Under perioden 1999 - 2003 inkom ett 50-tal anmälningar till Handikappombudsmannen om bristande tillgänglighet inom den offentliga förvaltningen. De handlade till exempel om att det saknades handikapparkeringsplatser i närheten av entrén eller att lokalerna inte var tillgängliga för personer med rörelsehinder. En handikapporganisation anmälde att stadsdelsnämndens sammanträde – som för övrigt skulle behandla den lokala handikapplanen – hölls i en lokal som inte var tillgänglig för personer med rörelsehinder. Ordföranden i nämndens handikappråd begärde att ärendet skulle bordläggas tills mötet kunde hållas i en tillgänglig lokal, men kravet gick inte igenom.⁹²

Vid den kvalitativa studien från 2006 framkom att de intervjuade upplevde att de "rutinmässiga" mötena däribland möten i kommunfullmäktige som regel går bra. De offentliga lokalerna fungerade för politikerna. De svårigheter som uppkom var då möten skulle hållas någon annanstans, till exempel i samband med studiebesök på någon verksamhet. Flera av de intervjuade hade upplevt svårigheter att delta i sådana möten. Exempel på uppkomna svårigheter var då det inte fanns hörselslinga eller att lokalen inte var fysiskt tillgänglig. Det stora flertalet upplevde dock inte detta som något större problem. Partikamraterna förefaller visa hänsyn till den enskildes förutsättningar.

Det verkar som de kommuner där man har erfarenhet av ledamöter med funktionsnedsättning har anpassat sig i högre utsträckning än andra. I studien⁹³ av skånska kommuner framgick det att de kommuner som hade flest ledamöter med funktionsnedsättning hade anpassat sina fullmäktige- och nämndlokaler mest. De hade i något högre omfattning utarbetat transportregler som underlättade för personer med funktionsnedsättning att ta sig till och från möteslokalerna. De hade även oftare ett system som underlättade för synskadade att ta del av allmänna handlingar. Här bör dock understrykas att trots att politiker med funktionsnedsättning generellt sätt upplever att de blir positivt bemötta förekommer "sociala hinder".

Dessa hinder beror ofta på tillgången till lokaler, transportmedel och kommunikation. Längre intervjuer med ett mindre antal kommunpolitiker med funktionsnedsättning i de skånska kommunerna bekräftar att de som har funktionsnedsättning möts av särskilda hinder i sitt politiska arbete. En av de intervjuade politikerna satt i rullstol och berättade att den bristande tillgängligheten i lokalen gjorde att han drog sig för att gå upp i talarstolen. Han syntes ju inte därifrån. Därför var han tvungen att tala från sin bänk, vilket innebar en form av särbehandling. Under mötena fick han dessutom sitta vid ett särskilt bord, vilket innebar att han inte hade någon att samtala

med utan blev isolerad. Han hade också problem med att ta sig till fullmäktigelokalen och ännu svårare vid möten i nämnder eller styrelser, särskilt vid studiebesök. En annan rullstolsburen politiker berättade att det hade hänt att han inte kunnat delta i möten som varit förlagda till lokaler som inte var tillgängliga. Han konstaterade att det antagligen hade inneburit att han inte hade haft samma möjligheter att utveckla relationer och bli aktuell för olika uppdrag som andra politiker. Liknande erfarenheter, det vill säga att funktionsnedsättningen medfört att personen i fråga inte blivit befordrad framkom i studien från 2006.

Tillgänglig information

I den kvalitativa undersökningen genomförd 2006 framkom att politiker med synskador ibland hade svårt att få information inför mötet. Mycket av detta skulle kunna åtgärdas om den administrativa personalen hade bättre datakunskap. Det största problemet var inte ovilja utan snarare oförmåga. Trots att de intervjuade politikerna med synskada ansåg att de inte alltid fått tillgång till all information upplevde de inte detta som ett stort problem. Att gå miste om information är ett "vardagligt" problem som en person med synskada måste kompensera på olika sätt. Till exempel genom att arbeta hårdare, förbereda sig mer inför möten, vara väl insatt i sakfrågorna, hitta information rörande sakfrågan genom att lyssna på radio, tv, läsa dagstidningar och söka information på Internet. Som ovan nämnts verkar också engagemang i handikapprörelsen göra det lättare för politikerna att kompensera eventuella brister på information. "Mitt engagemang i handikapprörelsen gjorde att jag hade koll på grejorna, har ordning på handlingar, kunde beslutsgångar, kunde prata och argumentera. Var en duktig föreningsmänniska. Kunde återge ideologin på ett lättfattligt sätt."

Resa till och från möten

Något som de flesta av de politiker som intervjuades 2006 underströk var svårigheten att ta sig till och från möten. Det gäller särskilt dem som är beroende av färdtjänst. Kommunerna och i förekommande fall landsting som är ansvariga för färdtjänsten har vidtagit flera åtgärder för att minska kostnaderna inom färdtjänsten. Bland annat förekommer begränsningar i tilldelningen av resor och det är vanligt med samåkning runt om i landet. Detta ställer krav på att resenären förbeställer och prioriterar bland sina resor. Resultatet blir att resenären i mindre utsträckning själv kan bestämma hämtningstid. Flera förtroendevalda som är beroende av färdtjänst uppger att reglerna för färdtjänsten har gjort det svårare att utöva⁹⁴ förtroendeuppdragen. Partipolitiskt engagemang och kommunala förtroendeuppdrag är ofta förknippade med många resor. Begränsningen av antalet färdtjänstresor som införts i vissa kommuner innebär således att förtroendevalda med funktionsnedsättning har svårt att få resorna att räcka till. Ett annat problem är att den enskilde oftast måste bestämma restiderna i förväg. Politiska sammanträden drar emellertid ofta ut på tiden. Förtroendevalda som är beroende av färdtjänst tvingas i sådana fall lämna sammanträdet i förtid och missar därmed resterande punkter på dagordningen. Om tiden för hemresan är omöjlig att beräkna eller om sammanträdet är så sent på kvällen att transportservice har upphört för dagen, finns inte heller någon möjlighet att utnyttja färdtjänst. I dessa fall tvingas den förtroendevalde att avstå från mötet eller själv stå för höga resekostnader. Då människor med funktionsnedsättning ofta har lägre levnadsstandard och en svårare ekonomisk situation⁹⁵ blir valet alltför ofta att den enskilde politikern måste avstå från mötet.

Deltagande i den judiciella makten

Att nämndemän deltar i domstols avgöranden är en månghundraårig tradition i Sverige. Genom nämndemännens medverkan i den dömande verksamheten får medborgarna insyn i domstolarnas arbete och domstolarna tillförs en vidgad kompetens och lokal förankring. Nämndemännens uppgift är att tillsammans med en lagfaren domare (juridiskt utbildad yrkesdomare) döma i brottmål och vissa andra mål (främst familjemål).

Nämndemännen i tingsrätt väljs kommunvis, som regel av kommunfullmäktige, medan nämndemännen i hovrätt väljs länsvis av landstingsfullmäktige. Nämndemännen nomineras av de politiska partierna. Valbar till nämndeman är varje svensk medborgare som är folkbokförd inom valförsamlingens område.

Den svenska handikapprörelsen känner till personer med funktionsnedsättning som är nämndemän, men vi har inte hittat någon statistik över hur stor andel av nämndemännen som har funktionsnedsättning. Det har inte heller gått att hitta någon information om hur arbetssituationen är för dessa nämndemän. Den svenska handikapprörelsen vill även under denna punkt understryka tillgänglighetens betydelse för att människor med funktionsnedsättning skall ges möjlighet att bli delaktiga i den judiciella makten.

Vi har inte hittat någon information rörande tillgängligheten i svenska domstolar som är senare än från 1999. I Handikappombudsmannens delrapport till Regeringen mars 1999 framgår att "Med undantag för allergianpassning var länsrätternas tillgänglighet för människor med funktionsnedsättning mycket sämre än i centrala kommunala förvaltningars huvudbyggnader." "Särskilt anmärkningsvärd var den bristande anpassningen för hörselskadade där en majoritet av länsrätterna inte har någon anpassning alls för gruppen." "Den bristande anpassningen för hörselskadade innebär att en stor grupp i samhället utestängs från möjligheterna till muntliga förhandlingar i länsrätten." Den bristande tillgängligheten utestänger människor med funktionsnedsättning både från att kunna delta i den judiciella makten (artikel 25), men också från att bli fullt delaktiga i rättsprocessen (artiklarna 2 och 14).

Enligt förordningen (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken är domstolsverket, domstolarna samt hyres- och arrendenämnderna skyldiga att upprätta handlingsplaner för hur lokalerna, verksamheten och informationen skall bli tillgänglig för personer med funktionsnedsättning. De som ännu inte har upprättat sådan handlingsplan skall göra det och redovisa den till "Myndigheten för handikappolitisk samordning" senast den 1 mars 2007.

Slutsats

Sammanfattningsvis uppger de intervjuade politikerna i den kvalitativa undersökningen från 2006 att deras funktionsnedsättning inte har några större negativa konsekvenser för dem i sin roll som politiker. De problem som ändå finns är marginella och de intervjuade har lärt sig hantera de svårigheter som kan uppkomma. Detta gäller för samtliga intervjuade politiker och således oavsett funktionsnedsättning och politisk nivå. Den kvalitativa studien är dock begränsad och de intervjuade är alla erfarna politiker. Ovan framgår också att de kommuner som hade flest ledamöter med funktionsnedsättning hade anpassat sina lokaler och sin

politiska verksamhet i större utsträckning än andra kommuner. Detta gör det naturligtvis lättare att vara politiskt aktiv. Eftersom människor med funktionsnedsättning är så underrepresenterade i politiska sammanhang förefaller det som om svårigheterna att bli politiskt aktiva finns innan de fått ett politiskt uppdrag. Som beskrivs i den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna är situationen ofta svår för människor med funktionsnedsättning. Enskilda individer måste ofta föra en ständig kamp för att få sina lagliga rättigheter tillgodosedda och verkställda. Okunskap och negativa attityder hos de instanser och människor som enskilda kommer i kontakt med kan bidra till ett försämrat självförtroende. Personliga erfarenheter och negativa förväntningar på otillgänglighet bör också vara en stor anledning till att människor med funktionsnedsättning inte vågar engagera sig i politiken. De svårigheter människor med funktionsnedsättning har att slutföra sin utbildning och få ett arbete försämrar självförtroende och självkänsla hos många. Detta kan bidra till att det blir svårare att bli delaktig i den politiska processen.

Handikappförbundens samarbetsorgan befarar att många människor med funktionsnedsättning inte vågar bli politiskt aktiva eller tror att de inte klarar av att vara aktiva i politiska partier. Det är därför viktigt att politiska partier och offentlig sektor bygger upp en miljö som upplevs som välkomnande för alla människor som vill engagera sig i politiken. Det är viktigt att ta bort fysiska hinder och att se till att alla som vill arbeta med politiska uppdrag har möjlighet att delta på möten och ta del av handlingar. Alla måste också bli bemötta på ett sätt som välkomnar så att fler människor kan vara politiskt aktiva.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- "Kommunallagens" bestämmelser om att kommuner och landsting ska verka för att förtroendevalda med funktionsnedsättning kan delta i handläggningen av ärenden på samma villkor som andra förtroendevalda måste följas.
- "Plan- och Bygglagens" bestämmelser om enkelt avhjälpna hinder måste följas så lokaler och allmänna platser dit allmänheten har tillträde, däribland platser för politisk aktivitet blir tillgängliga.
- I fall då ny eller tillbyggnation görs till lokaler för politisk verksamhet måste lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk följas. Ny eller tillbyggnation ska alltid göras tillgängliga för människor med funktionsnedsättning.
- Bestämmelserna i förordning 2001:526 Om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken måste följas så de statliga myndigheternas lokaler, information och verksamhet blir tillgängliga.
- I samarbete med handikapprörelsen kan en checklista tas fram för personal som ansvarar för den administrativa delen av den politiska verksamheten. Listan ska omfatta tillgänglighet till lokaler, information och kommunikation.
- Färdtjänstens regelverk måste förändras så att resandet kan ske efter individuella behov både när det gäller tidspassning och hämtningstid.

Tilldelning av antalet resor samt till exempel undantag från samåkning måste också ses över.

b. Att rösta och bli vald (om punkt b i artikeln)

Utgångspunkten för den svenska handikapprörelsen är när det gäller punkten b i artikel 25, The Bill of Electoral Rights for Citizens with Disabilities.⁹⁶

”The Bill of Electoral Rights defines and promotes the universal right of people with disabilities in relation to all aspects of the electoral process, and the state’s obligation to make this right a reality. In particular, the Bill of Electoral Rights: highlights the right of voters with disabilities, including those who are blind, to vote in secret; the right to vote at public polling places that are accessible to voters with mobility limitations; and the right to vote without restriction to individuals with intellectual or psychiatric disabilities.”

International Foundation for Election Systems (IFES) har gjort en landrapport om Sverige där bestämmelser om röstningsförfarandet behandlas ur ett funktionshinderperspektiv; ”Laws and Regulations, A country-by-country analysis of election laws, constitutions and regulations, and how these affect citizens with disabilities”. Denna landrapport finns med som bilaga nr 4. Nedan följer viss kompletterande information.

Tillgängligheten i vallokaler

Sammanlutningen Bygg Klokt genomförde en enkätundersökning⁹⁷ rörande tillgängligheten till vallokaler inför valet den 17 september 2006. Enkäten besvarades av såväl medlemmar i handikapporganisationer som av valnämnder. 562 lokaler inventerades. Svaren visade bland annat att i ca 10 procent av lokalerna kommer personer med rörelsehinder inte in genom huvudentrén. Ett stort problem i sammanhanget är bristen på parkering och möjligheten att parkera nära huvudentrén. (En person som har rörelsehinder kan ha svårt att förflytta sig från bil till vallokal). Cirka 22 procent av vallokalerna hade inte tillgång till lämplig parkering.

Att rösta i förväg

Från och med valet 2006 kan förtidsröstning ske på fler ställen än bara på Posten. Detta gör att även många tillgänglighetsfrågor blir lösta. Den som tidigare hade svårt att gå in på sitt lokala postkontor för att rösta kan från och med detta val till exempel gå till ett bibliotek och avlägga sin röst.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Att kunna gå och rösta är en mänsklig rättighet och också en skyldighet för medborgare. Därför måste vallokaler vara tillgängliga för alla medborgare. Det räcker inte med att lokalen för förtidsröstning är tillgänglig eftersom en person som förtidsröstat har rätt att på valdagen gå till vallokalen och göra om sin röstning. Den röstande måste också kunna garanteras att kunna sitta i avskildhet och lägga i sina röstsedlar.

c. Tillträde till offentlig tjänst (om punkt c i artikeln)

Allmän tjänst i statlig regi

FNs standardregler lyfter fram att staterna bör skapa de förutsättningar som behövs för att människor med funktionsnedsättning ska kunna arbeta inom den offentliga sektorn. I den nationella handlingsplanen för handikappolitiken poängteras att staten har ett särskilt ansvar som föredöme. Trots detta visar SCB:s undersökning "Funktionshindrades situation på arbetsmarknaden" från 2005 att människor med funktionsnedsättning arbetar statligt i mindre utsträckning än den totala befolkningen. Av sysselsatta personer med funktionsnedsättning arbetar endast 4,6 procent statligt jämfört med 5,9 procent av totalbefolkningen. Bara 3 procent av sysselsatta med nedsatt arbetsförmåga arbetar statligt.

En undersökning som Handikappombudsmannen låtit genomföra 2003 visar att drygt två tredjedelar av de statliga myndigheterna rekryterade personal på ett sådant sätt att människor med funktionsnedsättning inte utestängdes. Det handlar bland annat om hur annonser formuleras, hur ansökningsförfarandet sköts och hur intervjuer genomförs. Färre än hälften av myndigheterna uppgav att de har övervägt stöd- och anpassningsåtgärder.

Allmän tjänst i kommunal och landstingets regi

Den statistik⁹⁸ som finns rörande arbetsdeltagandet för människor med funktionsnedsättning inom kommunal och landstingets regi omfattar alla slags tjänster som ombesörjs av kommunen eller landstinget, däribland personal på daghem och sjukhus. Flera av dessa tjänster ligger därför utanför den administrativa delen som Handikappförbundens samarbetsorgan inbegriper i begreppet allmän tjänst. Befintlig statistik visar dock att människor med funktionsnedsättning arbetar, i jämförelse med befolkningen totalt, i större utsträckning inom kommunal sektor (ca 25procent jämfört med 19,5 procent). När det gäller anställning inom landsting förefaller människor med funktionsnedsättning vara anställda i lika utsträckning som människor utan funktionsnedsättning.⁹⁹ Den statistik som finns omfattar alla slags tjänster inom kommun och landsting. Därför är det omöjligt att säga om människor med funktionsnedsättning ges lika möjlighet till allmän tjänst.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Statsförvaltningen måste ta fasta på det handikappolitiska målet om mångfald även i rollen som arbetsgivare. Det innebär till exempel att se över rekryteringsrutiner.

Slutsatser och rekommendationer

Trots en politiskt stark vilja att ge alla medborgare rätt att delta i den politiska processen är det fortfarande svårt för människor med olika funktionsnedsättningar att utöva sin rätt under artikel 25. Alla medborgares rätt att delta i den politiska processen finns fastslagen i Sveriges grundlag. Det finns även bra lagar med syfte att skapa förutsättningar för människor med funktionsnedsättningar att delta i den politiska processen. Bland dessa finns Plan och bygglagens bestämmelser om enkelt avhjälpta hinder samt i "Lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk" som

slår fast att all ny och tillbyggnation skall göras tillgängliga för människor med funktionsnedsättning. Det största problemet för människor med funktionsnedsättning i Sverige är att dessa lagar inte följs samt att kunskap bland människor i allmänhet är för låg. Att information och kommunikation ska kunna erhållas på ett för den enskilde tillgängligt sätt måste vara en självklarhet i all politisk verksamhet. Myndigheten Handisam har, hösten 2006, glädjande nog, fått regeringens uppdrag att undersöka hur tillgängligheten ser ut när det gäller kommunala lokaler för politisk verksamhet. Handisam ska även inventera hur personer med funktionsnedsättning bemöts i det politiska livet. Den svenska handikapprörelsen välkomnar Handisams nya uppdrag och anser att resultaten måste ligga till grund för det fortlöpande arbetet att uppnå delaktighet på lika villkor för människor med funktionsnedsättning. Samtidigt måste här understrykas att politisk aktivitet sker på fler nivåer i samhället än på kommunal nivå. Det är därför av yttersta vikt att rådande lagar följs på alla nivåer i samhället samt att kunskaperna om olika människors olika förutsättningar förbättras.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Tillse att "Kommunallagens" bestämmelser om att kommuner och landsting skall verka för att förtroendevalda med funktionsnedsättning kan delta i handläggningen av ärenden på samma villkor som andra förtroendevalda efterlevs.
- Tillse att "Plan- och bygglagens" bestämmelser om enkelt avhjälpa hinder och lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk följs så platser för politisk aktivitet görs tillgängliga för människor med funktionsnedsättning.
- Tillse att bestämmelserna i förordning 2001:526 "Om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken" följs så de statliga myndigheternas verksamhet, lokaler och information blir tillgängliga för människor med funktionsnedsättning.
- Se över färdtjänstens regelverk så att resandet kan ske efter individuella behov både när det gäller tidspassning, hämtningstid, tilldelning av antalet resor samt till exempel undantag från samåkning när så krävs.

Artikel 26 – om likhet inför lagen

Under detta avsnitt behandlas:

- Lagar som direkt behandlar människor olika.
- Lagar som indirekt behandlar människor olika.

Lagar som direkt behandlar människor olika Lagen om förbud mot diskriminering

Lagen (SFS 2003:307) om förbud mot diskriminering föreskriver att ingen skall bli sämre behandlad av skäl som har samband med etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning eller sexuell läggning. Lagen skyddar individer vid köp av varor och tjänster samt vid förvärv av bostad eller i boendet. Lagen innehåller också flera bestämmelser som berör arbetslivet i vid mening. Till exempel skyddar den mot diskriminering hos arbetsförmedlingen och när man startar eget. Anmärkningsvärt nog gäller diskrimineringsgrunden funktionsnedsättning dock inte alla paragrafer i lagen. De områden som inte omfattas är socialtjänst, färdtjänst, riksfärdtjänst, bostadsanpassning, socialförsäkring, arbetslöshetsförsäkring samt hälso- och sjukvården (10-13§§).

Att diskrimineringsgrunden inte ges lika skydd som övriga diskrimineringsgrunder i lagen är inte acceptabelt.

Förslag till ny diskrimineringslag

Den 24 februari 2006 presenterade, en av regeringen tillsatt Diskrimineringskommitté ett slutbetänkande¹⁰⁰ rörande diskrimineringslagarna i Sverige. I slutbetänkandet föreslår kommittén bland annat att en ny lag om förbud och andra åtgärder mot diskriminering införs. Den nya lagen föreslås till stora delar ersätta de nuvarande diskrimineringslagarna men också ge utvidgat skydd för fler människor och på fler samhällsområden. Lagen skall ha till ändamål att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsidentitet, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder. Kommitténs utgångspunkt har varit att skyddet mot diskriminering skall vara så lika som möjligt för de olika diskrimineringsgrunderna.

I den nya lagen om förbud och andra åtgärder mot diskriminering föreslås att ingen åtskillnad ska få göras mellan de olika diskrimineringsgrunderna som det görs idag. I skrivande stund finns fortfarande inte en färdig lagtext. Liggande förslag från diskrimineringskommittén kan råda bot på vissa av de brister som Handikapprörelsen anser finns i dagens lagstiftning vad gäller människor med funktionsnedsättning.

Diskriminering på försäkringsområdet

”Lag (2006:351) om genetisk integritet med mera”.

En ny lag inom försäkring och genetik har trätt i kraft 1 juli 2006. Försäkringsbolagen ges där rätt att eftersöka och använda sig av genetisk information vid försäkringar av vuxna på högre belopp (1.2 miljoner vid engångsbelopp alternativt periodisk utbetalning på 160.000 kronor/år det vill säga 13.000 kronor/mån). Detta undantag rör i hög grad personer med funktionsnedsättning. Bestämmelsen innebär i praktiken

att personer som har en funktionsnedsättning på grund av ett genetiskt arv inte kan teckna sådan försäkring.

Människor som har funktionsnedsättning på grund av ett genetiskt arv kan löpa lika stor risk som andra att råka ut för olycksfall, bli påkörd av en bil, få en istapp i huvudet etcetera och måste ges lika möjlighet att teckna en försäkring.

Diskriminering i "Skollagen"

Fristående skolor ska vara öppna för alla. En formulering i "Skollagen" gör det dock fortfarande möjligt för en friskola att neka en elev tillträde om han eller hon behöver stora, extra resurser. Det kan till exempel vara om eleven behöver en assistent eller om skolan måste byggas om.

Barn och ungdomar vilkas funktionsnedsättning gör att deras skolgång kräver dyra eller omfattande anpassningsåtgärder har i dag inte lika rätt som andra att välja skola. Huvudregeln är enligt "Skollagen" (1985:1100) att fristående skolor för att få bidrag av kommunen, måste vara öppna för alla elever, men att undantag får göras för sådana elever vilkas mottagande skulle medföra att betydande organisatoriska eller ekonomiska svårigheter uppstår för skolan.

Lagar på arbetsområdet

Det finns ytterligare lagar som kan medföra olikhet inför lagen. Flera av dem gäller på arbetsrättens område. Den svenska handikapprörelsen har förståelse för att hälsotillstånd i vissa fall kan vara av avgörande betydelse. Av yttersta vikt är dock att människors hälso- och funktionstillstånd inte medför att människor inte ges lika skydd och rätt av lagen. Som exempel kan nämnas "Luftfartslag" (1957:297) som föreskriver att:

4 kap

5 § Den som vill genomgå utbildning för luftfarts-certifikat skall ha elevtillstånd. Elevtillstånd utfärdas av Luftfartsstyrelsen. Tillståndet gäller för viss tid. Det kan begränsas till att gälla under vissa förutsättningar. Elevtillstånd får endast ges till den som med hänsyn till sin ålder, sitt hälsotillstånd, sina fysiska och psykiska förhållanden och sina personliga förhållanden i övrigt kan anses lämplig att inneha certifikat. Vid provningen skall beaktas om sökanden är känd för nykterhet och ordentlighet och om det kan antas att han kommer att visa det ansvar och omdöme som krävs av en certifikatsinnehavare.

6 § För att ett luftfarts-certifikat skall utfärdas eller utökas krävs att sökanden har gällande elevtillstånd, att han fortfarande uppfyller de krav som anges i 5 § tredje stycket och att han uppfyller för certifikat fastställda krav i fråga om ålder, kunskaper, erfarenhet och skicklighet.

Liknande skrivelser finns i "Lag (1990:1157) om säkerhet vid tunnelbana och spårväg", "Yrkestrafiklag" (1998:490) som berör till exempel chaufförer till privatbilar, lastbilar och taxi, "Fartygssäkerhetslagen" (1988:49).

Här måste starkt understrykas att en funktionsnedsättning inte är samma sak som ett försämrat hälsotillstånd. I vissa fall kan dock en funktionsnedsättning medföra ett

försämrat hälsotillstånd. Som lagtexterna är formulerade nu finns en ökad risk att en arbets- eller tillståndsgivare på grund av bristande kunskap och förutfattade meningar, sorterar bort en person med funktionsnedsättning utan att ha gjort en bedömning av om funktionsnedsättningen är relevant i sammanhanget.

Indirekt diskriminering av lagar

Genom bristande tillgänglighet utestängs människor med funktionsnedsättningar i dag effektivt från stora delar av samhällslivet. I Sverige har alla människors lagliga rättighet att röra sig fritt i hela samhället, att bo var de vill, att välja sina egna fritidsintressen, att själva välja utbildning och arbete och att ta del av all den samhällsinformation som intresserar dem. Trots det är det många invånare som inte kan utöva dessa rättigheter. Bristande tillgänglighet innebär i praktiken att människor med funktionsnedsättningar i viss omfattning fråntas sina grundläggande fri- och rättigheter.

I den nya lagen om förbud och andra åtgärder mot diskriminering föreslås att försummelse att vidta åtgärder för tillgänglighet är att anse som diskriminering. I skrivande stund finns fortfarande inte en färdig lagtext. Liggande förslag från diskrimineringskommittén bör dock kunna förbättra situationen avsevärt för människor med funktionsnedsättning i Sverige.

Handikappförbundens samarbetsorgan anser att:

- Den skillnad som görs mellan de olika diskrimineringsgrunderna i lagen om diskriminering är direkt diskriminerande mot människor med funktionsnedsättning och måste tas bort. Vad övrigt gäller diskrimineringslagar i Sverige hänvisas till Handikappförbundens samarbetsorgans yttrande över betänkandet "En sammanhållen diskrimineringslagstiftning", SOU 2006:22.
- Gällande lagar, förordningar och föreskrifter måste ses över så olikheter inför lagarna uppmärksammas och kan upphävas.
- Den svenska handikapprörelsen välkomnar diskrimineringskommitténs förslag om att försummelse att vidta åtgärder för tillgänglighet, är att anse som diskriminering och vill understryka att alla former av bristande tillgänglighet måste åtgärdas så människor med funktionsnedsättning kan tillgodogöra sig sina mänskliga rättigheter på jämlika villkor som andra. Underlåtenhet från regering, landsting, kommun liksom av privata aktörer att skapa tillgängliga lokaler, verksamheter och information måste anses vara diskriminering av människor med funktionsnedsättning.

Slutsatser och rekommendationer

Den svenska handikapprörelsen välkomnar den svenska regeringens intentioner och vilja att skapa en ny lag som förbjuder diskriminering. Den nya lagen föreslås ha till ändamål att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter. Dessa positiva intentioner måste dock kompletteras med en översyn av rådande lagar, förordningar och föreskrifter så dessa överensstämmer med intentionerna i den föreslagna nya diskrimineringslagen. Informationen i detta avsnitt visar att det förekommer olikhet inför lagen i Sverige.

I sin "concluding observation" från den 24 april 2003 konstaterar Human Rights Committee följande:

"13. The Committee expresses its concern at information reporting persistent manifestations of racism and xenophobia, whether refusal of access to public places because of ethnicity, difficulties for foreigners in the job market (articles 19 and 26 of the Covenant).

The State party must make a sustained effort to improve the application of laws punishing racially motivated crimes, the integration into society of members of minority groups, and the dissemination of a culture of tolerance, in particular as part of primary and secondary education."

Kommittén uttrycker här sin oro över rapporter om fortgående uttryck för rasism och främlingsfientlighet, både i form av vägran till tillträde till offentliga platser på grund av etnicitet och i form av svårigheter för utlänningar på arbetsmarknaden (artiklarna 19 och 26 i konventionen). Sverige måste göra ihärdiga ansträngningar för att förbättra tillämpningen av lagar som bestraffar rasistiskt betingade brott, integration i samhället för medlemmar av minoritetsgrupper och spridning av en kultur präglad av tolerans, särskilt som en del av primär- och sekundärundervisningen.

Den svenska handikapprörelsen vill understryka att den av kommittén beskrivna situationen är att jämställa med situationen för människor med funktionsnedsättning. En enad svensk handikapprörelse vill därför uppmana kommittén att även uttryckligen belysa situationen för människor med funktionsnedsättning.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

- Tillse att "Lagen (SFS 2003:307) om förbud mot diskriminering" ger alla diskrimineringsgrunder lika skydd.
- Tillse att en grundläggande inventering görs av gällande lagar, förordningar och andra föreskrifter som strider mot likabehandlingsprincipen så att människors olikhet inför lagen uppmärksammas och upphävs.
- Arbeta för att bristande tillgänglighet ska införas som grund för diskriminering.

BILAGA 1

Sammanfattning av rekommendationerna

I detta dokument har Handikappförbundens samarbetsorgan sammanställt samtliga rekommendationer som finns i alternativrapporten. I några fall är rekommendationerna länkade till varandra varför rekommendationerna då slagits samman. Som exempel kan nämnas rekommendationer mot diskriminering som i detta fall inbegriper såväl artikel 2 som 26.

Några av rekommendationerna i detta dokument sträcker sig över flera rättighetsområden. Bland dessa måste särskilt understrykas rekommendationer om ökad tillgänglighet. Tillgänglighet till fysisk miljö, kommunikation och information är grundläggande för att människor med funktionsnedsättning skall kunna delta på lika villkor. Andra förutsättningar för delaktighet framgår tydligt av FNs standardregler vilka, tillsammans med andra dokument från FN som belysts i rapporten, har varit vägledande för rekommendationerna i denna rapport.

Handikappförbundens samarbetsorgan rekommenderar den svenska staten att:

Artiklarna 2 och 26 – om diskriminering

1. Tillse att en grundläggande inventering görs av gällande lagar (inbegripet diskrimineringslagarna), förordningar och andra föreskrifter i syfte att upphäva den rådande olikheten inför lagen. Alla människor måste ges lika rätt och förutsättningar att tillgodogöra sig sina medborgerliga och politiska rättigheter. Översynen måste även omfatta enskildas rätt att få sin talan prövad vid situationer som nu ej omfattas av rådande möjlighet. Översynen måste göras i samarbete med handikapprörelsen och andra berörda grupper.
2. Tillförsäkra att försummelse att vidta åtgärder för tillgänglighet är att anse som diskriminering.
3. Se över sitt public serviceavtal med Sveriges Television för att garantera en spegling av personer med funktionsnedsättning som inte förstärker stereotyper som försvårar för människor med funktionsnedsättning att bli delaktiga på lika villkor. Förebilder för ett organiserat mångfaldsarbete inom public servicemedia finns på den internationella arenan.
4. Vidtaga en nationell informationskampanj i syfte att sprida kunskap om de mänskliga rättigheterna. Människor måste i olika situationer i livet på ett lätt och tillgängligt sätt få information om vilka rättigheter de har och var de kan vända sig om de upplever att de inte fått sin rättighet tillgodosedd. Exempel på var information alltid bör finnas är platser där människor vistas så som i grundskolan, gymnasiet, väntrum på vårdinrättningar och bibliotek.

Artikel 3 – om jämställdhet

5. Arbeta för att såväl köns - som funktionshinderperspektivet genomsyrar utredningar, planering, genomförande, utvärdering och revidering av alla samhällsinsatser på alla samhällsnivåer samt vid forskning.

6. Tillsätta en utredning som grundligt undersöker och dokumenterar i vilken mån kvinnor och flickor med funktionsnedsättning diskrimineras i förhållande till män och pojkar med funktionsnedsättning samt i förhållande till flickor, pojkar, kvinnor och män utan funktionsnedsättning. Sådan kartläggning måste göras på samtliga områden som täcks av denna konvention samt av rättigheterna av konventionen om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna. Resultatet av utredningen ska sedan ligga till grund för förverkligandet av konventionens rättigheter.

Artikel 6 – om rätten till liv

7. I syfte att minska dödligheten inom vården måste hela det legala regelverket som omgärdar patientsäkerhetsfrågor ses över. Detta innebär att:

- tillse att anmälningbenägenheten ökar hos såväl sjukvårdspersonal som patienter så att brister i vården alltid uppmärksammas,
- utveckla ett system att ta till vara dessa synpunkter så kvalitén på all vård systematiskt kan kvalitetssäkras,
- ett rikstäckande återkopplingssystem måste finnas för att patientsäkerheten likformigt ska kunna tillvaratas i hela landet.

Artiklarna 6, 7 och 8 – om våld, övergrepp och sexuell exploatering

8. Tillse att våld och övergrepp mot flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning kan identifieras. Därtill hör att socialtjänsten och hälso- och sjukvården måste utarbeta strategier och metoder för att uppmärksamma förekomsten av våld samt tillvägagångssätt att stödja flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättningar som blivit utsatta för olika former av övergrepp. Frågan måste även särskilt uppmärksammas i nationella utbildningar för personalgrupper inom vård och omsorg, skola, polis- och rättsväsende.

9. Tillförsäkra att kvinno- och mansjourer görs tillgängliga för kvinnor och män med funktionsnedsättning, både vad gäller fysisk tillgänglighet, information och kommunikation.

10. Se över befintliga riktlinjer för omvårdnadspersonal i syfte att stärka personalens kompetens och förmåga att ingripa då kränkande situationer uppkommer vid olika boendeformer.

11. Genomföra en nationell kartläggning över den kommersiella sexuella exploateringen i Sverige.

Artikel 8 – om påtvingat arbete

12. Genomföra en undersökning om hur enskilda upplever den "dagliga verksamheten" i syfte att minska förekomsten av påtvingad verksamhet.

Artikel 9 – om godtyckligt frihetsberövande

13. Förverkliga psykiatrisvarskommitténs förslag om "slutet boende för vissa funktionshindrade".

14. Tillse att psykiatrireformen genomförs i sin helhet så flickor, pojkar, kvinnor och män med psykiska sjukdomar och funktionsnedsättningar får adekvat vård, habilitering, rehabilitering och stöd så onödiga frihetsberövningar inte behöver ske.

15. Tillse att domare som dömer i mål om tvångsvård får nödvändig kunskap om olika psykiska funktionsnedsättningar så att dessa kan sättas i relation till individens förutsättningar och totala livssituation. Domaren måste se till "patientens" bästa och inte endast följa uttalanden från läkare.

16. Se över, förtydliga och förstärka rådande lagar så enskilda individer med funktionsnedsättning garanteras rätten att bli underrättade om skälen för gripandet. Såväl skriftlig som muntlig information i alternativa format eller via tolk måste finnas att tillgå.

Artikel 10 – om behandling och återanpassning under frihetsberövande

17. Tillse att kriminalvårdens ansvar för att uppmärksamma enskilda flickors, pojkars, kvinnors och mäns behov regleras i lag.

18. Tillse att personal inom polis, rättsväsende och kriminalvård har kunskap om hur man ska bemöta flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning samt om vilka olika möjligheter, behov och förutsättningar olika funktionsnedsättningar kan medföra.

19. Vidtaga nödvändiga åtgärder så platser för frihetsberövande görs tillgängliga för alla människor.

20. Tillse att flickor, pojkar, kvinnor och män inom den psykiatriska tvångsvården och alla som får rättspsykiatrisk vård hålls åtskilda. Vårdformerna för de båda grupperna är olika och måste ske i olika inrättningar.

21. Vidtaga kraftfulla åtgärder så flickor, pojkar, kvinnor och män som blivit frihetsberövade får den behandling som de behöver för att kunna återgå och återanpassas i samhället efter frihetsberövandet. Behandlingen måste vara adekvat och individuellt anpassad.

22. Tillse att landets fängelser följer lagen om kriminalvård i anstalt fullt ut.

23. Överväga att lyfta reservationen i artikel 10 punkten 3.

Artikel 12 – om rörelsefrihet

24. Tillse att en handlingsplan som omfattar hela transportsektorn avseende en tillgänglig kollektivtrafik upprättas och följs.

25. Vidtaga kraftfulla åtgärder så att "Plan- och bygglagens" bestämmelser om enkelt avhjälpna hinder samt "Lagen om tekniska egenskapskrav" följs.

26. Tillse att det nationella miljömålet "Säker strålmiljö" högprioriteras samt kompletteras med en miljö kvalitetsnorm som utgår från de känsligaste människorna d v s elöverkänsliga och de känsligaste mikroorganismerna.

27. Omgående tillsätta ekonomiska medel till tvärvetenskaplig forskning och empiriska undersökningar inom fältet strålning, elöverkänslighet, el, magnetfält och hälsoeffekter.

28. Se över bestämmelserna i "Lagen (199:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade" alternativt tillskapa riktlinjer för hur lagen ska tolkas så enskilda individer, oavsett vilken kommun de bor i eller vill flytta till ges lika möjligheter att nyttja sin rörelsefrihet fullt ut.

Artikel 14 – om likhet inför domstolarna

29. Uppdra åt berörda myndigheter inom rättsväsendet att redovisa hur dagens bestämmelser om tillgänglighet till fysisk miljö och information samt kommunikation inbegripet tillgång till tolk tillämpas och vilka åtgärder som har vidtagits för att öka tillgängligheten.

30. Se över, förtydliga och förstärka rådande lagar så enskilda individer garanteras möjligheten att få såväl skriftlig som muntlig information i alternativa format eller via tolk från domstolar och förvaltningsmyndigheter.

31. Ge Rikspolisstyrelsen i uppdrag att redovisa hur flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning tas om hand i den del av rättsprocessen som polisen ansvarar för när det gäller hur, var och av vem människor med funktionsnedsättning förhörs.

Artikel 16 – om person i rättsligt hänseende

32. Tillse att Föräldrabalkens bestämmelser om förvaltarskapet kompletteras med bestämmelser om att förvaltarskapet skall omprövas med jämna mellanrum.

Artikel 17 – om intrång i privatlivet

33. Minska risken för otillbörliga intrång i människors privatliv genom att komplettera "Lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård" samt "Lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård" med bestämmelser om att chefsöverläkaren måste samråda med patienten och dennes anhöriga inför beslutet om inskränkningar och att samråd och beslut dokumenteras och rapporteras till tillsynsmyndigheten. Lagen måste även innehålla bestämmelser om en regelbunden obligatorisk tillsyn över hur verksamheterna tillämpar lagen.

34. Tillsätta en utredning som ser över och analyserar hur domstolarna bedömer fall som handlar om intrång i människors privatliv, frihetsberövande och tvångsmedicinering. En sådan utredning måste även beakta eventuella könsskillnader.

Av särskild vikt är att analysera vilken självständighet domstolarna visar i förhållande till läkarna/ psykiatrikerna.

Artikel 18 – om religionsfrihet

35. Uppdra åt Samarbetsnämnden för statsbidraget till trossamfund att ställa krav på samfundet att ta fram och förverkliga handlingsplaner för ökad tillgänglighet som säkrar att flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning har reella möjligheter att delta i trossamfundens aktiviteter på lika villkor som andra.

36. Se över de bestämmelser i "Skollagen" som gör att fristående skolor kan vägra att ta emot elever som behöver omfattande stöd under skolgången samt ställa krav på fysisk tillgänglighet för att bevilja tillstånd att starta och bedriva friskolor.

Artikel 19 – om yttrandefrihet

37. Säkerställa att radio- och tv-program görs tillgängliga genom textning, tolkning, uppläsning med mera. Krav ska ställas på såväl public service som de kommersiella kanalerna. Regeringen måste också tillse att handikapporganisationernas rådgivande roll enligt FNs standardregel 18 ska säkras när det gäller ökad tillgänglighet till media.

38. Tillsätta en oberoende instans att övervaka att olika medier och myndigheter uppfyller krav på tillgänglighet till information och kommunikation.

39. Ytterligare bidra till att internationellt accepterade riktlinjer och tekniska standards följs i såväl Sverige som i till exempel Sveriges samarbetsländer.

40. Samordna ansvaret för tillgänglig information och kommunikation.

Artikel 21 – om rätten till fredliga sammankomster

41. Vidtaga kraftfulla åtgärder så att Plan- och bygglagens bestämmelser om enkelt avhjälpna hinder, lagen om tekniska egenskapskrav samt förordning 2001:526 "Om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken" följs.

Artikel 22 – om föreningsfrihet

42. Tillse att Försäkringskassans vägledning för hur sjuk- och aktivitetsersättning får beviljas ses över och ändras, så alla människor som uppbär sjuk – respektive aktivitetsersättning kan nyttja sin föreningsfrihet fullt ut.

Artikel 23 – om rätten att bilda familj

43. Säkerställa att "Socialtjänstlagen" och "Lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade" efterlevs genom att:

-verka för att ett täckande system med kraftfulla sanktioner tas fram för de fall när fastställda beslut enligt såväl socialtjänstlagen som Lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade, inte följs.

-verka för att nationella riktlinjer för skälig handläggningstid och skälig tid för verkställighet tas fram.

44. Tillskapa regelverk som säkrar samverkan och innehåll för insatser där kommun och landsting samtidigt är huvudmän.

45. Tillse att frihetsberövade föräldrar och deras barn ges möjlighet att träffas och ha en regelbunden kontakt så de kan utveckla och upprätthålla bästa möjliga föräldraskap och familjerelationer.

46. Se över och ändra lagarna som rör permissioner för intagna inom kriminalvården så att det finns möjlighet att utifrån barnets behov av kontakt med en intagen förälder bevilja permissioner.

Artikel 24 – om barns rätt till skydd

47. Utveckla de mekanismer som används för att följa upp det delegerade och delade ansvaret till kommunerna och landstingen för att säkerställa att alla flickor och pojkar med funktionsnedsättning får sin rätt till vård, habilitering, rehabilitering stöd och service tillgodosedda utan åtskillnad.

48. Tillse att Barnombudsmannens förslag på åtgärder i rapporten - " Barnombudsmannen rapporterar br 2004:01, Straffa inte barnet! En studie av barnperspektivet inom kriminalvården"- måste övervägas och nödvändiga åtgärder vidtagas så även fångarna och deras barn får bästa möjliga förutsättningar att leva familjeliv och att upprätthålla och utveckla sin barn/föräldrarelation.

Artikel 25 – om att delta i politiska processer

49. Tillse att kommunallagens bestämmelser om att kommuner och landsting skall verka för att förtroendevalda med funktionsnedsättning kan delta i handläggningen av ärenden på samma villkor som andra förtroendevalda efterlevs.

50. Tillse att Plan och bygglagens bestämmelser om enkelt avhjälpa hinder och lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk följs så platser för politisk aktivitet görs tillgängliga för människor med funktionsnedsättning.

51. Tillse att bestämmelserna i förordning 2001:526 "Om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken" följs så de statliga myndigheternas verksamhet, lokaler och information blir tillgängliga för människor med funktionsnedsättning.

52. Se över färdtjänstens regelverk så att resandet kan ske efter individuella behov både när det gäller tidspassning, hämtningstid, tilldelning av antalet resor samt till exempel undantag från samåkning när så krävs.

BILAGA 2

Handikapporganisationer som stöder rapporten:

Medlemsförbund i Handikappförbundens samarbetsorgan

Afasiförbundet i Sverige
Astma- och Allergiförbundet
BLC, Blodcancerförbundet
BRO, Bröstcancerföreningarnas Riksorganisation
DHB, Riksförbundet döva, hörselskadade och språkstörda barn
DHR, De Handikappades Riksförbund
Elöverkänsligas Riksförbund
FBIS, Förbundet Blödarsjuka i Sverige
FMLS, Förbundet Funktionshindrade Med Läs- och Skrivsvårigheter
FSDB, Föreningen Sveriges Dövblinda
FUB, Riksförbundet för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna
Hiv-Sverige/Riksförbundet för hivpositiva
Hjärnskadeförbundet - Hjärnkraft
Hjärt- och Lungsjukas Riksförbund
Hjärtebarnsföreningen
HRF, Hörselskadades Riksförbund
ILCO, Riksförbundet för stomi- och reservoarerade
NHR, Neurologiskt Handikappades Riksförbund
Njurförbundet
Parkinsonförbundet
PIO, Primär Immunbrist Organisation
Prostatacancerförbundet
PSO, Svenska Psoriasisförbundet
RBU, Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar
Reumatikerförbundet
RFA, Riksföreningen Autism
RfCF, Riksförbundet Cystisk Fibros
Riksförbundet Attention
Riksförbundet Sällsynta diagnoser
RMT, Riksförbundet för Mag- och Tarmsjuka
RSMH, Riksförbundet för Social och Mental Hälsa
RTP, Riksförbundet för Trafik-, Olycksfall- och Polioskadade
SCF, Svenska Celiakiförbundet
Schizofreniförbundet
SD, Svenska Diabetesförbundet
SDR, Sveriges Dövas Riksförbund
SEF, Svenska Epilepsiförbundet
SFF, Sveriges Fibromyalgiförbund
SLF, Svenska Laryngförbundet
SSR, Sveriges Stamningsföreningars Riksförbund
STROKE-Riksförbundet
Svenska OCD-förbundet Ananke
TF, Tandvårdsskadeförbundet

Ungdomsorganisationer

Unga Synskadade

UngLCO

Unga Mag- och Tarmsjuka

Sverige Dövas Ungdomsförbund

Unga Hörselskadade

Förbund utanför samarbetsorganet som får statsbidrag

Barnplantorna, Riksförbundet för barn med Cochlea Implantat

FfdN, Föreningen för de Neurosedynskadade

Iktyosföreningen

SMIF, Svenska Migrärförbundet

SRF, Synskadades Riksförbund

VIS, Vuxendöva i Sverige

Överviktigas Riksförbund

Demensförbundet

Övriga organisationer

Forum - Kvinnor och Funktionshinder

BILAGA 3

FÖRKORTNINGAR

ADHD	Uppmärksamhetsstörning
ASP	Antisocial personlighetsstörning
BO	Barnombudsmannen
BVC	Barnavårdscentralen
BrB	Brottsbalken
CEDAW	Kommittén för avskaffandet av diskriminering av kvinnor
DO	Diskrimineringsombudsmannen
ECT	Elektrokonvulsiv behandling
ECPAT	Sverige - mot barnsexhandel, barnpornografi, trafficking och barnmisshandel
FUB	Riksförbundet för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna
HSAN	Hälso- och sjukvårdsnämnden
HO	Handikappombudsmannen
HomO	Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen
Ibid	anfört arbete
ILO	Internationella Arbetsorganisationen
Jämo	Jämställdhetsombudsmannen
LSS	Lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade
LASS	Lagen om assistans
LPT	Lagen om psykiatrisk tvångsvård
LVM	Lagen om vård av missbrukare
LVU	Lagen om vård av unga
LPO 94	Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet
LRV	Lagen om rättspsykiatrisk vård
OECD	(granskar länders miljöpolitik)
PBL	Plan- och bygglagen
RKP	Rikskriminalpolisen
RÅ	Riksåklagaren
SCB	Statistiska Centralbyrån
SFS	Svensk Författningssamling
SoL	Socialtjänstlagen
SOU	Statens offentliga utredningar
Sis	Statens institutstyrelse
SST	Samarbetsnämnden för statsbidrag till trossamfund
SSRI	Antidepressiva läkemedel
VRI	Vårdrelaterade infektioner

Bilaga nr 4

Ur rapporten "Laws and Regulations": A country-by-country analysis of election laws, constitutions and regulations, and how these affect citizens with disabilities.

International Foundation for Election Systems (IFES)

Sweden – General Right to Vote

Constitution (1989)

- Article 2 states: "Every Swedish citizen residing in Sweden is entitled to vote in Riksdag elections. Provisions are laid down in law regarding the voting rights of Swedish citizens who are not resident in Sweden..."

Electoral Law (1997)

- Chapter 1, section 2 states, "A Swedish citizen who attains the age of 18 years no later than on election day and who is resident in Sweden or has once been registered as resident in Sweden is entitled to vote in elections to the Riksdag."

Voter Assistance by Other Citizens

Chapter 9, section 2 states, "To make their vote, voters shall for each kind of election take one ballot paper for the party they wish to vote for. If they wish to make a separate personal vote, they shall make a mark for the candidate whom they prefer to be elected. Thereafter, the voters shall themselves place the ballot paper they chose into a vote envelope for each kind of election."

- Chapter 9, section 2 continues, "Voters who as a consequence of a physical disability cannot prepare or hand in their vote in the prescribed manner may appoint someone to assist them when voting."

- Chapter 9, section 5 states, "... Voters may vote by a proxy or rural postman in accordance with what is stated in Chapter 14. Voters may only vote by post under the Postal Voting in Certain Cases Act (1997:159)".

- Chapter 10, section 8 states, "If a polling station is not accessible to a voter with a physical disability, the electoral officer shall, notwithstanding that stated in the first paragraph, receive the voter's vote envelope outside the polling station if this can be done in a secure form."

- Chapter 12, section 1 states, "The Central Election Authority may decide that special voting shall be arranged at hospitals, houses for the aged, prisons or similar care establishments or care institutions."

- Chapter 14, section 2 states, "Voters who are ill, disabled or old and subsequently cannot come in person to vote at their polling station or at any other voting place may submit their ballot paper by proxy."

- Chapter 14, section 3 states, "A proxy may be the voter's spouse, cohabitee, child, grandchild, spouse's child, cohabitee's child, father, mother or sibling."

A proxy may also be a person who professionally or in a manner similar thereto provides the voter with care or in another manner usually assists the voter in personal affairs. The person who is engaged as a proxy must have attained the age of 18 years."

Electoral Law (1997)

- Chapter 9, section 4 states, "The municipality may use as polling stations premises that are not accessible for voters with physical disabilities only if the municipality cannot use premises accessible to them. If the municipality intends to use premises that do not satisfy the requirement for accessibility, the municipality should consult the Community Administrative Board before it decides on the matter. The municipality shall state why it made the assessment that some other premises could not be used instead."

- Chapter 10, section 16 states, "The municipality should arrange voter transportation on the election day for voters who live in remote or isolated places for whom it is expensive or takes a long time to get to the polling station."

Fotnoter

¹ Skr. 2005/06:110 Socialdepartementet, 2006

² Nilsson, Frida, Kommunalt domstolstrots – konflikten mellan kommunal

självstyrelse och legalitetsprincipen, Lunds universitet, juridiska fakulteten, 2005

³ Ds 2001:34, Erfarenheter av ett utbrett brukarinflytande

⁴ Ibid

⁵ Statens offentliga utredning, SOU 2006:22, En sammanhållen diskrimineringslagstiftning

⁶ Näringsdepartementet, 2000, Den svenska regeringens femte periodiska rapport om åtgärder för genomförande av Konventionen om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor, s. 3.

⁷ Den jämställdhetspolitiska propositionen, Delad makt – delat ansvar (prop 1993/94:147)

⁸ Jämställd Socialtjänst? Könsperspektiv på socialtjänsten, Socialstyrelsen 2004

⁹ Eva Swahn och Karin Schenk-Gustafsson 2005

¹⁰ Anita Bengtsson-Tops, Vi är många. Övergriper mot kvinnor som använder psykiatri. En omfångsstudie. RSMH 2004

¹¹ Likhet inför lagen, Christian Diesen, Claes Lernestedt, Torun Lindholm, Tove Pettersson, Natur och Kultur , 2005, sid 320 ff

¹² Ibid. s. 17.

¹³ Räddningsverket, http://www.srv.se/templates/SRV_Page_____16261.aspx

¹⁴ Kuriren 2006 01 30.

¹⁵ Patientsäkerhet och patientsäkerhetsarbete, en översikt, Socialstyrelsen 2004

¹⁶ Aa sid 38

¹⁷ Grunddata är inhämtad från Socialstyrelsens hälsodataregister och EHLASS-registrering.

¹⁸ Vårdplatser per 1000 invånare 2001 (OECD 2003)

¹⁹ kris inom svensk sjukvård, Sveriges läkarförbund 2004

²⁰ Socialstyrelsen Vård och stöd till patienter med schizofreni – en kunskapsöversikt s. 48 ff.

²¹ Siffrorna är framtagna och analyserade av Mikael Rying, Kriminolog vid länskriminalpolisen i Stockholm, Svenska dagbladet, 17 maj 2006

²² Allt om handikapp nr 2, 2001.

- ²³ Levnadsnivåundersökning 2005, En rapport om levnadsnivån för rörelsehindrade hörselskadade, döva och synskadade personer. Utredningsinstitutet HANDU AB
- ²⁴ Våld mot kvinnor med psykiska funktionshinder - Förekomst, bemötande och tillgång till stöd, Socialstyrelsen, 2005, s 32
- ²⁵ Bengtsson-Tops, omfångsstudie (2004) om våld mot kvinnor som har kontakt med psykiatri
- ²⁶ Regeringens proposition 2002/03:35, Mål för folkhälsan, sid 41
- ²⁷ Lewin, B. (2002). s. 147.
- ²⁸ Kubitz (2002)
- ²⁹ Kubitz Astrid 2002
- ³⁰ En studie av kännedom om utnyttjandet av minderåriga i prostitution, pornografi och trafficking
© ECPAT Sverige 2001, reviderad utgåva 2005
- ³¹ Studie genomförd på uppdrag av ECPAT, Lunds universitet, professor Carl-Göran Svedin.
- ³² SOU 2004:71, Statens offentliga utredning, sexuell exploatering av barn och människohandel i Sverige, sid 72
- ³³ För mer information, se artikel 6, 7 och 14 samt Den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna, artikel 10.
- ³⁴ A A sid 73
- ³⁵ R168 Vocational Rehabilitation and Employment (Disabled Persons) Recommendation, 1983
- ³⁶ SIS - Statens institutionsstyrelse är en statlig myndighet med uppdrag att vårda ungdomar i åldern 12-21 år av sociala skäl samt vuxna missbrukare. Vården sker oftast utan den enskildes samtycke med stöd av LVU (lagen om vård av unga), LVM (lagen om vård av missbrukare) samt SoL (socialtjänstlagen). SiS ansvarar även för verkställighet av straff för ungdomar i åldern 15-17 år som dömts för brott enligt LSU (lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård).
Perspektiv på Kommunernas insatser för personer med psykiska funktionshinder, Socialstyrelsen, 2005
- ³⁷ Dalteg A, Levander S The journal of Forensic Psychiatri vol 9, 39 – 57, 1998.
- ³⁸ Dalteg, A, Gustafsson P, Levander S. Hyperaktivitetssyndrom vanligt bland interner.
- ³⁹ Grann, M, Centrum för våldsprevention, Socialstyrelsens nationella verksamhetstillsyn avseende riskbedömningar inom specialiserad psykiatrisk vård, Socialstyrelsen, december 2004, artikel nr 2004-109-20, bilaga 9 sid 4
- ⁴⁰ ADHD inte bara en barnpsykiatrisk diagnos. Läkartidningen 1996 95: 3078-3080

⁴¹Henrik Söderström; Neuropsychiatric background factors to violent crime, Institute of Clinical Neurosciences, Section of Psychiatry, Göteborg University: doctoral thesis, Göteborg 2002.

⁴²Statens offentliga utredningar (SOU 2002:3, Psykisk störning, brott och ansvar, s.261 ff

⁴³a.a., s. 261

⁴⁴ Några fängelsepsykologers erfarenheter av och syn på fängelsepåföljd för personer med utvecklingsstörning, Turstedt, A & Rahm, Stockholms Universitet, Institutionen för socialt arbete, Socialhögskolan, 2005

⁴⁵ RAPPORT 14, Kvinnorna på Hinseberg, En Studie av kvinnors villkor i fängelse, ODD LINDBERG, Kriminalvårdsverket, 2005

⁴⁶ Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt

⁴⁷Rapport 6, Att studera i fängelse, Utvärdering av klientutbildning inom kriminalvården, Claesson, S, Dahlgren, H, Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik, 2002

⁴⁸A a

⁴⁹Rapport 14 aa, sid 81 ff

⁵⁰ Rapport 14 aa, sid 109 ff

⁵¹Aa, sid 109

⁵²Kunskapscenter för dövblindfrågor i samarbete med föreningen för Sveriges dövblinda, 2006, sid 14.

⁵³ Sexualbrottsofferutredningen, Anmälan och utredning av sexualbrott, Förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv, Promemoria av Justitiedepartementet, 2005, sid 65

⁵⁴Aa, sid 90- 91

⁵⁵Ann Christin Cederborg och Michel Lamb (2004) I vid s

⁵⁶ Likhet inför lagen, Christian Diesen, Claes Lernestedt, Torun Lindholm, Tove Pettersson, Natur och Kultur , 2005, sid 320 ff

⁵⁷Vem bryr sig, Brottsoffer med funktionshinder, Barbro Lewin, 2002

⁵⁸Sexualbrottsofferutredningen, Aa, sid 65

⁵⁹Rapport 98, Föreningslivet i Sverige, Joachim Vogel, Erik Amnå, Ingrid Munck, Lars Häll, Statistiska centralbyrån, 2003, sid 26 ff

⁶⁰Socialstyrelsen, det sammanlagda medlemsantalet hos de handikappföreningar som fick statsbidrag 2006

⁶¹ AA, sid 211

- ⁶²Vägledning 2004:9 version 2. Sjukersättning och aktivitetsersättning.
- ⁶³Fråga 2004/05:946 till Riksdagen, Enskilda försäkringskassor har annan egen praxis.
- ⁶⁴ Vägledning 2004:9 version 2. Sjukersättning och aktivitetsersättning.
- ⁶⁵Social rapport 2006, Socialstyrelsen, sid 181
- ⁶⁶ Social rapport, Socialstyrelsen, 2001, sid 140 ff
- ⁶⁷ Bager B. Barn till mödrar med utvecklingsstörning – en inventering. Läkartidningen 2003
⁶⁸ aa
- ⁶⁹ Bager, aa
- ⁷⁰Kunskapsöversikt, Socialstyrelsen, Aa, sid 17- 18
- ⁷¹Lagerberg D & Sundelin C. Risk och prognos i socialt arbete med barn. Forskningsmetoder och resultat. Göteborg, Gothia, 2000
- ⁷²Kunskapsöversikt, Socialstyrelsen aa, sid 47
- ⁷³Kunskapsöversikt, Socialstyrelsen, aa, sid 47
- ⁷⁴Kriminalvårdsverkets Rapport nr 3, Fångarnas föräldraskap – En utvärdering av föräldrautbildningarna inom kriminalvården, Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete, 2000
- ⁷⁵ Rapport 14, Kvinnorna på Hinseberg – En studie av kvinnors villkor i fängelse, Odd Lindberg, Kriminalvårdsstyrelsen, 2005, sid 91
- ⁷⁶Rapport 14, aa, sid 90
- ⁷⁷Rapport 14 aa sid 13
- ⁷⁸Rapport 14 aa, sid 90
- ⁷⁹Rapport 14 aa sid 40
- ⁸⁰Social rapport, Socialstyrelsen, 2006, sid 14
- ⁸¹ Föräldrar med utvecklingsstörning och deras barn – vad finns det för kunskap?, kunskapsöversikt, Socialstyrelsen 2005, sid 32
- ⁸²Kunskapsöversikt, Socialstyrelsen aa, sid 47
- ⁸³Faureholm genomförde en studie på 1990-talet och tio år därefter en kvalitativ uppföljningsstudie. Där (Faureholm, 2004) presenteras resultat från intervjuer med 20 unga vuxna (11 kvinnor och 9 män) mellan 18 och 22 år.
- ⁸⁴Rapport nr 3, kriminalvårdsverket, Fångarnas föräldraskap – En utvärdering av föräldrautbildningarna inom kriminalvården, Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete, 2000 sid 27
- ⁸⁵Barnombudsmannen rapporterar br2004:01, Straffa inte barnet! En studie av barnperspektivet inom kriminalvården, 2004

⁸⁶Paulsson, Karin, "Det ser så fint ut på papperet" – om barn med funktionshinder och Barnkonventionen, Rädda Barnen och Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar, 2000, s. 39.

⁸⁷Larsson, Stig, 2001, "Delaktighet för personer med funktionshinder i det kommunalpolitiska arbetet", i Att vara med på riktigt – Demokratiutveckling i kommuner och landsting, Bilagor till betänkande av Kommundemokratikommittén, SOU 2001:48.

⁸⁸SOU 2001:48, Att vara med på riktigt - demokratiutveckling i kommuner och landsting, sid 220

⁸⁹Aa sid 221

⁹⁰ Diskriminering i politiken? En översikt av kunskapen om strukturella hinder och bemötanden bland förtroendevalda i Sverige, Magdalena Inkinen och Hanna Bäck, Statsvetenskapliga institutionen Uppsala universitet, 2005, sid 40

⁹¹SOU 2001:48 aa, sid 217

⁹²Diskriminering i politiken, aa, sid 42

⁹³Larsson aa

⁹⁴Svårigheterna för de förtroendevalda som är beroende av färdtjänst påtalades redan i SOU 2001:48 aa, sid 225. Den kvalitativa undersökningen från 2006 visar att problemen fortfarande kvarstår.

⁹⁵Se artikel 11 i den svenska handikapprörelsens alternativa rapport om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna

⁹⁶The "Bill of Electoral Rights for Citizens with Disabilities" was drafted and endorsed by participants attending a four-day workshop held from 14-17 September, 2002. Participants from twenty-four nations included disability rights experts and activists, senior election administration officials, and representatives of the Inter Parliamentary Union, the Council of Europe, and the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE). The Workshop was jointly convened by the International Foundation for Election Systems (IFES) and the International Institute on Democracy and Electoral Assistance (IDEA).

⁹⁷Kan du rösta i höst? Enkätundersökning genomförd av Bygg klokt inför valet 2006

⁹⁸Funktionshindrades situation på arbetsmarknaden, Statistiska Centralbyrån, 2005

⁹⁹Aa, sid 42 tabell 27

¹⁰⁰Statens offentliga utredning, SOU 2006:22, En sammanhållen diskrimineringslagstiftning

¹⁰¹ Ambition och ansvar, Betänkande från Nationell Psykiatrisamordning, kapitel 5.1.1 sid 243, Socialstyrelsen "Sju år efter reformen"

¹⁰² <http://ec.europa.eu/information>

¹⁰³ Regeringens skrivelse 2005/06:110 Uppföljning av den nationella handlingsplanen för handikappolitiken, sid 1
